

N A P K E L E T

Fáy Dezső eredeti fametszete a «Napkelet» színdrá.

**En grege relicto
humiles ad cunas
vocati pastores appropierant;
et nos ovanti gradu festinamus!
Venite adoremus Dominum!**

Anonymi Hymnus in nativitate Christi.

Tormay Cecile: «AZ ŐSI KÜLDÖTT» című regényének VIII-ik fejezete.

SZENT ANDRÁS tornyai felett foszlott szürke felhők kapkodtak egymásba. Lenn a piactéren lappangó kis füstök kígyóztak az éjtszakai tüzek üszkéből. A tegnapi lábnyomokba gyűrődött sáron új nyom nem járt. A nyitott templomkapun csak a szél osont be. Megfújta a szenteltvizet a kőmedencében és bent mélyen, a szentély homályában, elhajlította a gyertyák lángját.

Az oltárlépcső alján két imádkozó barát mozdulatlan feje látszott.

Ung visszafordult a küszöbről. Korán jött el az álmatlan éjtszakából.

A téren egyre erősödött a szél. Rángatni kezdte a rókaprémek köpönyegét. Már a fákat is ingatta a monostor udvarán.

Arrafelé fordította a fejét.

Az udvarban egy laikus fráter kézimalmom búzát őrölt és a morzsoló forgása szerint csendesesen zsoltárt énekelt. A monostorházból is zsoltáréneklés hallatszott. A barátok konyháján egy másik atyafi kecskelábú dagasztóteknőben épp ekkor vizet vegyített a búzaliszthez. A tűzhelynél albába öltözött barát alakja látszott. Ez a barát ostyát sütött a szabad lángon és mialatt a keze egyenletes rándulásától a kerekfejű nagy vaskanálban fel-felvetődve fordult az ostyalap, ajtatosan ő is zsoltárt énekelt.

Ung nézte és nem tudta megérteni. Az Úr testévé lesz ez a kovásztalan kenyér? Végighúzta a kezét a homlokán. Így tanítják az ő papjai, ezt veszik magukhoz szentmise közben, mindenki ezt veszi, aki kereszteni. Őt áldozzák magukért és nem magukat érte...

A láng felett megint fordult az ostya a vaskanál fekete tenyerén és szép fehérsége mintha vérezett volna a tűzfényben.

A Krisztus keze is így vérezik a feszületen, mégsem tesz ellene, csak tűri, pedig ha akarná, páncélosan, karddal, nagyhatalmas vitéz képében is lehetne, de ő neki elég, hogy szegény kolduskenyér képében legyen. Milyen messze volt tőle ez az alázat. Hiába tanították, sohasem tudta ésszel felfogni.

És Kinga még mindig nem jött misére. A magasban csak hallgattak a tornyok.

A kézimalom mellől felegyenesedett ekkor a szolgáló atyafi. A búzaszemek tánca mégegyszer körbe perdült a kerek vályúban, aztán

csikorogva megállt a morzsolókő. A laikus fráter piszkos kámzsájának az ujjával megtörölte az arcát. Mikor a karját leeresztette, Ungra tévedt a szeme :

— Sok ostya kell. Ilyen vészben több kell közönséges napokon, mint egyébkor feriak idején — a templom körüli temető irányába pillantott, — ma éjjel is temettünk . . . minden éjjel — mormogta félig öntudatlanul, hogy ez az ismeretlen vitéz is féljen és ő ne legyen egyedül a félelemben.

A tér szegletén vízhordó ember fordult ki ekkor. A vállán görbe rudat vitt emelve. A rúd két végén fülesveder himbálódott.

— Mit prédikálsz, atyafi, — vetette oda elmenőben, — a dög jobban Istenhez téríti a népeket, mint a ti prédikációtok.

Ung nem tudta, hogy bólintott. Az arca keskenyebb volt, mint különben, a szemében elfáradt tegnapi óta a fény. Már nem tudott egész erővel a hely iszonyata ellen küzdeni.

Most jutott eszébe, még ma éjjel sem hagyta őt békében a tegnapi processió. Zűrös félálmában egyre előkerült. Közel hozzá, megfoghatatlan tolongó ködszerű arcok vonultak. Egész éjjel vonultak a sötétben és nem lett vége ennek virradatig.

Megrázkodott. A szél hideg volt.

Az atyafi ekkorra már csendesen tovább forgatta a kézi malmot. A latinusok sikátora felől sebesen jött egy fegyveres ember. A tartásán és a ruházatán is látszott, hogy nem lehet közrendű béres katona. A monostorkapunál bezörgetett. Nem nagyon várakoztatták. A kaputartó fráter mögött már sok fej ágaskodott bele az ajtó világosságába. A gvardián is ott volt és Ung hallotta, amint a fegyveres mondta :

— Úszó naszádról kiáltották fel királyi emberek a várhelyre és a toronyból továbbadták a vigyázók a szörnyűségeket. A tatárok már lerontották mind a gyepüket, osztán bejöttek a Hegyes kapun is . . . mire a nádorispán viaskodást kezdett velük, de a tatárok mind az övéit leölték . . .

Hitetlenkedve súgtak össze az ajtótorokban szorongó barátok :

— Régi riogatások ezek, — dünnyögte az egyik.

— Mán megintelen portyázó kún lovasokat, avagy kóborló rablókat nézhettek a végeken betörő tatároknak, — mormogta a másik.

A gvardián kérdezte ekkor, hogy mit mondanak egymásközt magyarul?

A fegyveres haragosan rájuk rivallt :

— Sohase hitte senki ! A főemberek csak vigadoztak, oszt csúfolták a királyt, mert az országkapukat erősítetteti, meg levélben hívja az ausztriai tartományból ama Fridrik urat és azonképpen a többi keresztény királyokat is hívja, állnának mellé nagy sereggel a tatárok ellen. Senki sem hitt neki ! . . . Még ti, jámbor szerzetes atyafiak is kételkedni bátorkodtok, jóllehet királyi futók és kikiáltók mondják, amiket mondok.

A gvardián kopasz homlokán összeráncolódtott a bőr. A tolmácsa megint kérdezte :

— Honnan tudták meg ezeket ama tartarusokról a futók és kikiáltók?

— Hát onnan! — A fegyveres előre-hátra mozgatta a nyakát, mintha birkóznék érte, hogy elhiggyék, amit mond : — Amaz ütközet után negyednapra, éjjel-nappal vágatva megérkezett a kaputól a nádorispán . . .

Hirtelen előbbre tolódtak a fejek az ajtónyílásban :

— Kicsoda?

— A nádor, Dénes ispán . . . a tárnok fia?

A fegyveres pillanatig felvigyorgó elégtétellel nézte a szerzetes testvérek ijedelmét, de hirtelen megint elkomorodott :

— Ő maga, hogy hírül adja azokat, amik történtek.

Kis időre mindannyian elhallgattak.

Ekkorra Ung is közelebb ment hozzájuk. Bent az udvaron az őrlést abbahagyta a laikus, a konyhából előjött a másik atyafi, albájában már az ostyasütő barát is a monostorkapu előtt állt. A mozdulatlan, nehéz fekete kámzsák között lobogva fújta a szél fehér tunikáját.

— És a király? — kérdezte fojtottan valaki. A többiek is őt kezdték, mintha ijedtségükben belé akartak volna kapaszkodni.

A fegyveres haragos gúnnyal összehunyorította a szemét :

— Őt tudakolják azok is, kik eddig csak ócsárolni tudták . . .

— De hát mitévő lehet ily éktelen veszedelemben?

— Mitévő lehet? . . . Megintelen csak kiküldte a futókat, hogy a vonakodó főemberek, meg a kúnok királya is késedelem nélkül mellé álljanak. Osztán . . . eszembe jut még, főbb papi embereknek legottan meghagyta, futnának a királynéasszonnyal biztos helyre, az ausztriai tartomány felőli végekre.

— Rosszat jelent ez, — mormogta a gvardián, mikor megértette.

A téren ekkor már néhány ködmönös alak jött a templom felé. Nekifeküdtek a szélnek. Egyikük, másikuk nyugtalanul nézett a monostorkapu irányába.

A fegyveres felindulásában nyersen kiáltozva beszélt. A távolabb állók is hallhatták.

— A naszádosok megintelen azt is híresztelték a vizeken, — folytatta az ember egyre izgatottabban, — hogy a király nagybőjti ájtatosságát legottan félbenhagyta, át is kelt már a Dunán, hogy a pesti révhelyen várja be ama főembereket, kik mindmáig nem álltak még hozzá. És a vácbeliek éneklője is erősíté ezeket.

— Pál mestert mondod? A káptalan oskola éneklőjét?

Ismét nagy nyugtalanlás támadt a barátok között a monostorkapuban.

— De hát kinek mondta?

A fegyveres összekulcsolta két csontos kezét álla alatt a dárdája nyelén és egy darabig nézte őket.

— Lovas kikiáltó ember látta őt futamodni a parton — aztán reszelt egyet a torkán, — annak híresztelte, hogy a tatárok már felégették a váci püspöki helyet és sok királyaikkal és szövetségeseikkel a fekete ördögökkel három ágban is bejöttek az országkapukon — megint reszelte a torkát, — jönnek mán, erre mifelénk is . . .

A monostorkapuban feszesre nyúltak a sápadt arcok a beteg város borús szürke reggelén.

Fenn a toronyban harangozni kezdtek.

A fegyveres felriadt, most jutott eszébe, hiszen éppen a harangozásért küldötték ide :

— Bizony húzzátok csak és szorgalmatost prédikáljatok, hogy a népek megtudják a veszedelmet és felkészüljenek.

A gvardián megint kérdezte a tolmácsát. Száraz kis feje lehanyatlott, mikor megértette. Fénytelen öreg szeme szomorúan nézett a piactér felé :

— Itt hirdessük? Eme beteg helyen? — és a kezét megadó mozdulattal ejtette át a levegőn.

A téren, mintha a szél vitte volna szét, borzongva terjedt a félelem. Mindent átjárt. Már azok is tudták a híreket, akik csak most jöttek. A fegyveres pedig ment és egyre távolabbról látszott.

Ung utána akart eredni. De ekkor egyszerre . . .

Messziről látta. Kinga jött. A túlsó oldalról jött át a piacon és az arca hol eltűnt a lobogó patyolat fátylak alatt, hol hirtelenül meztelen lett a szélben. Megbabonázóan szép volt ez az ismétlődő játék. A fátyol megnyúlt és elsodródott a fejétől, aztán újból hozzátért és rátapadt az arcára, mintha könnyű fehér viaszlárvával haladna szél ellen.

Most . . . most látszott az arca, keskeny sötét szemöldöke, világos szeme, a szája gyöngye mosolygása, egy pillanatra . . . aztán eltűnt és ismét látszott. Ung mozdulatlan elfeledkezésben nézte őt.

A félelem és a szenvedés piacán a szépség jött, a szépség, a fiatal-ság és a szerelem. A halál piacán az élet jött felé és ő egy darabig nem tudott többé semmiről.

A templomi pitvarkútnál ekkorra már sokan mosták a kezüket. Lucskolódva mosták misére induló koldusasszonyok, szurtos rongyosok, sikátorbeli kézművesek, fegyveres szabadok és a víz sötét foltokban freccsegett szét a kövezésen.

Kinga asszonyai is odaértek. A karvalyarcú magasan kivált közülök, úgy nézett szét, mintha toronyból nézne. De Ung meg se látta. Kinga már a lépcsőn haladt fel és ő megmártotta az ujsa hegyét a szenteltvízben s gyöngyözőn odanyujtotta néki. Keskeny kis kezén alig hallhatóan egymásnak siklottak a gyűrűk, mikor a kezéhez ért, sebesen, könnyedén, mintha lepke szállt volna rá és ezalatt találkozott a tekintetük.

Ung megszédült az elfutamodó érintéstől és minden boldogságnál mélyebb boldogság ömlött át a testén. Aztán már odébb mentek a suhanó halk asszonyi lépések az öreg köveken. A fekete sorok között szinte úszva távolodott Kinga, mint egy hattyú. «A csallóközi hattyú» — gondolta Ung bódultan, — «vizek színére kelten a tündérmesében». . . Utána fordult, de a lába alatt mintha széttolódtak volna a rakott padmalykövek, bizonytalan lett a testtartása, meg kellett támaszkodnia. Az oszlop hideg volt a háta alatt, s ő ijedten érezte a vére sötét vágatását, amint a szívéből belerohan a kövekbe és a saját vére lüktetve rázni kezdte felette az egész templomot.

Ha Kinga tudná ezt . . . Összekulcsolta a kardja keresztjén a kezét. Imádkozni akart, hogy ne érezzen ilyent, ne itt a templomban, ahol bűn ez. Imádkozni akart, hogy az Isten megenyhítse égő vágyódását.

Forró homloka mögött egymást szaggatta minden: a mai éjtzaka, ez a beteg hely, a fegyveres hírmondó, a tatárok . . . forgott az egész, mint a laikus barát kézimalma. De az örölkő most az ő fejében forgott . . . A búzaszemek kiugrálnak a kerek vályuból és lefutnak. Már megint futnak a gondolatai, neki a falaknak, neki a vizeknek és mindenütt ellentállja valami az útjukat.

Összekötött a szemöldöke, aztán gyorsan többször egymásután kifeszítette a homlokát, mintha abroncsokat akarna szétpattantani.

Ma éjjel mégis elviszi, elviszi innen . . .

Aztán már régen volt, hogy a gvardián alakja fáradtan emelkedni kezdett az oltárlépcsőn.

Mi történt közben? . . . Ung magában számolta: «harmadszor . . . negyedszer . . . kilencedszer» — miért számol? Miért nem kiáltja? Hiszen a népek már mind kiáltják:

— *Kyrie eleison!*

— *Christie eleison!*

És eltévedten, hangtalanul mondta:

— Irgalmazz nekünk . . . kegyelmezz nekünk . . .

Jóval később arra eszmélt, hogy minden elnémult. A barátok a Tropusokat is elénekelték, már az utolsó is átzúgott a templomon. Siri csendben olyan tompán hallatszott a pater gvardián hangja, mintha alulról a kriptából jönne fel:

— *Oremus flectamus genua!*

Ung tekintete az oltárfeszület irányába tévedt, Púposodó, gödörösödő nagy fekete kárpit terült rája. Errébb is sötét kárpit lógott egy láthatatlan szentkép felett a falon.

Feketevasárnap első vesperasa előtt, surranó esti mécsvilágoknál ebben a templomban is elrejtőzött az ő üldözői elől az Úr.

Ung felsóhajtott.

Miért oly szomorú itt minden, mint a halál? Miért akarja ezt a Megfeszített, mikor kinn az ég alatt a folyók partján úgy ragyog az

élet? Az ajtó felé fordította a fejét. «Nem . . . ma a Dunánál se süt a nap». És miközben most a templomajtó boltíves nyílásán át a bús város borús egét nézte, pillanatig nem érezte a nagy ellentmondást az élet és a halál között.

Csak mire felálltak a népek és a térdükről verték a port, jutott eszébe, hogy elfelejtett letérdepelni, pedig a szomszédai botránkozva köhécseltek. De hát a tatárok már megindultak a falvak felégetésére . . . Úr Isten! Ha az erdő elvén innen a Tiszának és jönni találnának? És az anyjára gondolt, az atyjára, a testvéreire, az udvarukra, ahová ő Kingát akarja vinni.

Hirtelen csillanás villant ekkor az oltár felől a szemébe. Az egyik viaszgyertya lángja lehetett, a fénye rácseppent egy felemelt mezítelen kard hegyére és égőn végigcsurrant kikalapált élén. Mozdulatlan pillákkal nézte ezt, de csak később fogta fel, hogy valamelyik főember magasba emelve tartja hosszú egyenes kardját a szentélyrác előtt. És a többiek is, miképpen nemesekhez illik, mind a szabadok emelt karddal állnak a szent Evangélium védelmére.

Igy tudta meg, hogy már ennyire haladt a mise mondásában a gvardián és bódult sietséggel kivonta ő is a kardját. De a királyért még nem vonta ki soha, — az esze gyötrődve megint máson járt, — pedig hűséges vitéze akart lenni. Újból érezte, hogy szereti a királyt, akit sohasem látott és emelt kardjával állva maradt még akkor is, mikor a többiek már régen leeresztették a kardjukat.

— *Benedictus qui venit in nomine Domini . . .*

Sokhangú «Amen» morzsolódott végig a templomon és az evangéliumos könyv elindult a szerzetesek között. Áhítatosan csókolták, utánuk a gyerekek, a hívek, valamennyien. Akkor történt . . . Különös kis csattanás hallatszott a Lecke-oldalon. Ung is odanézett. Egy hosszúhajú, fekete ember ráejtette a fejét az evangéliumos könyvre, mikor a barát csókra nyujtotta neki.

«Ennek lejár a feje», — gondolta Ung, — «ha elúnja magát, talán gurigázik vele» . . . Egyszerre már nem viselhetette el tovább sem a maga, sem a mások szomorúságát. Gurítani szerette volna a bárgyú, esetlen fekete fejet. Futni szeretett volna innen és megint örülni, kinyujtózni a szélben. Meddig tart még a mise? Utána, akármi történjék, megy Kingához, egyenesen hozzá, világos nappal, fedetlen arccal, keményen parancsol és véget vet ennek a gyáva vesztegelésnek.

Ekkor tűnt fel neki, hogy az asszonyok oldaláról a karvalyarcú néember épp feléje fordult. «Ez is a Ders poroszlója», — billent át az eszén — «majd ellátom a baját», — és dühösen, kihívóan, ő is odanézett. Aztán megrázta a fejét. Szó sincs róla, inkább egyebet tesz, rámosolyog szépen s mondja neki: «ó, nyájas asszonyállat, bizony azért időzöl ily soká e világon, mert még az ördög is undorodik tőled». . . Összeharapta az ajkát. Mik jutnak az eszébe? Bizony nem való templomba, amiket gondol, végezetül ő kerül a pokolba s ettől hirtelen

el is komolyodott. Figyelmezni akart a szentbeszédre. De hiába erőltette magát, csak a homlokához ütődtek a szavak, kivüle maradtak, lehullottak körülte a kövezésre és nem tudott utánuk nyúlni, hogy egyet is megtartsion magának.

Messze volt tőle minden, ami körülötte történt, messze, mintha nehezen nyitvatartott szemmel, víz alól nézné. A víz színén pedig titkos magányban csak a csallóközi hattyú úszik át és jön felé. És ezt itt senki se tudja, a gvardián se, a barátok se, senki, csak Kinga, meg ő, csak ők ketten, s ez szebb mindennél, szebb a csallóközi udvarispán hűségénél, szebb még a példájánál is, amitől a hattyú elvonta őt . . .

A szomszédai ismét ránéztek. Ő térdelt le elsőnek az egész templomban. Az Úr szent Teste felemelkedett az oltárnál, a harang kongott a magasban.

Az a fekete hajú ember csak sokkal később jutott megint az eszébe. A földreborult nép között már feltűnően soká állt egyhelyben az áldoztató páter. Éppen a feketehajú előtt állt lehajolva. A hívők nem győzték várni. Egy köpcös kézmíves kihízott nadrágjában nehezen viselte el a hosszú térdeplést.

Köröskörül mindenki odafigyelt.

A fekete ember háttal fordultan a kehelyhez emelve tartotta láthatatlan arcát és még mindig ivott.

— Elég lesz, — dűnnyögte a rövid lélekzetű köpcös, — teljél be mán véle. Az asszony népnek is hagyhatnál valamit.

— No végre . . .

A földre leborultak a mellüket verték. A páter fehér albája odább mozgott felettük az Evangyélium oldala felé, a legelső sor irányába, ahol Kinga volt.

Ung térdenállva kiágaskodott a földrehajló emberfejek közül. Pillanatra látni vélte Kinga térdeplő alakját a templomi homályban. Jobb tenyerében még emelve tartotta fehér gyolcskendőjén a consacrált ostyát s a páter már közeledett a kehellyel.

A szentségrácson belül elmozdulhatott ekkor valamelyik szerzetes, akinek az árnyéka eddig elfogta róla az oltárgyertyák fényét. Kinga arcéle egyszerre megjelent a sötét háttéren. Álla körü és a homlokán is felvilágított a fehér asszonykendő gyolcsa, amint hátraeresztette a fejét, hogy a leszálló kehelyből az Úr szent Véréet vegye. Rejtélyes távol boldogság suhant át a vonásain. Ung sohasem látta őt szebbnek.

— *Domine non sum dignus* . . .

Olyan lett, mint régen, kisfiú korában, gyámoltalan gyerek lett megint, aki tündértitkot mond magában :

— Szeretlek Kinga, Isten színe előtt is vallom, hogy szeretlek és legyen ez ma a mi esküvőnk, addig a másik esküvőnkig . . .

A fráterek kórusa nagyobb erőre kapott. A Communion zoltára ég felé sóvárgó útjában zengőn elárasztotta az egész templomot és a páter odanyujtotta Kingának a kelyhet.

Ung elől hirtelen eltűnt a kép. A férfiak oldalán valamilyen ért-
hetetlen nyugtalanság támadt.

Már megint az az ember . . .

Sötét feje egynéhányszor ide-oda lódult a két rogyant váll
között és váratlanul, térdenállva egész testtel az ajtó világossága felé
fordult. Csak ekkor látszott, hogy élettelen fekete haja valahogyan
különállón úgy fityeg a feje körül, mint a halottak haja. Rettenetes,
elváltozott feketevörös arcában vérsujtásos volt a két tágrameresztett
fénylő szemgolyó és a szája lilaszínű sötét nyílás lett elrémült képében.

A közeliek felordítottak :

— Jaj, a dög . . . Közénk jött !

— Füstöljétek ki, tömjént neki !

— Szentelt vizet !

— Ki vele ! Ki . . .

A lábukkal rúgták, hogy felálljon. Mikor felállt, tántorgott és
újra elesett.

Egy szerzetes visszanézett a szentélyből. Két laikus már jött is,
de a félelemtől őrjöngő tömeg nem engedte őket közelebb. Férfiak,
asszonyok kiáltozva, visítva megint tiporni kezdték a menekülő fekete
testet. Lökték, köpték, rúgták, kirúgták maguk közül, ki a templomból.

Canon után volt. Fenn az oltárnál a gvardián rendíthetetlenül
folytatta a misét :

— *Dominus vobiscum* . . .

A gyöngye hang elveszett a rikácsoló dulakodásban.

Sokan a szenteltvíz medencéjéhez futottak, belemártották e kezü-
ket, az arcukat mosták, ruhájukon lefolyt a víz.

A zúgás nem szűnt :

— A dög ! A fekete dög !

— Verjük agyon . . .

Pillanatra különös csend támadt a kaputorokban. Már zuhanó
test csattanása hallatszott a lépcsők felől. Aztán minden hang bele-
veszett az odakinn támadt hirtelen zsvijába.

Az ajtón át fejvesztett robogással taszították egymást a közel-
állók a szabadba.

Ungnak arcába csapott a hideg levegő.

A sikátorokban vad riadalom futkosott. A túlsó oldalról is lár-
mázó emberek szaladtak ki a térre és ráncigálva sodortak magukkal
egy kapuört. Ezek is megtudták a tatárok betörését. A templom felé
futottak. Rémmületük dühe bűnbakot keresett.

— Pusztuljon a dézsmaszedő, a poroszlók ! — Már a barátokat
is akarták. Ők is tizedet szednek és az imádságuk fabatkát se ér !

A sokaságot egy kormosképű félmeztelen kovács vezette. Otromba
nagy kalapácsot lóbált a feje fölött s ordított, mint a megszállt lélek.

A népek ekkor látták meg a lépcső lábánál a hosszúhajú fekete
embert. Egyszeriben megértették . . . Mintha fürgeteg hajtotta volna

őket, arra kanyarodtak. Elterelődött a gondolatuk a dézsmaszedőkről, a poroszlókról, a barátokról. Nem tudták többé, miért jöttek ide. Kövek repültek a vérző fekete fejnek, és közben a mindig újra felkapaszkodó test, mint valami szörnyű óriásbéka, fel-felvetette magát a szétheverő kövek között. Aztán mégegyszer, utolszor...

— *Ite, missa est...*

A gvardián gyöngé hangja olyan csodálatos erővel mondta ezt, hogy Ung meghallotta a kapuban.

Most hát ő is elbocsátotta a népet, amely nem várta be az elbocsátást. De a szerzetes atyafiak, mint a vitézek helyükön maradtak a mise végéig és már az elnyúlt fekete test mellett is ott térdelt a szét hajigált kövek között két sápadt kámzsás testvérük.

«Mily nagy erő ez az ő erejük?»... Ung nem gondolhatta végig a gondolatát.

A templomi hívek áradata már letódult a lépcsőn. A téren át is jöttek újak. A műhelyekből, csapszékekből is kifutottak az emberek. Naszádosokat is hoztak magukkal és feltaszigálták a kapuórség kikiáltóját az emelt helyre, ahonnan tegnap a gvardián beszélt azokhoz, akik még akkor térdepeltek.

Most üvöltözött és szitkozódott a sokaság. Egyszerre a kovács is odafent állt és tájékozva káromolta az Istent:

— Nem segít, mert nem tud!

— Halljátok csak! Amaz, kit Batunak mondtunk gyerekriogatásra, valóságos király! Már a pesti révhely alá érkezett. Onnan félnapi járóföldre...

— Hadd halljuk ezt itt! — lármáztak az emberek és előbbre taszigálták a fegyveres kikiáltót.

— Igazbeszédet mondott ez ember, — dadogta a kikiáltó lihegve.

A távolabb állók zsvajogni kezdtek:

— Nagy fennszóval kiáltsd!

— A királynak felőle! — rikoltotta a kikiáltó, egész erejéből, — menekülők hozták hírét, Batu kutyafejű nagyúr az ő fegyvereseit mán a pesti helyig kiküldötte. Mire is a királynak parancsolata ellenére úr Ugrin kevés emberével kiment ellenük. Harmadmagával tért meg! És Fridrik úr, az ausztriai népség álnok hercege oly kis csapattal jött be, hogy számot se tehet. Csak néminemű portyázó tatárokon ejtett szégyent. Cselekedte pediglen ezeket magyarok csúfságára, hogy mondhasssa, mán ő meggyőzte az özön sok ellenséget, legottan biztatván a pesti népeket a kúnok ellen. Mire is kiáltották mind a népek, hogy haljon meg a kún király, mert ő az, ki az ország pusztulását szerezte. Mire megintelen fegyveres németekkel a nép nagy sokasága leölte a kúnok királyát...

A piactéren fülsiketítő lárma támadt:

— Leölték a kúnok királyát!

Az emberek ordítottak, a latin utcabeliek nevettek, fűtyltek, topsoltak, még táncoltak is örömben. Egy suhanc a levegőbe hajította a süvegét :

— Úgy kell nekik ! A dögmirigyét is a kúnok hurcolták !

— Hiszen ama görög ember hozta hajón ! — süvöltött fel egy magányos éles hang. De erre most senki sem akart emlékezni.

A kikikáltó kitátotta a száját, megint becsukta. Gégecsontja fel-le evickélt sovány nyakában. A hangja rekedten sípolt :

— Ne örvendezzettek ezeken, mert az ő királyuk halálán felháborodtak a kúnok. Már fegyverre is kelnek és nagy bosszúságukban a tatárokhoz állnak. Erősített hely pediglen kevés vagy, ami ellent álljon. A főemberek nem akarták ! Az ő váraik csak a király ellen voltak. És nincsenek fegyveres népek. Hiába akarta a király . . .

— Elég volt ! — bögte a kovács és lelökte a másikat. — Jöjjetek ti is ide templomos jámborok. Elég volt abból is, amiket az atyafiak prédikálnak. Most majd én beszélek.

Ung szívét ekkor valami érthetetlenül a barátok felé hajlította. E bántalmaztatásukban jobban szerette őket, mint mikor térdelnie kellett előttük.

A téren pedig csunyán kiáltozott tovább a sokaság.

A kovács arca elvörösödött a dühös erőlködésben :

— Ne ordítozzatok, ti barmok ! Mit riadoztok ? Minket nem érhet baj. És ne féljetek mán a fráterek fenyegetéseitől sem . . . A tatároktól se féljetek ti gyalázatos férgek. Van itt hatalom az ellenállásra ! Ha már meglátogatta a dög eme helyet, hát vegye is oltalmába. Kihurcoljuk mind a holttetemeteket a hely köré. A falak elé vetjük őket, körös-körül és a kapunál is . . . Védje meg a dög az ő foglalt városát !

A kétségbeesés tehetetlen bosszúállása vad, gonosz röhögéssel felett. És megint jöttek fegyveresek és naszádosok a sikátor felől. Híreket hoztak ezek is :

— Sokakat leölték mán !

— Mán leölték udvarbíró Ders urat is !

— A tatárok . . .

— A kúnok ölték le ! — De ezt megint hiába mondta, aki mondta.

— A tatárok !

Az emberek így akarták. Mondták, kiáltozták torkukszakadtából és már ez lett a valóság.

— Leölték a tatárok ! Csak a lovát küldték haza hírmondónak !

— A lovát . . .

Mikor Kingát kijönni látták a templom pitvarára, taszigálni kezdték egymást és oda mutogattak :

— Nézd, a főasszony maga . . .

Egyszerre abbamaradt a zsvivajgás. A hátulsók felágaskodtak.

A sok kíváncsitól gyöngye mozdulattal elfordította a tekintetét. Így állt asszonyai előtt fenn a templomlépcső legfelső fokán, a kapu

sötét ivében, magasan a piaci nép felett, míg szorongón, kérdőn lüktetett a homloka mögött, hogy hát mégis patkócsattogást hallott volna ő az előbb? Nem elhajított kövek hullását? . . . Világos szeme túl a téren, túl a tetőkön, valahova messzebbre nézett. Oda, ahonnan az a nagy fekete hadimén jött, sötét városokon, néptelen utakon, kietlen mezőkön, éjfél idején jött és nem állt meg sehol. Mindig jött, mióta Ung először mondta, hogy Derset megölték. Kísértetiesen egyre közeledett és most már ide ért . . .

Ung előrehajolva, visszafojtott lélekzettel figyelte. Halotta-e, amit a nép kiáltozott? Vagy nem hallotta? Hirtelen megmarkolta az egyik hírmondó karját és megrázta az egész embert :

— Nagy fennszóval kiáltsad, hogy mindenek hallják. Mégegyszer kiáltsad Ders udvarbíró halála hírét.

A hírmondó, hogy szabaduljon a markából, torkaszakadtából harsogni kezdte :

— Tisztesség adassék az ő személyének, Obor fia, Ders úr kimúlt már e világból. Fegyveres cselédszolgái a víz túlsó partján vesztegélnek, de nem bátorkodnak e betiltott helyre által jönni. És ott Ders úr nagy bogárlovát is láthatja, aki nézni akarja !

Mialatt az ember mondta, Ung nyugtalanul a Kinga tekintetét kereste.

Mit gondol most magában? Hiszi-e végre? Olyan bizonytalan lett minden, mióta az éjjel elküldte őt.

. . . Eljössz-e vélem? . . .

A szél már visszasodorta Kinga arcára a patyolat fátylat és a fátyol reátapadt, mint egy áthatlan, fehér viaszlarva.

MÉCS LÁSZLÓ VERSE:

GENEZIS.

*Ott voltam a barna világködös ősi zavarban,
amikor sem a víz, sem a tűz, sem a föld, levegő,
sem a jó, sem a rossz nem élt elemekre zavartan.
Gomolyogtak a kozmoszi tervek. Az Úr lebegő
szent Lelke beszélt a teremtés terve felett
— s évmillióig senki sem felett.*

*Kavarogtam a vízbe, a tűzbe begyűrva a durva
káoszban. Az isteni Kéz mutatott a Kődön:
kerekítve a csillagi lapdacsokat. A «Legyenre» kigyúlva
keringtem a Földdel az űrbeli pálya-körön.
Isten szava szállt Földünk suhanása felett
— s évmillióig senki sem felett.*

*Ott voltam a sistergő, haragos gomolyagban,
amidőn az arany, meg a só, meg a kő született,
alakultam a halk, kristályosodási anyagban,
csavarogtam a vízzel, amely sose tart szünetet.
Isten szava szállt anyagok csoda rendje felett
— s évmillióig senki sem felett.*

*Átélttem a holt Anyag életes ébredését,
míg sárból a szárba, virágba szökött a Titok,
Őslények iménti keményre gerincesedését
átélttem: előbb talu, majd puha szőr borított.
Isten szava szállt kivirúlt csillagja felett
— s évmillióig senki sem felett.*

*S egyszer fölkeltem a fű-, fa-, kavics- s kristály-anyagoknak
testvér-öleléséből. Agyam is, szavam is,*

szívem is anyag, — ám volt lelkem! S lőn a Hatod Nap.
 Magam is most visszabeszéltem az ürbe, hamis,
 dadogó anyagoktól hozva a műszeremet!
 De az Úr atyasága örült; gyereket szeretett!

Mert bennem az Isten, mint könnyesebben a Tenger!
 Vízcseppben is él, nyüzsgő a nagyítón kilesett
 sok lény! Sok öröm, akarat rajzik csuda renddel
 az emberi agyban, gondolatok, híresek,
 — de az Isten agyában az üstökösök tüze serceg
 s naprendszerüket görgetnek előre a percek.

Jaj, úntam a gyermeki sorsot! Uraltam a Gőgöt!
 Istennek emeltem a Bünt, meg a testemet is.
 A pokol nyertő kacagása fülem fele bőgött.
 Én voltam a legszomorúbb a világűrben. Nemezis
 hajszolt évezredekig. Megimádtam a mélyen alattam
 lapuló Anyagot: krokodil, bika, borjú alakban!

Rozsdát könnyeztem a földtengelyre. Csikorgott!
 És újra hiába beszélt az örök Szeretet
 évezredekig: süketen hajigáltam a horgot
 az éjbe, a kéjbe, amíg rám nem nevetett
 a csodák csodája, a szüzi karácsonyi csillag.
 Azóta a testben a lélek öröme kinyílhat!

Ha visszadobálja szeretve, rajongva, imádvá
 minden szív az isteni csókot erős, gyerekes
 kacagással az ős Szeretelbe, az ős Atyaságba
 s minden szív egyöntetű égi ütemre repes:
 parancsra elégnék az únt anyagok a Semmibe tünnek
 s akkor lesz a szent Hetedik Nap, a végtelen ünnep.

SAVOYAI EUGEN.

(Folytatás és vége.)

EURÓPA békéje nem tartott sokáig. A karlovidi békekötés után Eugen herceg a zentai győzelemért Lipót császártól kapott baranyamegyei birtokán akart pihenni, amikor kitört a spanyol örökösödési háború. A spanyol király betegsége újra időszerűvé tette az örökösödési kérdést. Az utolsó spanyol Habsburgok óriási örökéről volt szó, amely magában foglalta Spanyolországot, Belgiumot, Lombardiát, Sziciliát és az amerikai gyarmatokat. Ez a Bourbonok és Habsburgok dinasztikus érdekein kívül még nagyfontosságú politikai kérdést is jelentett.

Károly főherceg spanyol trónjelöltségének legbuzgóbb és legtürelmetlenebb híve, nevelője, Lichtenstein herceg volt, aki nem mulasztott el egy alkalmat sem és könyörgéssel, fenyegetéssel intette az udvart, hogy a folytonos halogatással veszélyezteti a sikert. «Az én szavam hatás nélkül hangzott el mindig, pedig reá mutattam, hogy a francia lázasan készül fegyverrel, pénzzel, mialatt a sors által mindig kegyelt Ausztria moccani sem mert a háborútól való félelmében» — zúgolódott többször is. A herceg elég tisztán ítélte meg a helyzetet, mert XIV. Lajos csak azért kötötte meg a rysvicki békét, hogy kipihenje az előző nagy háború kiadásait. Már felkészült az újabb küzdelemre és unokája, az Anjou herceg részére igényelte a spanyol trónt. Ez a trónigénylés keresztelte Lipót leghőbb vágját, hogy második fiát, Károly főherceget Spanyolország trónján lássa. A Bourbonok és Habsburgok érdeke megint éles ellentétbe került. Viszont az európai hatalmaknak az volt az érdeke, hogy Franciaország és Ausztria között a békekesség fennmaradjon. Ez okból fel akarták osztani a két herceg között a spanyol államokat. A császár nem fogadta el az osztozkodási tervet. A bajor választófejedelemnek, a spanyol király főörökösének váratlanul közbejött halála még jobban kiélezte a helyzetet. Lajos most már egész Spanyolországot igényelte unokája részére. A számító és messzelátó francia diplomácia már előzőleg megnyerte a spanyol minisztereket, akik most a spanyol udvarnál a francia érdekeket pártolták. Hozzájárult az is, hogy közben Ince pápa kibékült Lajossal és minden hatalmát latbavetette, hogy akadályokat gördítsen Lipót és fiai tervei elé.

Most már csak a fegyverek intézhették el ezt a nagy horderejű kérdést. A császár Hollandiával és Angliával szövetségben Franciaország ellen.

Savoyai Eugen személye ismét előtérbe került. Lipót a császári haditanács elnökévé nevezte ki. Ebben a szorongatott helyzetben Lipótnak minden bizalma Eugen herceg zsenialitásában, politikai és hadvezéri képességében volt. Eugen most is beváltotta a hozzáfűzött reményeket. Hadvezéri éleslátással meglátta az utat, melyet követnie kell. Megakadályozta a franciák és bajorok egyesülését, majd az angolokkal egyesülve, Marlboroughal együtt 1704-ben Hochstadtnál megveri a franciákat és visszaszorítja a Rajnáig. Ez a győzelem egy csapásra megváltoztatja a helyzetet. Bajorország a császár lábai elé borult.

A hochstadti győzelem híre örömmámmorral tölti el a bécsi udvart. Lipót

olyan nagy súlyt helyezett erre a győzelemre, hogy a diadal helyszínén egy piramist emeltetett és aranybetűkkel vésette rá a nevezetes haditény fontosabb körülményeit. Halálsejtelmek gyötörték és érezte, hogy ez az utolsó diadal, amelynek még az életében örülhet. Balsejtelmei nem csaltak. A következő évben, 1705-ben meghalt.

Eugen herceget nagyon közelről érintette az uralkodó halála. Mindig hálás volt neki, hogy megnyitotta előtte azt az utat, amelyet XIV. Lajos elzárta előle. Lipót halála után fia, József, ugyanazzal a hatalommal ruházta fel Eugen herceget, mint atyja. Már az a tény is közelebb hozta Savoyai Eugent az ifjú uralkodóhoz, hogy a spanyol örökösödési háború kitörése után József nagy lelkesedéssel csatlakozott a háborút óhajtó franciaellenes párthoz, amelynek leglelkesebb híve éppen Savoyai Eugen volt. József uralkodása alatt újabb győzelmekkel erősítette a Habsburg-házat: 1706-ban már a déli csatatéren Olaszországban harcol a franciák ellen.

A francia politika Olaszországra is ki akarta terjeszteni uralmát. Nagyratörő tervét elősegítette az, hogy a savoyai nemesség a francia udvar fényétől elkápráztatva, erős pártot alakított a nemzeti pártiak ellen. Ez a széthúzás azt eredményezte, hogy már 1703-ban szinte az egész Provence meghódolt az ellenséges francia csapatoknak és Savoya is a francia fennhatóság alá került.

Habár Savoyai Eugent harcok élete messzire sodorta szülőföldjétől, ha távol hazájától, idegen csatatereken is harcolt, az a tudat, hogy az annyira gyűlölt franciák olasz földre is kiterjesztették uralmukat, minden csepp olasz vért felkavart benne és a megbántott nemzeti önérzet emberfeletti erejével vette fel a harcot. Turin város felszabadításával 1706-ban súlyos csapást mért Lajosra. Savoyai Eugen érdeme, hogy a franciák kiszorultak Olaszországból és hogy a következő évben XIV. Lajos Nápoly kivételével lemondott Olaszországra való igényeiről.

József császárnak 1711-ben váratlanul bekövetkezett halála mélyen megrendíti Eugent. Wratiszláwhoz, a cseh kancellárhoz intézett soraiból is kiérzik őszinte bánata: «Az én bánatom minden nappal nagyobb, mert mélységes szeretet fűzött az uralkodóhoz». Egy más levelében így ír: «Az uralkodó halála súlyos csapást jelent az európai helyzetre nézve, de mégis legjobban sujtja azokat, akik őt szolgálhatták és különösen engem, aki mindig nagy ragaszkodással viseltem személye iránt».

A József halálával beállott nehéz politikai helyzetből Savoyai Eugen találja meg a kivezető utat. József uralkodása alatt Károly főherceg mint a spanyol Habsburgok hagyatékának pretendense éveken át Spanyolországban harcolt V. Fülöp ellen. Sőt József halála után is vonakodott visszatérni hazájába. Mint gyermekembar került Spanyolországba és éveken át abban a hitben élt, hogy ő fogja viselni II. Fülöp koronáját. Egészen meghonosodott Spanyolországban és nehéz szívvel hagyta ott második hazáját. Ebben a kritikus időpontban Savoyai Eugen vezette a császárválasztási tárgyalásokat, az ő tekintélyének és tettrekészségének sikerült IV. Károly megválasztását keresztülvinni.

Franciaország a folytonos vereségek következtében válságos helyzetbe került. Savoyai Eugen győzelmei meggyengítik a hatalmas Burbon uralkodóházat. A tíz éven át szenvedett vereségek megmutatták XIV. Lajosnak, hogy mire volt képes a «kis abbé». Szent Lajos napján egy, az ékesszólásáról híres francia barát, a király jelenlétében tartott szónoklatában hevesen kikelt Eugen herceg ellen, őt okolva minden szerencsétlenségért. Mikor Eugen már bebizonyította

XIV. Lajos előtt, hogy milyen veszedelmes ellenfél, akkor ő maga indítványozta a császárnak, hogy fogadja el a francia király békeajánlatát. A császár most is követte Savoyai Eugen tanácsát és 1717-ben, Reichstadtban békét kötött XIV. Lajossal.

* * *

A spanyol örökösödési háború befejezése és a reichstadti békekötés után egy kis szélcsend állott be Európa politikai helyzetében.

Savoyai Eugen a békét arra használta, hogy alaposabban foglalkozzék a tudományokkal és művészetekkel. Tudósokkal, művészekkel veszi körül magát. Ettől az időtől datálódik Rousseauval való összeköttetése is. A badeni kongresszus alkalmával gróf Luc francia nagykövet bemutatja védencét Savoyai Eugennek. A kölcsönös rokonszenv még jobban kifejlődik közöttük, mikor Luc grófot áthelyezik Bécsbe és ő Rousseaut is magával viszi, aki nagyon jól érzi magát a bécsi udvarnál. «Eugen herceg rendkívüli jósággal bánik velem» — írja Rousseau. Egy későbbi levelében megint visszatér a herceg jóindulatára. «A herceg továbbra is kitüntet barátságával és szeretetével Gyakran étkezem nála és magánéletében még bámulatraméltóbbnak találom, mint csapatai élén. Sohasem láttam egy emberben akkora lelki nagyságot annyi egyszerűséggel párosulva. Minden kérdéstről tájékozott. Csodálatosan helyes véleménye van mindenről.» Eugen herceghez írott ódájában még jobban kifejezésre jut a Rousseau lelkesedése. Minden hősök mintaképének nevezi, aki nem hiú becsvágyból áll az igazság és erény szolgálatába. Harctéri győzelmeinél még jobban értékeli az emberi szívek felett aratott diadalát.

Savoyai Eugen nagyon bőkezű volt Rousseau iránt és elhalmozta ajándékokkal. Az ő meleg ajánlatának köszönheti Rousseau azt a szíves fogadtatást is, amelyben Németalföldön Prie márki részesítette és ugyancsak az ő további támogatásával nyerte el a császári történeíró jól jövedelmező állását. Savoyai Eugen élénk levelezést folytatott Rousseauval a francia irodalom új termékeit és Rousseau munkáit illetőleg. Rousseau költeményei különösen érdekelték és dicséreteivel még fokozottabb munkásságra buzdította a költőt.

Annál fájdalmasabban érintette Eugen herceget, hogy az az ember, akit ő olyan sokra becsült, később hálátlansággal viszonzta nemeslelkűségét. Ugyanakkor, midőn Savoyai Eugen jóságának jeleivel halmozta el, részt vett a herceg ellen folytatott intrikában. Eugen herceg még akkor is csak annyit jegyzett meg: «Ezt nem hittem volna Rouseauról!» Ennek ellenére nem szakította meg vele az összeköttetést.

Savoyai Eugen aránylag rövid idő alatt gyönyörű könyvtárt rendezett be, amelyről maga Rousseau is a szakértő elismerésével nyilatkozott. «A herceg könyvtára csak jó és szép könyvekből áll — írta — és az a legcsodálatosabb, hogy egyetlen olyan munka sincs benne, amelyet a herceg ne olvasott vagy legalább is ne futott volna át.»

De pompás könyvtarán, értékes gyűjteményein kívül más is volt, ami kedvessé tette Savoyai Eugen előtt bécsi pihenőjét. A szép Batthyányi grófnő, Batthyányi Ádám horvát bán özvegye volt a vonzerő. A szép és szellemes asszony mint Stratmann grófnak, Lipót egyik legkiválóbb miniszterének leánya, összeköttetésben állott az udvarral és vezetőszeretpet vitt abban a társaságban, amelyben Savoyai Eugen is sűrűn megfordult. A kiváló hadvezér és államférfi, akit a hadakozáson, államügyeken kívül csak a tudományok és művészetek tudtak lekötni, a magányos embert, aki talán a gyermekéveit megmérgező és későbbi lelki életére kiható, szerencsétlen családi körülménye

miatt kitért a legfényesebb házassági ajánlatok elől, akit szerelmi kalandok nem érdekeltek, mégis megtalálta azt az asszonyt, aki megszépítette az ő kifelé ragyogó, de befelé magányos, szomorú életét. A «szép Eleonóra», ahogy Bécsben hívták, nemcsak futó kaland volt Eugen herceg életében. Az a vonzalom, amely a kölcsönös megértésből merítette erejét, nagyon mélyen gyökerezett a lelkében. Eleonóra a szépséget, a poézist jelentette Savoyai Eugen magányos férfielejében és őrajta keresztül ismerte meg a magyar értékeket.

Az csak természetes, hogy két, nem mindennapi ember abban a világtörténelmileg annyira mozgalmas korban koruk eszméivel, problémájával is foglalkozott, még jobban kimélyítve ezáltal a köztük levő lelki kapcsolatot. Habár Hormayer báró részletesen megírja feljegyzéseiben, hogy a Károly császár idejében egy, a magyar nemzet szabadságát megbénító rendelettel kapcsolatosan a lelkes magyar asszony Savoyai Eugen segítségével miként hiúsította meg a császár szándékát, még se tudjuk, hogy ebből mennyi felel meg a történelmi valóságnak és mit írhatunk a fantázia rovására.

Hormayer feljegyzései visszavezetnek a Pragmatica Sanctio kimondását megelőző idősakra. Károly császárt, akinek nem voltak fiúleszarmazottjai, egész uralkodása alatt foglalkoztatta az örökösödés gondja. Ez a kérdés visszanyúlik Lipót császársága idejébe, aki már a spanyol trón örökösödési háborújának kitörése előtt egy családi rendeletet adott ki, melynek értelmében a spanyol trónt Károly, az osztrákot József kapja és a fiúág tökéletes kihalása esetében a birodalom József, majd Károly leányágára száll. József halála után megint előtérbe lépett az örökösödési kérdés. A császár 1713-ban április 19-én 24 belső titkos tanácsos jelenlétében felolvastatja a régebbi szabályokat, valamint új rendelkezéseit az örökösödéssre vonatkozólag, a tanács tudomására hozza, hogy a rendelkezés érvényesítésére mindent el fog követni. Az utrechti békében a Habsburgok elvesztették Spanyolországot és így Károly annál szükségesebbnek tartja, hogy a magyar szent korona birodalmait is biztosítsa női leszármazottjainak. A magyarság önérzetét mélyen sértette ez a nemzeti függetlenségét veszélyeztető intézkedés. Nem is annyira a leányági örökösödés elfogadása töltötte el aggodalommal a magyarokat, mint inkább az a viszony, amely ennek következtében a két állam között létre jönne. Hormayer leírásából kiérzik a magyar szíveknek az új rendelettel szemben érzett méltányos felháborodása. Hormayer szavai szerint Eugen herceg, aki a harctérről is állandóan levelezett Eleonórával, egyik levelében panaszkodott, hogy nem jöhet Bécsbe, mert titkos parancsok a seregnél tartják. A császár, német tanácsosai előterjesztésére, az ő javaslata ellenére elhatározta a magyar kormány megsemmisítését. «Ismét kedvük van Magyarországot német lábra állítani», — panaszolja.

Batthyániné, aki tudta, hogy ez mit jelent, megrémülve közli a rossz hírt barátnőjével, Altham grófnéval, aki, mint Károly kedvese, mindenható az udvarnál. Úgy látszik, Batthyánynének már sikerült barátnőjét megnyernie a magyar ügy részére, mert együtt keseregnek a hallottak felett, de a tennivágyástól ösztökélve, asszonyi bizakodással keresve valami kiutat, már terveket kovácsolnak. Az asszonyi leleményesség nem hagyja őket cserben. Marianne már kész tervvel áll elő. Arra kéri Eleonórát, hogy másnap este jöjjön hozzá mély gyászba öltözve. Utazókocsiját hagyja a hátulsó kapu előtt, hogy amennyiben sikerül a császárt rendelete megmáskísására rávennie, Eleonóra azonnal indulhasson Pécsre, megvinni a hírt Eugen hercegnek.

Mikor másnap este a császár a rendes időben megjelent a szép Marianne-

nál, nagy meglepetésére a két asszonyt mély gyászban, könnyek között találta. A két barátnő minden ékesszólását elővéve, megrázó erővel és élénk színekkel ecsetelte a polgárháború borzalmát, amely olyan sokáig pusztított Magyarországon és amely most újra előveti árnyékát, ezáltal teljes összeomlással fenyegetve az országot. A nemzeti sérelmek újabb felkeléshez s a magyarság jogos felháborodásához vezethetnek, a belső zavargásokat pedig a külhatalmak érdekük kizsákmányolására fogják felhasználni. Könyörögve kérték a császárt, hogy mielőtt valami végzetes lépés történne, hallgassa meg Eugen herceget, akit mesterségesen távoltartottak az uralkodótól, hogy ne emelhesse fel szavát a magyar nemzet érdekében. A császár látható megilletődését felhasználva, a két asszony az uralkodó lábaihoz borult és arra kérte, hogy függesse fel az eseményeket, írjon pár sort Eugen hercegnek és hívja Bécsbe. A császár, mert nem tudott ellenállni a szép Marienne kérésének vagy talán mert az őszinte fájdalom hangja az uralkodón keresztül az embert szólaltatta meg benne, engedett a két asszony kívánságának.

Batthyányiné a fagyos, viharos téli éjszakában rögtön utazóhintójába ült, hogy elvigye a császár üzenetét Magyarországra Eugen hercegnek. A lelkes asszony nem látott semmit a körülötte tomboló viharból, nem érezte a fagyos, jeges szelet, amely behatolt az utazóhintóba is, — nagyfontosságú missziójának a tudata boldog érzéssel töltötte el szívét. Igy Hormayer szerint Batthyányiné készítette elő az 1723-ik évben bekövetkezett nagyfontosságú változás útját, mert az ebben az esztendőben meghozott országgyűlési végzéssel módosították a Magyarország ellen kidolgozott törvényjavaslatot.

Hogy és mint fordultak a dolgok, nem lehet tudni, de az tény, hogy a későbbi években Altham gróf, aki még akkor is bizalmi embere volt Károlynak, Eugen herceg ellen fordult és igyekezett pozícióját az udvarnál tönkretenni.

* * *

Közben a törökök valamely módon kárpoztást akartak szerezni a karlovici békében a magyaroknak átengedett területekért és úgy a tengeren, mint a szárazföldön, nagy hadi előkészületeket tettek. Ki akarták játszani a császárt és ezért a portá egyik megbízottját Bécsbe küldte, hogy nyugtassa meg az udvart: a hadi előkészületek csak a velenceiek ellen irányulnak. A haditanácsban Savoyai Eugen kifejtette a császár előtt, hogy a velük szövetséges velencei köztársaság érdekében kötelességük hadat üzeni a töröknek. A császár elfogadta Savoyai Eugen érveléseit, a háború mellett döntött és a herceget a csapatok fővezérévé nevezi ki.

A törökök hadikészülődése az egész monarchiában nagy izgalmat okozott. Károly Bécsben ünnepélyes processziót tartatott, Isten áldását kérve a hitetlenek elleni harcra. Az újabb török hadjárat szervezője, Hali nagyvezér, engesztelhetetlen ellensége volt a keresztényeknek. Gyűlöletét még jobban szította Eugen herceg győzhetetlenségének híre. A török katonáknak még élénk emlékezetükben élt a zentai csata és rettegve emlegették a zentai hős nevét.

Savoyai Eugen seregeivel átkelt a Dunán és Pálffy Jánossal egyesülve, Péterváradnál megsemmisítette a török hadat.

Az ötörai kemény harc után Eugen seregeivel féltérde ereszkedve a csatatéren adott hálát Istennek a győzelemért.

Savoyai Eugen továbbfolytatja győzelmi útját, több mint másfélszázados török uralom után visszafoglalja Temesvárt és a Bánság többi várával együtt felszabadítja a török járom alól.

Az egész keresztény világot örömujjongással töltötte el a győzelem hire. Abban az időben szokás volt, hogy az egyházfejedelmek a keresztény lovakokat a hitetlenek ellen folytatott győzelmes harcukért megjutalmazzák. Kelemen pápa a péterváradi és temesvári győzelem után Eugen hercegnek sötét violaszín hermellnel díszített és bélelt kalpagot küldött, amelyről hátul két vörös, arannyal hímzett szalag lógott alá. A pápa a legnagyobb elismerés hangján írja levelében: «Elismerjük, hogy a te kiváló érdemeid és bölcs előrelátásod mentették meg a kereszténységet e végzetes veszedelemtől».

Károly, aki trónralépésének első pillanatától kezdve kitüntető szívéllyességgel bánt Savoyai Eugennel, a péterváradi győzelem után saját arcképét küldi el a győztes hadvezérnek, hogy — mint írja — a kép maga helyett mindig Eugennel legyen. «De ez a kép figyelmeztesse arra is — írja Károly —, hogy ne tegye ki magát megint olyan veszedelemnek, hanem miattam kímélje az életét, mert különben visszaveszem a képet.»

Mikor a szentelt kard és kalpag elnyeréséhez gratulált, megint szemrehányásokkal illeti, hogy olyan kevésbé törődik az életével. «Írántam érzett ragaszkodására kérem — írja — hogy kímélje jobban magát. Ha ez nem elég, akkor bátorságot veszek magamnak és megparancsolom, hogy vigyázzon jobban az életére. Ön legjobban tudja, milyen kérlelhetetlenül hajtják végre a parancsokat a harctéren. Tehát remélem, hogy ezt a parancsomat is követni fogja. Erre különben arcképem és hozzámváló ragaszkodása is emlékeztetheti.»

1717 nyarán Savoyai Eugen súlyosan megbetegszik. Betegségének híre a hadseregben nagy nyugtalanságot idéz elő.

Károlyt is aggodalommal tölti el a herceg betegsége, akit mint zseniális hadvezért és kitünő államférfit nagyon sokra becsült, akinek félti az életét, de akivel szemben azért, apjával és fivérével ellentétben, mindig az «uralkodó» maradt. Maga Eugen herceg jellemezte legjobban a közte és a három Habsburg uralkodó közötti viszonyt, mikor azt mondta, hogy Lipót apja, József fivére és Károly uralkodója volt. Savoyai Eugen szerencsésen felgyógyul és már vezeti seregét Belgrád alá. Valami járványos betegség sűrűn szedi áldozatait a hadseregben. Eugen mindent elkövet, hogy a járvány terjedését megakadályozza.

Savoyai Eugen azt az elvet vallotta, hogy a jó hadvezérnek már az ütközet előtt ismernie kell az ellenséges vezérek jellemét. Bár inkább hallgatag volt, azért el-elbeszélgetett az ellenséges foglyokkal és ügyesen kivette belőlük, hogy milyenek a vezérek. Így rendre kiismerte az európai hadvezérek összes jó és rossz tulajdonságait. A belgrádi csatánál a szerencse is kezére játszott. Egy magyar menekülttől, aki a nagyvezértől levelet vitt az ostromlott várba, megtudta a nagyvezér haditervét és hogy az ellenség támadását megelőzze, egész seregével rajtaütött a törökök hadán és világraszóló győzelmet aratott. Eugen herceg hőstettei szájról-szájra jártak, a táborban egész legendakör fűződött az alakja köré. A belgrádi táborozás alatt született meg az a híres induló, amelyet nemsokára az egész ezred énekelt és amely annyiszor hangzott föl véres, nagy csaták közben a katonák ajakáról:

Prinz Eugen, der edle Ritter
Wollt' dem Kaiser wied'rum kriegen
Stadt und Festung Belgerad;
Er liess schlagen eine Brücken,
Dass man kunnt' hinüberriesen
Mit d'r Armee wohl für die Stadt!

A belgrádi győzelmet Szendrő, Sabác és Orsova bevétele követte. Ezek a diadalog végleg megtörték a félhold erejét és a passarovici békét eredményezték, amelyen a török Belgrádról, Szerbia és Bosznia nagy részéről lemondott. Eugen herceg nagyjelentőségű és győzelmes haditényei után a hadszíntér helyett az udvarnál folytatta a Habsburg-ház felvirágoztatása érdekében kifejtett nagyszabású munkásságát. Államférfiúi nagysága ebben az időben bontakozik ki a maga teljességében. Elsősorban a németiség erősítését tűzte ki céljául, ellentétben Károly spanyol irányú politikájával. Ezek az ellentétek olyan korlátokat emeltek eléje, amelyek politikai működését megbénították. Azonkívül az ügyesen vezetett fondorlatok is megingatták a Savoyai Eugen pozícióját. Ezeknek szervezője és végrehajtója Altham gróf, mint a császár kegyence, teljhatalmú szerepet vitt az udvarnál. Altham céljául tűzte ki, hogy Savoyai Eugent eltávolítsa az udvartól. Elsősorban a Batthyányi grófnővel való összeköttetését használták ki ellene. Azzal gyanúsítva a herceget, hogy fontos államügyekbe is beavatja a grófnőt. Altham jól számított. Ismerte a császár gyanakvó természetét és tudta, hogy megjegyzéseivel felébresztheti gyanuját Savoyai Eugen ellen. De az intrikusok nem érték be ennyivel, felségsértés vádját terjesztették róla. Eugen herceg titokban értesült az ellene szőtt cselszövényről, azonnal Bécsbe ment, szigorú vizsgálatot és elégtételt követelt. Erélyes fellépésével sikerült ellenségeit elhallgattatnia.

A spanyol párt vezetőjének közbejött halála is meggyengítette a spanyolok helyzetét. A császár bizalma megint Savoyai Eugen felé fordult, akinek helyzete gyökeresen megváltozik az udvarnál. A császár minden politikai tervbe beavatja. A legtitkosabb levelezései is az ő kezén mentek keresztül. Károly uralkodásának második felében Eugen herceg befolyása még erősebb lesz az udvarnál.

Az általános megvesztegetés idejében Eugen herceg szinte az egyetlen volt, akit nem lehetett pénzzel vagy ajándékkal lekenyerezni. Ebben a megközelíthetlenségében volt az ereje és ezért a császár a legfontosabb államügyekben is gondolkodás nélkül fogadta el a herceg biztos, tiszta ítéletét. Politikai éleslátásának egyik fényes bizonyítéka a poroszokkal kötött szövetség. Bár politikai tevékenysége elsősorban odairányult, hogy a Burbonok hatalmát megdöntse, Poroszországnak előretörő hatalmában egy másik nagy veszedelmet látott Ausztriára nézve.

Mikor Frigyes trónörökösrel megismerkedett, megérezte benne a jövő veszedelmes ellenfelét és erre fel is hívta a császár figyelmét: «Rendkívül fontos e fiatal urat megnyerni, aki majdan több barátot szerez magának, mint atyja s aki éppen annyi jónak, mint rossznak az elkövetésére képes». Egy másik, a Habsburg-dinasztia érdekeit hathatósan előmozdító politikai akciója a bajorokról való szorosabb összeköttetés, amelyet Mária Teréziának, Károly leányának a bajor választófejedelemmel való házasságával gondolt megvalósítani. Ebben a tervében a messzelátó politikus szólalt meg, aki a világfontosságú ügyek előtt elhallgattatta az egyéni érzések hangját.

Károly később kitüntetésekkel és bőkezű ajándékokkal igyekezett elfeledtetni Savoyai Eugennel, hogy hitelt adott a rágalom szavának és tanácsosai által félrevezetve kételkedett hűségében. Így a császár módot nyújtott a hercegnek arra, hogy nemes passzióját kielégíthesse. Bécsi palotájában gyönyörű festmények és gobelinek örökítették meg a törökverő hős diadalait. Bolognából is hozatott művészeket Bécsbe. Műremekekben gazdagon visszafizette Ausztriának azt, amit tőle kapott. Ahogy anyagi viszonyai javultak,

földeket, birtokokat vásárolt. Promontorban és Ráckeven várat építtetett. A bécsi udvar államférfiai között ő volt az egyetlen, aki Magyarországon vásárolt birtokot. Barokkstilusban épített ráckevei kastélya is a barokk művészi szellem egyik legszebb alkotása.

Savoyai Eugen összeköttetésben állott korának híres művészeivel. Így Domenico Passionei-vel, az egyház lelkes harcosával, aki tudományos és művészi kérdésekben tanácsadója volt a hercegnek. Eugen herceg egészsége az utolsó években nagyon aláhanyatlott. Ezt a császárnak hozzá írott, aggodalmakkal teli levelei is elárulják. Az a makacs köhögés, amely évek óta kínozza, újból elővette. Károly egyetlen alkalommal sem mulasztotta el, hogy ne érdeklődjék a herceg hogyléte iránt, kérve, hogy kímélje magát. Most már jól látta, hogy az Eugen élete mit jelent az or szágra nézve.

Savoyai Eugen tizenöt évig élt távol a tábori élettől, amikor a császár kívánságára, átvette a németországi csatatér fővezérségét. Károly látta ugyan az Eugen állapotában beállott rohamos hanyatlást, de a herceg hadvezéri zsenialitásába vetett hite annyira erős volt, hogy nem is tudott más vezért elképzelni a hadak élén. Mikor a herceg visszatért a hadszínterről, már mindenki látta, hogy nem élhet sokáig. Kínos köhögése nem hagyja el többé. A beszéd legnagyobb megerőltetésébe kerül úgyannyira, hogy a császár meg akarva őt kímélni a beszéd fáradságától, minden fontos államügyről írásban értesítette és így kérte ki tanácsát. A külvilággal is csak írásban érintkezett. Betegsége miatt már nem vehetett részt a császár leányának, Mária Terézia hercegnő és a bajor választófejedelem esküvőjén, amit a két uralkodóház egyesítése miatt olyan nagy előrelátással készített elő. Savoyai Eugen, bár tisztában volt betegségével, nem akarta magát gyógyíttatni. Az az ember, aki nagy, komoly csatákban, karddal kezében annyiszor nézett szembe a halállal, valami megvetést érzett a halál ellen való mesterséges és hiábavaló védekezésben. Csak Passionei nunciusnak sikerült rábeszélnie, hogy a császár háziorvosa által előírt gyógyszereket használja. A melegebb tavaszi napok enyhülést hoztak a beteg számára és környezete már bizakodni kezdett felgyógyulásában. Eugen herceg megint kimozdult palotájából, kikocsizott és esténként résztvett a Batthyányi grófné társas összejövetelein.

1736 április 20-án vendégei voltak ebédre. Minden távozó vendéget az ajtóig kísért. Este, mint rendesen, piquet játszott Batthyányi grófnénál. Már ott feltűnt, hogy milyen nehezen vesz lélegzetet. Hazatérve lakására, nem akarta bevenni az előírt orvosságot. «Elérkezik a holnap is» — mondta és lefeküdt. A komornyik éjfél után is benézett a herceghez, aki nyugodtan aludt. Másnap reggel nem hallották köhögni, nyugtalankodni kezdtek, benyitottak a szobájába, de már élettelenül találták.

A császárt nagyon fájdalmasan érintette Eugen halála. Jól tudta, hogy ez pótolhatatlan veszteséget jelent a Habsburg-házra nézve. Nemcsak a zseniális hadvezért, a kitűnő államférfit, de a megbízható, őszinte tanácsadót is siratta benne. «Azt kívánom, lássák, hogy az ő érdemei előttem halhatatlanok maradnak» — mondta a császár — olyan temetést rendelve el, amilyen Ausztriában egyetlen méltóságnak se járt ki.

Tetemeit a Szent István-dóm kápolnájában helyezték nyugalomra, de a nagy eszmékért dobogó szívét Turinba, egyik nagy diadala színhelyére vitték, hogy ottan a szárdíniai királyok pompás temetkezési templomában pihenjen. A hálás Magyarország szobrot emelt a törökverő hős emlékére.

VERSEK.

FENYŐFÁT VETTEM.

Fenyőfát vettem kint a téren,
 Sudár fenyő volt, égbenőtt.
 Pár gyerek fázott a jehéren
 Szikrázó Jézusfák előtt.
 Kisebb, nagyobb . . . Az arcuk éke
 Csupa piroskék rózsza volt,
 S gyöngytiszta szemük szögletébe
 Egy árva könnycsepp haldokolt.

A vásárt leste valahányja,
 Dámát, urat, ki felcsapott.
 Az árus hümmög: Vigye kánya!
 Én mondogatom: Drága bót!
 A szót ök mint a halak, pedzik,
 A kis halak a kenyeret,
 S hogy állt az alku, szól az egyik:
 Elviszem én az úr helyett

A ját, fillér az ára, ötven!
 Csak negyven! mond egy kis deres.
 Csak húsz! Csak tíz! csattant köröttem
 S már a környék is árverez.
 Nevetve mondtam nekik: Ácsi!
 Nem lesz belőle így misem!
 Apróka hang zokogta: Bácsi,
 Egy kis kenyérért elviszem!

Egy kis kenyérért . . . Sirt, sikoltott,
 A téren végigvert a hang.
 Éreztem, fent a dómban oldott
 Kötéllel zúg a nagyharang.
 Nem húzza, veri félre senki,
 Csak ép a mázsás döbbenet,
 A könnyes Isten kéri, zengi
 A kenyeret, a kenyeret.

Hódsághy Béla.

EGYSZERŰ VALLOMÁS.

A hegyekről már lecsúszott a síma jég,
 s a hídlábak jajgatva ágaskodnak:
 jagyos hideg szorttja gyöngö oszlopuk.
 Part mentén, békés fűzek ágain
 hasal a karcsú, könnyű hó,
 a füst egyenesen száll az ég felé,
 a hold meg tegnap este óta
 kegyetlen jénnyel tündököl.
 Az ég is mozdulatlan, halványkék üveg,
 és nincs ököl, mely bátoran bezúzná.
 Csak csönd és nem jön többé mozdulat.
 Közel a parthoz már a rés befagy,
 amelyen át az öngyilkos zuhant
 a zöld Tiszába —
 éppenhogy vékonyabb a jég — de lásd, fagyott.
 A kalapja egy hóbuckára ferdült,
 s most némán néz a hófehér világra,
 mint kesernyés, éji varjú,
 mint komikus, sötétlő végzet.

Csönd. Fagyott. Hideg, fehér a tájék,
 s az Isten se vár talán tavaszt.

Ortutay Gyula.

KÜLÖNÖS VIDÉK.

Az a felhő: fehér madár, úszik a kék ég tengerében,
 a gypeshátú domb pedig mint óriási sűn lapul,
 egész állatkert a vidék, a fák ormányos elefántok,
 felnyújtják szürke orrukat sötétén, mozdulatlanul.

Egész állatkert a vidék, néztem a kis folyót sokáig
 s arra gondoltam szüntelen: ime, ez itt egy furcsa hal,
 kanyarg, ficánkol és úszik, ime, ez itt egy furcsa hulló
 s ezer láthatatlan madár köröttem most a kába zaj.

A tüske és bogáncsos gaz dühös ebként belém marcangolt,
 a föld mint zörgős lópata dörömbölt, széles kedve volt
 és himbálódzott odafönn, majdnem kiugrott könyökölve
 az égbolt párkányáról a vigyorgó majom-arcú hold.

Fű, fa, virág, erdő, mező mind-mind egy állat képét öltve
 meredt reám, s hogy este lett, halál-rokon, álom-rokon
 nagy este lett, szívemet is megszálta eddig ismeretlen
 és eddig sohase érezett: boldog állati nyugalom.

Horváth Izabella.

BÚZA, BÚZA...

Búza, búza cigánybúza,
Ráhajlik a gyalogútra,
Rajta kelnek, rajta járnak, —
Mért is születtem árvának...?

Búza, búza, cigánybúza,
Mi szél hányt a gyalogútra?
Miféle sors kötött beléd, —
Mért vagyok csak vándorcseléd...?

Búza, búza, cigánybúza,
Ráborul a gyalogútra,
Ne strj, ne rijj cigánybúza,
Árvát még az ég is húzza...

Számadó Ernő.

BOLOND, ZAKLATOTT ÉJEN.

Nyers szagokat hordoz a szél
s nyertve futkos a kopasz fák közt;
az úton ballangó bokázik,
száraz kóró zizeg ijesztőn,
remeg a víz és remeg az erdő,
a fák kinyujtott nyakkal állanak
— izgatott testük nedvektől duzzad —
s a bokrok is szüntelen mozgolódnak.

Olyan bolond, zaklatott éj ez.
Mi lehet, mi lehet? Reszket a szívem,
a madarak sincsenek nyugton,
a Hold a felhők közt cicázik,
nagyokat pislog, bámul, mosolyog,
míg valami szeleverdi felhő
a képére nem mászik...

— Ci-riip! — hallik most a ház küszöbéről,
Istenem, a tücsök is előbújt valahonnan.
Hát tavasz lesz csakugyan, tavasz az erdön,
tavasz a vtzen, az égen, a szívben?
Megindul, fölébred mégegyszer az élet
a hosszú, keserves tél után?
Ezért danolnak most annyit a lányok?
Ezért olyan nyugtalanok most az álmok?

Majthényi György.

T E M E T Ő D O M B O N .

Túl
hangtalanul
vén felhőrönköket
fűrészselhet a havasok
kék jenyves-taraja.

Felettem barna héja horgonyoz
a fenekellen kékbén
s hirtelen gonosz
szigonyként dőji át . . .
«hijj» kiáltok, hogy
megmentsem kiszemelt áldozatát.

A temetődombon
fűszagú szél fejemre szórja a
megkéselt nyár szírom-havát.

Konokul összevigyorognak
a sárkánytestű kopjafák . . .

Jékely Zoltán.

F E C S K É K .

A villanydrót öt égi vonalán
izgága hangjegyek a füsti fecskék.

Ha lejátszhatnám, bennük már az estét
s az ős első akkordját hallanám.

Jékely Zoltán.

V I R Á G O K : T E S T V É R E I M . . .

Virágok, dúsak, tarkák, szelíden illatozók
és hidegen fénylők, virágok: testvéreim!
Hozzátok szólok! Hallgassátok meg
alázatos asszonyi szómat, ti, akik nemcsak
hajlékony pompátokkal vagytok velünk rokon,
de rab voltotok, amely egyhelyhez láncol,
az is régtől fogva testvér velünk.
Könnyű nekem hozzátok szólnom,
mert nem röppenhetek el, mint a madarak,
vagy surranhatok víz alá, mint a halak,
kikhez szent Ferenc beszélt Istenhez alázatosult csodával.
Könnyű nekem hozzátok szólnom,
mert felém fordított arcotok mozdulatlanul
fénylik és hallgatástokat, csak a néma
illat töri meg hozzám áradón.
Könnyű nekem hozzátok szólnom,
mert az a láng, mi bennem ég, ott született,
ahol értő lényé finomultak a madarak s halak.
De a csoda abban a kézben van, mely Istené,
hogy a néma virágok emberi szóval hirdessék:
Legyetek hozzánk hasonlatosak, asszonyok!
Tiszták, önszínükben ragyogók, szelíden illatozók,
okosan fénylők, némán alázatosak, mindenkinek
örömet, fényt hirdető égi hírnökök: virágasszonyok.

Nagy Méda.

REJTETT ZUG.

(Regény.)

L OPOTNYIK azonban feltartotta a mutatóujját:

— Tüstént be fogod látni, régi barátom, hogy igazat mondtam most is. Előbb azonban rendbe akarnám hozni magamat, úgy, ahogy, mert jelenleg nincs emberi külsőm.

A tisztartói-lak udvarára értek föl, lépést, amikor Zsuska libbent ki a tornágra. De ahogy mély gyászban látta meg a leányt Lopotnyik, megrendült egész valójában:

— Mi történt itt, kishúgom?

Nagy hallgatás volt a válasz. Az ősz sajtótítán felkiáltott erre másodszer is, de bánat és fájdalom volt ez a fölkiáltása:

— Hol az én kedves Bálint öcsém? Hol az én derék húgom-asszony?

— Meghaltak — mondta halkán Zsuska s lebocsátotta a fejét.

— Meghaltak — mondta utána Imre bácsi s az ő feje is lecsuklott.

Kemény ember volt világléletében Lopotnyik Antal, de erre a szörnyű ujságra kibuggyantak a könnyei. Ám éppoly hirtelen össze is szedte magát s hideg hangon szólt:

— Drága barátom, Imre: nem akadna-e nálad véletlenül egy olyan nadrág, amelyet nem akarsz használni többé, de amelyet én, ha magamra húztam, soha többé nem adnék vissza neked? Tudniillik egyszersmindenkorra elbirtokolnám...

— Akad, akad, Antal barátom! — nyugtatta meg Imre bácsi.

S Lopotnyik Antal egy órán belül teljesen megváltozott. Valóságos világfi lett.

Mindenekelőtt megfürdött, utána leborotválta szakállát, pedert néhányszor deres bajuszán s akkor átöltözött teljesen. Néhai Béry Bálint tisztartó úr ruhái közül nyujtottak át neki egy öltönyt, ami viharos öröme fakasztotta az ősz főmunkatársat, eltekintve ama jelentéktelen körülménytől, hogy Lopotnyik Antalnak hosszabb láb-szárai voltak, mint az Istenben boldogult tisztartó úrnak. Ez oknál fogva a nadrág alsórész alig ért le a bokájáig... Ám Lopotnyikot ép ez a tünet érdekelte a legkevésbé.

Amire végleg kicsinosította volna magát, Zsuska tálaltatni kezdett a tornácon.

Leültek aztán hárman, miután a sajtóveterán előbb egy pohár borovicskát töltött magába. Fönséges hangulat áradt el benne a borovicskától s hirtelen-kedvében megfeledkezett még a haza bitang-

állapotáról is. Cuppantott s kezefejével megtörölte kétfelől a bajuszát :

— Barátom, Imre, hadd hallom, mi történt azóta a molyván, hogy kihúztam innét a lábamat?

Imre bácsi beszélni kezdett egyfolytában. Csak olyankor akadt meg egy pillanatra, ha Lopotnyik felkiáltott: ejhaj! Máskor ismét így újjongott fel: ezt jól megcsináltad, Imrém!... Leginkább felcsigázták azonban érdeklődését a Turgonyi Andrásról hazáig vándorzogott hírek. Itt már Zsuszka vette át a szót szerényen, halkan s Lopotnyik Antal, mikor arról értesült, mint menekült meg a vörösök golyói elől a legmerészebb magyar hadnagy, nem bírt magával többé. Öklével az asztalra csapott le s őmaga fölállt a helyéről:

— Nincs több ilyen legény az azóta széthullt osztrák-magyar monarchiában!

Amikor előadásában végül a mai napig ért volna el Zsuzska, Lopotnyik főmunkatárs vadalma-mosollyal simogatta meg a leány haját s vigasztalgatni kezdte:

— Bizzunk Istenbem, hugocskám: násznagy leszek még a lakodalmán! Föltéve, hogy nem feledkezik meg Lopotnyik bácsiról...

Csöndeske hangon válaszolt Zsuszka:

— Nem felejtjük el, Lopotnyik bácsi.

S megeredtek a könnyei.

(Én Istenem, én Istenem, mennyit sírtak egykor a magyar lányok elesett, vagy eltűnt vőlegényeik után! Esztendők multak el azóta, irtózatos esztendők... Az elesett vőlegények ottmaradtak végleg messzi világok harcmezőin, az eltűnt vőlegényeknek pedig hírökhalyok nincsen mind a mai napig... De minek is térnének vissza? Egykori menyasszonyaik rég elfelejtették őket.)

Most aztán Imre bácsi emelte rá a szemét Lopotnyik Antalra:

— Hát te micsoda kalamitásokon mentél át azóta, régi barátom, Antal?

— Én? — s megrezdült csontos feje. — Én, barátom? Igazság szerint nem is tudom, hol kezdjem el? Rablóregény az, amin én mentem át az utóbbi két-három esztendő folyamán...

Felhörpentett egy pohárka boroviczkát s belefogott:

— Sajtópereim száma egyszáznegyvenhatra gyült föl, ideszámítva a régebbi keletű egyszázkettőt is... Ugyanakkor kiadták ellenem az elfogató parancsot. Háromszor szöktem, mind a háromszor lekaptak idejében. Ezért háromszor ültem is. Negyedszer a bolsik füleltek le, tőlük azonban sikerült megugranom a mindnyájunkra örködő Úristen különös kegyelméből.

Jobbtenyeréből baltenyerébe helyezte át a feje súlyát:

— Nem akarlak tüzetesebben untatni a részletekkel s ezért csupán annyit bocsátok előre, hogy amikor neszét vettem az első elfogatási parancsnak, nyomban nekivágtam a Szernye-mocsarak irányának.

Tudom, mert olvastam róla, hogy az egykori tengervilágnak : a zöldszigeteknek, uszólápoknak, tocsogóknak és nádasoknak kell, hogy némi csökevénye maradtott légyen mára. Sejtettem én, hogy helyekkel akadnak még buvóhelyek, ahol meghúzhatja magát az ember, míg elvonul feje felől a vihar. Hozzá úgy értesültem, hogy az egykori pákások utódai nagy rokonszenvet éreznek mindenfajta üldözöttel szemben.

Ámde példátlan malór szegődött az oldalamba !

Túl poroszkáltam immár Mátészalkán, amikor csendőrök jöttek szemközt. Nem teketóriáztak sokat, hanem azt kérdezték :

— Nemde, ön Lopotnyik Antal, szökésben levő szerkesztő?

— Nem vagyok szökésben — tiltakoztam kellő önérzettel — csupán Mezőtarpa irányába igyekeztem !

Nem volt kíváncsi többre a két csendőr. Vasperecet csattantottak a csuklómra s megindítottak maguk előtt. És másnap Miskolcon ültem már.

Nem akarlak azonban untatni : szimpla ügy az egész. Mikor leültem volna büntetésemre, sajtótámadásaim következménye gyanánt megint csak konfliktusba keveredtem a hatóságokkal. Ezuttal Nagyhortobágy felé indítottam meg lábaimat, miután Debrecen területén követtem el az állítólagos rágalomhadjáratot s magam is ott laktam. Azért vágtam neki a Hortobágyra, mert közel esik a városhoz s azonfelül áltattam magamat, hogy bizonyos időre meghúzhatom vén csontjaimat a mátai puszták tájékán s gulyások, csikósok, kondások, juhászok nem fognak elárulni.

Ezuttal is elmondhatatlan malór üldözött... Balmazújváros körül rugtam még a port, amikor megint két csendőr jött szemközt velem. Azt kérdezték :

— Nemde, ön Lopotnyik Antal szökésben levő szerkesztő?

Felhorkantam az inszINUÁCIÓRA, mindazáltal nem tagadtam. S abban a pillanatban már vittek is, via Debrecen. Vasban persze.

Rövid leszek ! Miután kitöltöttem volna büntetésemre, újból összerugtam a patkót néhány kecskeméti notabilitással. Mert ezuttal Kecskeméten laktam. Az lett belőle, hogy amikor többszöri idézésre sem jelentem meg sajtópereim osztálygyűlésén, harmadszor is elfogatóparancsot bocsátottak ki ellenem. Ezutál — stílszerűség kedvéért — a Bugacnak lendítettem ki lábaimat...

Most sem volt szerencsém !

Mert a magasravert porban alig értem el a bugaci pusztaházat, amikor ismételten zsandárok csiptek nyakon. Itt már nem vártam a válasszal :

— Uraim, én vagyok az, akit keresnek !

Lefogtak s visszazállítottak Kecskemétre. Ezt is leültem rendületlen lélekkel.

Kiszabadulván, Miskolcra helyeztem át rezidenciámat s mihelyt

megmelegedtem kissé, nyomban nekikezdtém a purifikációnak. Itt sem maradtam szabadon sokáig.

Tudniillik jöttek a veresek, e koszosok. És míg a polgári rend napjaiban visszaeső destruktívnak kezelték, a bolsik úgy találták, hogy ellenforradalmár vagyok, amiben volt is valami. Mindjárt a harmadik napon hűvösre tettek, hozzáfűzöm azonban, hogy sok letartóztatott s tiszteletreméltó úr közé jutottam, ami jólesett mégis. Kifogástalan társaságba kerültem.

Ámde itt sem volt maradásom!

Hogy-hogy nem, a bolsik közül azt eszelték ki a nagyfejűek, hogy Pestre szállítanak föl mindnyájunkat, a gyűjtőfogházba s ott végeznek velünk majd. A veresek csoportostul kísérték ki az állomásra, ahonnet megléptem egy észrevétlen pillanatban. Szó nélkül léptem meg s tüstént a Harangod-pusztá felé vágtam, abban a reményben, hogy valamelyik oldalteső faluban megvonhatom vén fejemet a papnál vagy a jegyzőnél. Istennek úgy tetszett azonban, hogy ezúttal se maradhassak nyugton: a bolsik offenzívát kezdtek a pisze pemákok ellen, amire én is kénytelen voltam továbblibegni, a Harangodon túlra. Sikerült is elérnem Szerencset: ott két tábla csokoládét vágtam be, potyára. Két nap mulva Sátoraljaújhely mellékcúcaim botorkáltam, amikor ott is forróvá vált alattam a talaj. Megint ki kellett lép-nem, Magyarsas felé, ahol vacsorát kaptam tegnap este a papnál s onnet hozzátok gőzölögtem be, régi barátom, Imre. Nem tudom, mi lesz legközelebbi jövőm, de rút meglepetésektől tartok. Még Újhely alatt hallottam ugyanis, hogy Miskolc táján csatába bocsátkozott egymással a két pazar külső ellenfél s akármelyik jön előre, gyalázatos végem lesz. Ha tudniillik a csehek törnek délfelé, vége van a hazám-nak s magától esik ki jobbkezemből a toll, ha viszont a veresek kerekednek felül, abban az esetben kénytelen vagyok szedni a sátorfát s gyalogszerrel és iszkolva megindulni a lengyel végeknek...

— Mit keresnél te Lengyelországban? — nézett reá mélységes részvétellel Imre bácsi.

Lopotnyik főmunkatárs előbb töltött magának a borovicskából, felöntötte, letörölte kétfelől a seprűbajuszát s akkor ilyenképpen darvadozott tovább:

— Szent hitem, Imrém, hogy mihelyt beteszem a lábamat Jaroslóba vagy Vielicsára, nyomban lapot alapítok. Ezúttal persze polyáknyelvű orgánomot. Mert, mint tudod is talán, elég jól povedálok lengyelül s ha igaz, ereimben e rokonszenves nemzet véréből is csordogál valami. Sátorfámat szándékosan nem ütöm fel Krakkóban vagy Lembergben, mivel a nagy városokban képtelen vagyok érvényesülni. Port kavarni csak a perifériákon lehet...

Sóhajtott, hogy szinte hörgött:

— Lengyelföldön egytől tartok csupán: hogy a borovicskáról a Visztulamenti nemzeti italra, a jerszabinkára találak áttérni. Veszett

ital ez : nemcsupán az ádámcsutkát reszeli, hanem a fülben is olyan érzést idéz elő, mintha szalmaszállal kotornának benne. Másfelől azonban jót tesz a gyomornak . . . Mindazáltal nem szeretnék reávetemedni komolyan !

Itt közbeszólt Zsuszka is remegő hangján, hogy ez a hangocska mélyen belemarkolt a két öreg szívébe :

— Én nagyon sajnálom Lopotnyik bácsit, hogy nincs hely, ahol megnyughatna egyszer.

Az Utolsó Sajtóbölcény sóhajtott egy szívremegtetőt :

— Ennek az a magyarázata, kedves hugom, hogy az egész világ hemzseg a szemforgatástól, én pedig nem vagyok hajlandó eltérni semmi néven nevezendő komiszkodást !

Ennél a kijelentésnél Imre bácsi vette át a szót. Bölcsen, megfontoltan :

— Mondanék én neked valamit, régi barátom, Antal ! Hagyd abba azt a szamárszokedést s maradj örökre nálunk a molyván . . . Itt soha senki nem talál meg s legalább lelkibékében élheted le utolsó napjaidat.

Zsuszka is kérlelni kezdte az üldözött főmunkatársat :

— Maradjon nálunk, Lopotnyik bácsi ! Legalább nem lennénk annyira magunkra !

Lopotnyik Antal azonban csökönyösen forgatta a fejét :

— Sajnos, hugocskám, nem tehetem. Az Úristen arra rendelt születésem pillanatában, hogy csatázzak a visszaélések és panamák ellenében. A harc embere vagyok, mély fájdalmamra. Ne kérleljem tovább, hugocskám, mert a marasztalás az idegeimre szokott menni . . . Beszéljünk talán egyébről !

Három napig maradt a molyván Lopotnyik Antal, de akkor nyugtalanul kezdett beleszagolni a levegőbe, délnyugati irányban. Mert délnyugati irányban feküdt Sátoraljaujhely s onnanfelől különös dobogások remegtek át koronkint a levegőn, mintha sok-sok szunyog zümment volna föl a látóhatár peremén. Majd erősödött a szunyogdongás, mígnem sűrű dörgés lett belőle. Abban a pillanatban Imre bácsi elé állt Lopotnyik Antal :

— Barátom, Imre, köszönöm a vendéglátást, meg az egy öltöny ruhát, de most már indulnom kell a hranyicának, ahol pohánkát termelnek tótocska atyánkfiai !

— De miért ez a loholás, Antal barátom? — lepődött meg Imre bácsi, aki éppen a földekről jövet toppant be a tisztartói lak tornácára.

Lopotnyik főmunkatárs felhúzta a szemöldökét s félig suttogva magyarázta öreg barátjának :

— Azért, Imrém, mert sarkamban a bolsik, e csiszlikek. Félnap óta hallgatom már, mint közelednek az ágyuikkal. Mindebből azt következtetem, hogy előnyomulóban van a pincérhadosztály s a fodrászok dandárja . . .

Marasztalták, hiába. Nem maradt hát egyéb választás, minthogy Zsuska két tarisznyát tömött meg útravalóval, mely tarisznyákat hálaszavak közepette akasztotta magára Lopotnyik Antal. Egyiket jobbfelől, másikat balfelől. És akkor görbe botot kerítvén elő, folytatta bujdosását a tollnak, vén harcosa. Az ajándékba kapott öltönyben persze.

Az Ondava gátjáig kísérte el Imre bácsi és Zsuska. Ott elbúcsúztak egymástól érzékenyen.

Először a leány elé lépett Lopotnyik Antal:

— Szépséges hugocskám, engedje meg, hogy máris meghívassam magamat a lakodalmára. Mert esküt mernék tenni rá, hogy mához esztendőre idehaza lesz az én deli öcsém, Turgonyi András!

Ezután Imre bácsi elé lépett. Megölelték egymást hosszan:

— Tudósíts majd sorsod és állapotod felől, Antal barátom! — búcsúzkodott nehéz szívvel Imre bácsi.

Lopotnyiknek megremegett a hangja:

— Mindenesetre, Imrém. Nem tudom, mi van megírva számomra a Végzet Könyvében, de az az érzés boldogtalanít, hogy valahol a Balti-tenger szélén hajtom le utoljára a fejemet. Afelől megnyugtatlak azonban, hogy mihelyt megvettem odaát a lábamat, tüstént lapot alapítok. Eleget hányódtam már, mint főmunkatársa: a magam gazdája akarok lenni végül... No, Isten véletek, gyerekek!

S kilépett a gát tetejére horgasan. Imre bácsi és Zsuska sokáig, igen sokáig nézett utána, míg csak el nem tűnt a fordulónál, Bánóc alatt valahol.

És akkor sóhajtottak egyet.

A Hallgató-molyván eseménytelenül tűntek el egymásután a napok és senki-senki idegen nem zavarta e rejtett zúg földöntúli magányát. Hanem mindent tudtak azért a világból... Mert mindent láttak a molyva tetőpontjáról. Látták, hogy nyugati irányban egyszerre több vonalon is magas porfelhő kergetőzik az utakon s mivel az ágyúszó is mind erősebben vert, sejtették, hogy a csehek vágatnak ott eszük nélkül Kassa felé s onnét alighanem tovább, via Csaszlau és Prága...

S úgyis volt!

Néhány nap mulva ugyanis Háda János tiszteletes úr nézett át Hardicsáról s elmondta, hogy szemtanuja volt a csehek száguldásának. Olyan vágatát az Isten sem látott még! Elhajigáltak azok puskát, bornyút, sokan még a bakancsukat is lehúzták, hogy mezítláb iszkolhassanak tovább, északnyugatnak. Akik már-már összeestek volna, belekapaszkodtak a menekülő katonaszekerek löcsébe, úgy kapták két lábuk közé a világot. Megemlítette még a tiszteletes úr, hogy a csehek bosszantására a tót katonafiúk máris lelkesen fújnak mindenfelé egy gúnydalt, melynek tartalma szerint a csehek úgy viszik az irhát a magyarországi vörösök elől s talpaikkal annyira verik a port, hogy ez a por magasabbra száll a kassai dóm tornyának tetejénél is.

— És itt leesett a hangja Háda tiszteletes úrnak :

— Mindazáltal nem sok az örömöm a magyarországi bolsevista hadak előretörésében, mert nem magyarok ezek. Tegnap hallottam éppen, hogy amikor Kassára vonultak be, a fejedelmi város népe virág-erdővel borította be őket s a házakra kitűzték a nemzeti lobogókat. Délutánra azonban parancs jött, hogy mindenki vonja be a piros-fehérvörös zászlót s vöröset tüzzön ki a helyébe . . . Sajnálom hazámat.

Többet nem szólt a tiszteletes úr, hanem kisvártatva hazafele indult meg Hardicsára, szívében búval és rút sejtelmekkel. Zsuszka pedig kiállt a tornácra, lekönnyökölt kissé a korlátra s elmondhatatlan vágyakozással tekintett szét a tájon . . . Hitte, szívszakadtan hitte, hogy rövidesen itthon lesz Turgonyi András.

Abban a pillanatban nóta csendült meg az istállók irányából. Valamelyik tót isztikéslegényke fújhatta :

Umrem, umrem, nye budu zsic,

Hojájá!

Nye budu usz palyenku pic,

Hojájá!

Igaz, nem igaz,

Igaz, nem igaz,

Nem bánok!

Ami magyarul annyit jelent körülbelül, hogy meghalok és nem fogok élni azontúl, tehát pálinkát sem iszom majd, ha meghalok egyszer. De akár igaz legyen mindez, akár nem, alig törődöm vele. Egyáltalán nem bánom,

Zsuszka elandalodott keveset a dalocskán, majd mosolyogni kezdett az együgyű tartalmon. Ugyanakkor megpillantotta a cickányorrú Dzsmurák Andrást, amint tűnődözve haladt át a gazdasági udvaron. Dzsmurák András is meghallotta persze a kesergő dalt, ő is megállt s pillanatra felkiáltott lelkesen :

— Ejha !

XI.

Nyár lett aztán : learattak. Ősz lett aztán : igások, béresek végeztek a szántással.

És akkor várni kezdték a telet.

Azalatt sok minden történt odakint a világban.

A pincérek és borbélyok detasmanjai rég visszatakarodtak Budapest irányának, a csehek előlopakodtak újból s kezdtek berendezkedni végleg. Az ujságok is megindultak megint, de most már Kassa városából. Hanem egészen más ujság volt az ! Ebből az ujságból megtudták, hogy vége van már a sátán uralmának a még meghagyott tenyérnyi Magyarországon . . .

Mert igen összezsugorodott akkorára a haza!

Három ellenség szállta meg az ország három részét, de hire eljuttott azért ide is, hogy a Balaton partján az új vezér kibontotta már az új zászlót s a hazátlanná vált tisztek csapatostul özönlének mindenfelől az új vezér kardja alá. Úgy néztek föl reá, mintha maga a Messiás lett volna.

Csak a Hallgató-molyva körül lett még mélyebb a csend.

Ezt a rejtett zugot elkerülte mindenki s az utóbbi időben még Háda János tiszteletes úr sem mutatkozott Hardicsáról: mintha végleg megroskasztotta volna a honfibú. Nagy alvásra készülődtek a molyván. Mert bizonyos volt, hogyha babiagurai szelektől kezd dörögni egyszer a levegő, a farkasok csúszkálnak majd az Ondava fényes jegén, mindenki a kuckó mellé huzódik vissza. Imre bácsi valami regénybe fog belemélyedni, alighanem Dugonics Andrástól, Mátyás elsőgazda fel-felbóbiskol majd a boglyakemencénél, miközben Dzsmurák András felsőhajt a kaptafa mellett:

— Hej, András úrfi!

Mert kevesen várták oly nehéz szívvel a molyván, mint az élénk fantáziájú cipész.

Dzsmurák András különben igen-igen elvénült erre az időre: évei miatt is, a Turgonyi Andrástra való bús várakozásban is. Mert az úrfi volt az egyetlen ember, aki komolyan szóbaereszkedett vele s kettesben megvitatták aztán a repülőgéptechnika legújabb fejlődését. A molyvabeliek legfeljebb kötekedtek vele és mialatt Dzsmurák cipész a gazdasági udvaron haladt át lecsüggesztett fejjel, az istálló sarka mögül vagy a kút mellől utánakiabált egy-egy magáról megfeledkezett alak:

— Mikor repülünk mán a boglyáról, öreg?

Dzsmurák András bosszankodva dűnnyögött olyankor maga elé:

— Parasztok, hát parasztok!

Olykor föl-fölkereste Zsuska kisasszonyt a tisztartói lakban, András úrfi felől érdeklődve. De kisasszony egyre szomorúbban válaszolt minden esetben:

— Semmi hír mostanában, Dzsmurák bácsi... Istenem! Istenem!...

Mert fokonkint mintha csüggedni kezdett volna a leány.

Azóta, hogy Seszták önkéntes eltávozott a molyváról, semmit sem tudtak Turgonyi hadnagyról. A legutóbbi értesülések is csaknem egy esztendő előtti életéről szóltak a völegénynek.

Hanem akkor újabb esemény rázza föl a molyva nagy nyugalalmát.

Egy novembereleji napon Hardicsára ment át Dzsmurák András, valami atyafiát készült meglátogatni. De nem sokáig maradt Hardicsán, mert már a koradélutáni órákban lihegve kiabálta tele az egész Hallgató-molyvát:

— Levelet írt András úrfi!... Levelet írt András úrfi!

Zsuskát épp a leányszobájában érte a hír, mintha szíven sujtottak volna. Egy kicsit elkönnyezte magát, mert megsejtette, hogy vőlegénye még mindig Ázsiában van s nem indult el hazafelé. Imre bácsi épp a gazdaságban volt elfoglalva s így magában bontotta föl a levelet. Előbb azonban pohárka pálinkával kínálta meg Dzsmurák Andrást, akiben volt annyi figyelmesség, hogy a poharat az úrfi közeli hazajövetelének örömeire ürítette ki.

Akkor megtörölte a szemét Béry Zsuska, sóhajtott egyet s kibontotta a borítékot.

Először a keltezésre nézett föl : még augusztusban íródott a levél. S olvasni kezdett :

«Édes Zsuskám !

Drága kis Menyasszonyom !

Ha Isten is úgy akarja, most már minden hitem megvan hozzá, hogy az 1920-ik esztendő elején hajóra szállok Vladivosztokban s május körül ott leszek nálatok, a Hallgató-molyván». — Istenem — suttogott föl a leány. — Ujabb félesztendő még ! De lecsillapult s továbbolvasta a Mongóliából érkezett sorokat :

«Most pedig értesítelek sorsom és állapotom felől s mindenekelőtt visszatérek az 1918-ik esztendő végére. Az 1918-ik esztendő végén tudniillik Mongóliában manővereztünk Ungern-Sternberg báró kardja alatt, akit az új Dzsingisz khánnak tisztelnek szerte Ázsiában. A kegyetlen vezér azért ereszkedett alá Mongólia földjére, hogy újra szervezze hadseregét s akkor újból reávesse magát az előmerészkedett leninista csapatokra.

Abban az időben én valósággal a jobbkeze voltam Ungern-Sternbergnek.

Hanem a hadsereg átszervezése nem nagyon tetszett nekem !

A báró csapataiban lassankint több lett a mongol, mint az orosz meg a burját elem s ezekkel a féktelen mongolokkal embertelen szigorral bánt el. A legcsekélyebb kilengés büntetése a halál volt s napnap mellett láttam, amint Ungern-Sternberg bunkósbottal verte szét forgácsba az elégedetlenkedők koponyáit.

Éreztem, hogyha ezek a dühödt emberek fellázadnak egyszer, rakásra mészárolnak valamennyiünket. Ezért elváltam a balti bárótól azzal, hogy Szemenov kozákhetmanhoz, az ellenforradalmi erők voltaképeni vezéréhez megyek vissza s jelentkezem nála.

Ámde teméntelen mindenfelé kellett hányódnom, amíg vissza tudtam vergődni a hetmanhoz.

Utamat Kiuchta felé vettem először, majd a Szelengafolyón mentem tutajon olyan távolságnyira legalább, amilyen messzire esik tőletek az Adriai-tenger. Így vetődtem el Verchno-Udinszkba, ahonnett sikerült elérnem az irkucki hadifogolytábor.

Sok-sok magyar tiszt élt itten s akkor úgyszólván teljesen szabadon már és kétségbeesetten reménykedve a szabadulásban. Nyugat

felé azonban nem vághattunk neki az útnak, mert arra bolsevista csapatok zárták el a világot, a vladivosztoki kikötő felől pedig a japánok frontja állt. A japánok ugyan azóta is a legtöbb rokon-szenyvel és megértéssel vannak irántunk s legutóbb például írásban közölték velünk, hogy 1920 januárjában megkezdik behajózásukat Vladivosztokban s hazaindulunk...

Akkor majd hajóraszállok magam is, ha életben tart addig a könyörülő Isten.

Ott hagytam el tehát, hogy sikerült bevánszorognom az irkucki tiszti fogolytáborba. A táborban teljesen rendbeszedtem magamat, mert csupaszon voltam már. S így kiöltözködve Csita felé mentem tovább.

Volt pedig ez 1919 januárjában.

Zsuska, kedves Zsuska! Mily kiszámíthatatlan az emberi sors!

Csaknem három éve, hogy elszakadtam tőletek s azóta semmit, de semmit sem tudok rólatok: Imre bácsiról, apáról, mamáról s terőlád, Galambom... Esténként azonban, amikor nyugat felé csúszik a nap s eltűnt útját a vörös égbolt mutatja csupán, tudom, hogy arrafelé kell lennie valahol Magyarországnak, amelyről olyan hírek hatottak el hozzánk legutóbb, hogy teljesen felosztották. Olyankor kitárom a két karomat abba az irányba, merre a Hallgató-molyvát sejtem s szerelmes és fájó gondolataimmal megölellek ezerszer...

De folytatom tovább!

Csitában jelentkeztem Szemenov hetmannál, aki kitörő örömmel fogadott, nyomban a páncélvonat parancsnokává nevezett ki s ugyanakkor parancsnoka lettem a Beszpcsnádnij-különítménynek is, ami annyit jelent körülbelül: a «könyörtelenek különítménye».

De nem is volt ott bocsánat senkinek a vörösök közül!

Mint páncélvonatparancsnok két vasúti vonalon is sivítottam végig hetenkint kétszer legalább, úgy ezer kilométer távolságban. Rakásba öltük az elvtársakat: s ha megdördültek apró ágyúink s ropogni kezdtek géppuskáink, jobbra és balra ellenünk indult bolsevisták holttesteivel lettek tele az erdők mezők és országutak.

Mert akkor már vörös guerillacsapatoktól, úgynevezett partizánoktól hemzsegett a Csitától nyugatra terülő tájék s hemzsegett Szibéria nyugati fele. Kaszáltuk őket magunk előtt szilaj keserűséggel.

Hogy mindent megérthess, kedves Zsuska, el kell mondanom, hogy páncélvonatomra huszonöt orosz kadett volt beosztva, egytől-egyik junkerfiúk, azonkívül egy Szabó nevű magyar honvédtiszt és három burját hóhér. Meg a vonatkísérő személyzet. Volt tizenhat gépfegyverem, két ismétlő kisebb ágyúm és négy nagy messzehordó ágyúm. A közelebb eső falvakat minden kérdés nélkül végigágyúztuk, mert holtbizonyos volt, hogy partizán-fickóktól hemzsegtek s pillanatokkal reá a gyújtógránátoktól tűzben ropogtak már a még megmaradt házak... Rémület kísérte minden lépésünket!

Elmondom egy érdekes élményemet. Ha soha nem hittem volna, ma rendíthetetlen hittel hiszem, hogy van igazságtétel a földön, mert van Isten!

Verchno-Udinszkban tartózkodtam még (ezelőtt egy évvel körülbelül), amikor szerencsétlenségemre a markába kerültem egy vörös különítménynek. A különítménynek egy gaz teknővájó cigány volt a parancsnoka, aki Gercselyre vagy Barancsra való s látásból ismert még hazulról. Több sem kellett ennek a mészárosnak! Úgy megkínóztatott, hogy hajszálon mult az életem s ő maga még a hasamon is táncolt nehéz csizmáival. Szokatlan körülmények között sikerült csak meglépnem tőlük...

Egy év múlva azonban elkövetkezett a bosszúállás napja!

Valami három héttel ezelőtt Norecsinszk felé nyomult előre a Könyörtelenek különítménye, amikor azt jelentették megbízható kémeink, hogy a Dauria fölött elhúzódó züllött homokvidéken, melyen alig fordult meg egy-egy törpefenyő, magyar partizán-csapat táborozik. Nyugodtan pipázgatnak lövészárkaikban, miután ágyúkkal és géppuskákkal vannak fölfegyverkezve. Hír szerint ez a partizánkülönítmény volt a magva az e tájon bujkált összes partizán-erőknek.

Tüstént kiadtam a parancsot: előnyomulni ellenük!

Előbb vodkát ittunk s akkor megindultunk valamennyien.

Őrület lett volna szembemenni velük s ezért nagy kerülővel a hátukba jutva, onnét leptük meg őket. Nem is védekezhettek úgyszólván. Néhányat felkoncoltunk közülök, egypár megfutott, valami harmincan azonban élve kerültek a markunkba,

Szakállas, züllött pófák voltak. Csizmaszárukban rohamkés.

Kérdéseinkre oroszul válaszoltak, de hibás kiejtéssel. Az volt a gyanum, hogy magyarok lesznek egytől-egyig. Mert szánalommal írom meg, kedves Zsuska, hogy a vörösek legfélelmesebb különítményei magyar hadifoglyok söpredékéből kerülnek ki... Faggattam, faggattam az előttem gyanus partizán-foglyokat, de mert nem akarták magukat magyaroknak ismerni el, a kézigránátom nyelével kezdtem őket fejbevagdosni. Ugyanakkor jobban szemügyre vettem a parancsnokukat s egyszerre nagyot kiáltottam:

— Hej, roma, hát te vagy az? No, megállj, az anyádat!

Mert ő volt: a gercselyi vagy barancsi teknővájó, aki félholtra kínoztatott egy évvel előbb.

Tudod magad is, kedves Zsuska, hogy sohasem volt szándékom a teketóriázás, itt pedig rég elszoktam már mindenfajta érzékenkedéstől. Összeköttettem csuklóban a gazembereket s kiadtam a parancsot:

— Előre!

Két óra múlva elértük a páncélvonatot. Ott a romát felparancsoltam a mozdonyra, sajátkezűleg nyitottam ki a kazán csapóajtáját (odabent szörnyű tűz dohogott!) s akkor rákiáltottam a cigányra:

— Bujj be, more !

De mert ellenkezni próbált, megkaptam a nadrágja hátsórészénél s fejjel befelé nyomtam be a gyehennai tűzbe.

Néhány szünetig hallottuk még, amint recsegett».

Béry Zsuszka ölébe engedte a levelet s maga elé nézett.

— Szörnyűség ez !

Tovább olvasott aztán s megtudta, hogy Turgonyi András legalább negyven leninistát égetett már meg, fejjel dobálva be őket a páncélmozdonya kazánjába. Szinte kivétel nélkül magyar forradalmárokat. Megtudott azonban egyebet is . . .

Megtudta, hogy azon a széles világrészen, mely az Aral-tótól Kamcsatkáig nyúlik ki, a sátán világával szemben egymásután fogtak fegyvert merész katonák és nagy honfiak az orosz hit és becsület védelmére s rendíthetetlen nemzeti alakulataik példátlan dühvel törtek előre csaknem Jekaterinburgig. E férfiak között a legnagyobb volt talán Kolcsak admirális, a csehek becstelen esküszegése miatt azonban alá kellett hanyatlania az ellenforradalmi zászlónak s magukat a vezéreket a legiszonyúbb kínok között végezték ki aztán. De nemcsak árulók voltak a csehek légiói, hanem mesterei is a fosztogatásnak, úgyhogy amikor hajókra rakták őket végül, hogy valamennyiüket hazaszuppolják egykori szövetségeseik, magukkal vittek minden tárgyat, ami csak megmozdítható volt Szibériában.

S végződött a Turgonyi András levele így :

«Most már senki más nem lengeti a cári zászlókat, csak Szemjenov hetman és Ungern-Sternberg, az új Dzsingisz khán. Mind a kettőt olyan indulat rázza a vörös csőcselék ellen, hogy a méreg szinte égeti a torkukat. De a gyávák, az árulók és becstelenek többségben vannak mégis és tartok tőle, hogy összeomlanak ők is. A sereg roncsaival mi ebben az esetben Mongóliába huzódunk vissza s onnét Mandzsus országán át talán sikerül Vladivosztokig verni előre magunkat. Unom már ezt a zsványéletet s az a számításom, hogy 1920 januárjában hajóra ülök magam is . . . Ha velem lesz az Isten, aki megtartott mind e mai napig, abban az esetben május utolja felé otthon leszek, hogy megölelhesselek végül.

Élsz-e még, Galambom? És vársz-e még reám, mint ahogy megígérted nekem?

Három esztendeje, hogy semmit sem tudok a Hallgató-molyva népéről . . . Te azonban várj, szívszakadtan várj ! Csókolom Imre bácsit, apát, mamát, téged pedig gondolatban fájdalmas szeretettel karol át a világ tulsó feléről régi vőlegényed :

András».

A leány, ahogy letette volna végül a levelet, hangtalan könnyekre fakadt. Olyan érzése volt (nem most először), hogy soha-soha nem lesz a felesége Turgonyi Andrásnak.

Sóhajtott, felállt s a dolga után nézett. Amikor később a gazda-

sági épületek felől benézett volna Imre bácsi, neki is átadta a levelet. Az öreg úr nyomban nekiült s meg sem mozdult, amíg nem végzett az egésszel. Ozsonnánál aztán így szólt Zsuskához :

— Most már magam is hiszek, leányom . . .

— Miben, Imre bácsi? — emelte reá fátyolos szemét Zsuska.

Az öreg csupa bizakodás volt.

— Hogy az eljövendő tél után hazatoppan az én András öcsém. . .

Hej, új élet indul meg akkor a molyván, mert magamat immáron csúz esz minden tagomban !

Zsuska felmosolygott fáradtan, de nem szólt semmit.

Ebben az időtájban eső és sár volt a tájék, az Ondava megdagadt és dühödten csapkodta a gátat s Imre bácsi serényen rakosgatta egymás elé elvénült lábait, miközben ellenőrizte a gazdaságot s adta ki sűrű utasításait. Hetvennegyedik éve ellenére mintha új életet kezdett volna élni. De talpon volt Zsuska is és felhúzván szatytyáncsizmácskáit, amelyeket Dzsmurák András remekelt, bokáig sárban haladt át a molyva udvarán, ha dolga elszólította valamerre. Ilyenkor be-benézegetett a cselédlakásokba s mosoly és öröm lett mindenki, ahová benyitott egyszer. S csak olyankor sóhajtottak fel a lakók, ha már elbúcsúzott a kisasszony :

— Istenem, hová marad el annyi ideig az úrfi?

Mert ők is sajnálták, szívből sajnálták már Béry Zsuskát.

Télbefordult aztán az idő, nagy hó esett le s kemény szelek dudáltak Lengyelország felől. A behavazott molyva úgy hatott messziről, mintha mindenki meghalt avagy aludt volna benne. Elmúlt karácsony, amelynek szombatján megkapta ki-ki ezúttal is a maga kis ajándékát. Az emberek beléptek az 1920-ik esztendőbe s nem jöttek hírek többé a körülrárt Kis-Magyarországról sem.

Egy ilyen késő-januári alkonyaton Zsuska lámpát gyújtott az ebédlőben, a barátságos világ mellett asztalhoz telepedett és míg a kályhában nagy lánggal dohogott a hasábfá, Zsuska — hosszú idő után elsőízben — egy elsárgult könyvet keresett elő, hogy ellapozgat benne. A konyhában elfáradt nótácskát zümmögött a két cselédleány, Imre bácsi szundikált valahol a szobája heverőjén. Zsuska pedig rálapozván a rég kihült szívé költő egy versére, olvasni kezdett félhangon :

Vándorfelhők jönnek-mennek

Napnyugatról napkeletnek . . .

«Ha lehetne, ha mehetnék,

Én is kelet felé mennék . . .

Arra van az én hazám is,

Ott vár az a szép kis lány is» . . .

Pillanatra megállt, mert olyan idegenül hatott a máskor meleg hangja, hogy fölfigyelt reá. Nem először olvasta az elfelejtett versikét

máskor is elnehezült tőle a szíve s olyankor hosszasan eltűnődött magában . . . Folytatta aztán :

*De hiába, mindhiába,
Ki a császár katonája,
Él idegen, messze tájon . . .
S a szív, — a szív az hadd fájjon !*

Akadozni kezdett a hangja, mintha mélyen meg lett volna illetődve az utolsó ismétlődő szakasznál :

*Vándorfelhők jönnek-mennek,
Napnyugatról napkeletnek . . .*

Hosszú, igen hosszú csönd állt be . . . Zsuszka megtámasztott fejjel merengett el a talpaslámpa sercegő fényén s Isten lett volna a megmondhatója, mi mindent el nem gondolt magában . . . Alig egy órával előbb olvasta a Kassáról érkezett magyar ujságban, hogy messze Ázsiában, valahol a Japán-tengerhez közel a vörösök hadereje ocsmány árulás következtében pozdorjává törte Szemenov hetman szétzüllött különítményeit, melyek roncsai Vladivosztozk irányába húzódnak hetek óta. Ungern-Sternberg maga, ez a rémült híri sziklaember, könyörtelen ellenségei markába jutott, ha hinni lehetett a Vladivosztoztkból keletkezett tudósításnak . . .

Zsuszka végigolvasta a cikket s meg-megremegett aközben. De alig észrevehetően csak, mintha belefásult volna már az örömtelen várakozásba.

Odakint setét volt s szelek kurjongattak a határban, amikor belépett fürgécskén Imre bácsi :

— Már megint el találtunk szontyolodni, kislányom? Pedig örömhírrrel jövök ezúttal !

— Ugyan már ! — eszmélt föl Zsuszka, miközben féloldalt és erőtlen mosollyal tekintett a dédnagybátyjára. Kívülről úgyszólván senkije nem volt a világon.

Imre bácsi a kezefejét dörzsölgetve ült le szemközt Zsuskával. Meglátszott rajta, hogy előzően jóízűt aludt a szobában. Így beszélt :

— Különös, egészen különös álmom volt az imént . . . Egy nagy hajót láttam, melynek árbocrúdjai az égboltig értek föl, senki nem volt a hajó fedélzetén, mindössze egyetlen daliás és bánkódó fiatalember. Ezt a fiatalembert jobban szemügyre vettem kissé s akkor láttam csak könnyes arccal, hogy András öcsém áll a hajó fedélzetén és senki nincs vele. Azaz hogy nem is annyira állt, mint inkább megdült keveset a hajó korlátjának s szomorú szemmel nézett el a tenger messzi határáig, mintha azokon a határokon túl egy kis lány alakja után kutatgatott volna . . . Te utánad, kis lányom ! Jól megnéztem

másodszor is a fiatalembert s határozottan megösmertem benne az én András öcsémet. Rákiáltottam, «András!» Felémtárta erre a két karját, mintha át akart volna ölelni az embertelen messzeségből. Mert közel látszott hozzám, de olyan messze mégis! . . . Én aztán a magam kiáltásától fölébredtem s tüstént átsiettem hozzád, hogy közöljem veled az álmodat . . .

— Talán hazafelé tart már szegény — mondta halkán Béry Zsuska.

Imre bácsi valósággal ujjongott.

— Olyan öröm reszket bennem, kislányom, hogy nem tudom elmondani neked! Sokszor csüggedni kezdtem, sokszor feladtam már minden reményt, most utólag elárulhatom már neked, de a mai naptól kezdve rendíthetetlen hitem, hogy hazafelé jön immár András öcsém . . . Hiszek az álmaimban!

— Adná az Isten! — lélezett föl fényes szemmel Zsuska.

Ám nyomban utána előbbi szótlanságába esett vissza megint.

Ezekben a hetekben (közeledett már a februárius!) levélben jelentkezett Seszták önkéntes. Azt írta Seszták önkéntes, hogy előző napon Kassán járt ügyes-bajos dolgaiban s véletlenül összebotlott egy volt hadifogoly-tanárral, aki csak néhány héttel előbb vergődött el hazáig. Legutóbb Japánban volt fogságba s ott találkozott Turgonyi András hadnaggyal. Turgonyi András akkor már elszakadt Szemenov hetmantól s abban az időben egy méntelep felállításával bízták meg a japánok. Nem volt rossz dolga éppen s mindössze annyit volt hajlandó elárulni a magyar tanárnak, hogy három hónap mulva készen lesz a reábízott feladattal s akkor hazafelé indult Mert igen-igen megbíztatták a japán tiszték, hogy megkapja tőlük a Triesztig szóló hajójegyét is . . . Volt pedig ez az elmúlt szeptember hónapnak vége körül.

Imre bácsi, ahogy átfutott volna a levélen, alig bírt magával.

— Mégis igaz volt az álmod! Kislányom, hazafelé jön már a vőlegényed s itthon lesz a tavaszra . . . Akkor megüljük a lakodalmat!

Béry Zsuska mosolygott reá, kissé erőtlően, mint a magukra hagyott menyasszonyok szoktak. Majd odalépett Imre bácsi elé, átkarolta a két fehér karjával s megsókolta a homlokát.

Alig volt három hete, hogy letette a gyászruhát . . . Szép volt, mint a hajnali álom!

Ugyanabban az időben újabb ujság kavarta föl a molyva egyhangú életét. Hírt adott magáról Lopotnyik Antal, ezúttal mint egy intranzigens szellemű lengyel hetilap tulajdonosa és főszerkesztője. Rövid volt a levél, ám annál markánsabb vonalú:

«Régi barátom, Imre!

Kedves volt Osztálytársam!

Adom tudodra, amint következik itten . . . Rút hajszoletatásom

során kijutván lengyel földre, nem is szándékom visszatérni többé Magyarországra. Bár sír a lelkem, mikor nemzetem apokaliptikus szenvedéseiről hallok, úgy érzem mindazáltal, hogy második hazám lett a polyákok hona . . .

Saját lapom van megint, kormányellenes éllel természetszerűen, ami azonban nem jelent üldöztetést erre felé. A varsói kormány ugyanis nem törődik mi velünk, firkászokkal . . . Azt az álláspontot vallja jelesül, hogy nem vagyunk normális emberek, minélfogva nem is lehet komolyan venni bennünket.

Lapomat nem Varsóban, Lembergben avagy Krakóban szerkesztem, hanem Vielicskában mindössze, ahol ama nevezetes sóbányák találhatóak. De nincs okom panaszkodni! Hivatalos vagyok minden családi összejövetelre, hazafias ünnepre és disznótorba. A hangsúly a disznótoron van. Mellesleg pedig rászoktam némileg a jerszabinkára . . .

Micsoda ital! Micsoda ital!

Ismétlem: itt írhatok tetszésem szerint, magyarul szólva: garázdálkodhatok . . . Senki nem törődik velem! A lengyelek puszipajtásaim egytől-egyig, van rendes lakásom, lapom is tűrhetően megy s micsoda kedély található ebben az országban, micsoda kedély! Kérlek is, Imrém, hogy mihelyt teheted, indítsd el magadat Vielicska felé, ahonnét, ha ide érkeztél egyszer, soha-soha nem fogsz elvágyakozni semerre . . . Mi van az én kedves kis hugommal s megjött-e már az András öcsém? Kimerítő választ kérek, hisz tudod, mennyire érdekel minden, ami családokra vonatkozik. Idáig látszanak Nagymagyarország határhegyei, úgy érzem azonban, én már csak itt fogok meghalni a Visztula mellett . . . Nincs több ilyen nép, mint a lengyel s micsoda kedélye van! . . . Micsoda kedélye!

Úgy érzem, ez a szabadságjogok igazi hazája!

Ölel ezerszer s szeretettel gondol mindnyájatokra vén barátod:
Lopotnyik».

Imre bácsi mosolyogva futott át a sorokon s akkor a levelet átadta Zsuskának, hadd legyen neki is jobb kedve néhány elfutó pillanatra. Mert az utóbbi időben többször megleste, hogy titokban el-elbúsul a kislány . . .

De lehetett-e csodálkozni rajta?

Három esztendeje mult már, hogy fogságba került a vőlegény. Azóta meghaltak a szülei, azóta csak várakozás és hiú reménykedés minden nap és minden éjtszaka. Csak várja, csak várja a régi vőlegényt s a régi vőlegény talán nem is él már.

Béry Zsuszka ebben az időben csaknem elérte tizenkilencedik esztendejét s szép volt, nagyon . . . Olyan szép, hogy a molyva népe gyakran megfordult utána s olyankor egyet sóhajtottak magukban férfiak, menyecskék . . . Igaz, hogy a csehek elől sok-sok magyar katonafiú menekült át a kicsiny Magyarországra, így is maradt azon-

ban még legény, aki szívesen esengett volna Zsuska egy mosolyáért . . . De nem lehetett! Mert tudták valamennyien, hogy Szibéria földjén raboskodik a vőlegény és ha hazatoppan egyszer, jaj lenne mindenkinek, aki Béry Zsuska körül próbált taposni kilátástalanul . . .

Igy jött el a tavasz!

Az Ondava tája kitárta magát még egyszer . . .

Imre bácsi és Mátyás elsógazda egyakarattal vallották, hogy ilyen csodálatos tavaszra nem emlékeznek hosszú-hosszú életük óta. Kizsendült a Tót Lapály, soha nem látott színű virágok lángoltak a rétségeken és legelőkön, ciberezőkén mendegélt az Ondava s a vándormadarak hihetetlen tömegei lepték el a tájat . . . Mintha feltűnő sokaságukkal vigasztalására akartak volna lenni az embereknek, hogy lesz ez még másként is! Lám, ők is elmentek ősszel s még többen tértek vissza megint erre a tündéri vidékre. Lesz még másként Magyarországgal is . . . Visszatérnek a régi legények, fognak még táncolni a kisasszonyok a vinkóci fürdőcskében!

Ahogy himes subáját a mezőkre terítette volna ki a tavasz, Imre bácsi a határt járta, Zsuska pedig a ház körül és a gazdasági udvarban tevékenykedett. Az öregúr gyakran rámosolygott Zsuskára.

— Hat héten belül itt lesz András, leányom . . .

— Soha nem fogom látni, Imre bácsi — válaszolt elkeseredve Béry Zsuska. — Ottragad örökre Kelet-Ázsiában, ha meg nem ölték azóta . . .

Imre bácsi azonban törhetetlen maradt a maga hitében:

— Két hónap múlva táncolni fogunk a lakodalmadon . . . Akkor majd én is fölveretem a rozsdás sarkantyút s összecsapdosom a bokáimat!

Igy jött el észrevétlenül az 1920-ik esztendő május 29-ikének reggele.

Ez a nap nagy emléke maradt mindenkinek. Már kora hajnalban kilépett az ágyból Zsuska s úgy, amint volt, újjongva libbent át Imre bácsihoz, aki öltözködött éppen. A nyakába szökött, átölelte s összevisszacsókolta:

— Imre bácsi! Imre bácsi! Ma meg kell jönnie Andráskának!

— No-no, ilyen hamar? — zsörtölődött kedvesen a fürge öreg.

Zsuska nem bírt magával. Mezítláb táncolta körül a szobát úgy hálóingben. Majd megállt Imre bácsi előtt szívfájdító mosolyával.

— Csodálatos álmom volt ezelőtt néhány perccel . . .

S meghatottan beszélte el, hogy álmában egy óriási hajót látott, melynek árbocfái az égig értek. Szó szerint úgy, mint néhány hónappal előbb Imre bácsi. Sok-sok hadifogoly volt a hajó fedélzetén, félkörben álltak összeölelkezve s hazavágyakozó dalt fújtak mind-mind elnehezült szívvel. A dal szövege és dallama tisztán visszacseng még a fülében s nyomban dudolni is kezdte kedves hangocskáján:

*Tokiói kikötőben
 Áll egy hadihajó,
 Közepibe, négyszögibe
 Nemzeti lobogó . . .
 Fujja a szél fujja,
 Hazafelé fujja . . .
 Négyesztendős öregcsontok
 Mennek szabadságra . . .*

Ahogy abbahagyták volna a dalt, peregni kezdett a könnye valamennyi szibériai rabnak, akik négy esztendő óta nem látták immár hazájukat.

Zsuska itt megakadt s égnek tárta a két karját.

— Hazajön ma a vőlegényem!

— Hazajön, leányom, hazajön — s magához vonva a Zsuska fejét, megsimogatta a haját.

Béry Zsuska felöltözött, utána fölverte a két cselédleányt, kiadva a parancsot, hogy ma olyan ebédet készítsenek, mintha fejedelmi vendéget várnának a házhoz. Volt ott öldöklése csirkéknek, kacskának, úgyszintén pulykáknak! Imre bácsi ugyanakkor a pincébe csoszogott le fürgécskén s a legpompásabb borból hozott fel két butéliával. Majd megreggelizett Zsuskával, aztán a mezők felé indult el, meghagyta azonban, hogy bármi esemény fordulna is elő a molyván, tüstént üzenjenek érte!

Abban azonban, hogy András épp a mai napon toppanjon be, nem hitt komolyan . . . Miért nem holnap, esetleg holnapután?

Annálinkább várta Turgonyi András volt tartalékos hadnagy urat szegény Zsuska. Hűséggel, szerelmesen.

Alig volt nyugta. Halványkék ruháját, amelyet korahajnalban kapott magára, hirtelen levetette s abba a lobogó-pirosba öltözött, amelyet akkor viselt először és utoljára, amikor sorozásra indult el Turgonyi András fiatalúr. Bizony négy esztendeje volt már annak egy hónap híjával . . . S akkor elindult a mezőre vadvirágot szedni.

De mielőtt elindult volna, beszólt a konyhába a két leánynak:

— Gyerekek, vigyázzatok mindenre!

— Csak maraggyék nyugodtan a kisasszonyka! — válaszoltak egyszerre mind a ketten.

Béry Zsuska nekivágott erre az Ondava gátja felé.

Odakint szokatlan délelőttnek indult a nap. Ömlött a fény mindenfelé, de ez a fény nem égetett mégsem. Hamvaskék színe volt a távoli hegyláncnak, félkörben a szemhatáron, mint a besztercei szilvának. S e hegyláncolatról három vár nézett idáig: messzi nyugatról a szalánci vár kettős tornya, messze északról a vinnai vár romhalmazban s messze keletről a Rákóczi vára. A munkácsi hegyfokon. . .

Azalatt kis szél fujt Kassa felől s ebben a kis szélben szakadat-

lanul futottak a vetések. Zsuska ott hajlongott a vetések és az Ondava gátja között, mint egy nagy pipacsvirág s a közben fölcsendült üde hangja, hogy fölfigyelt reá a táj. Némi szemrehányó bánattal és odaadó szerelemmel, akárcsak négy esztendővel előbb :

*Mit integetsz a kendőddel?
Tán beszélsz a szeretőddel?
Vélem is így beszélgettél,
Nékem is így integettél.*

Ugyanezen a napon délelőtt kilenc óra körül egy poros fiatalember szállt le a vonatról a bánóci állomáson. Járhatott úgy a huszonötödik esztendejében.

Igaz, hogy — Újhely felől jövet — a tőketerebesi állomáson kellett volna leszállania, ámde útközben olyan vitába merült el egy volt hadifogolytiszt-társával, hogy egy állomással tovább találta vinni a vonat. «Annyi baj legyen! — gondolta magában. — Legfeljebb elgyalogolok négy-öt kilométert az Ondava gátján.»

Kissé távolabb szállt le, a vonat hátuljában. Hetykén, daliásan, Szokatlan öltözetben jött.

Rajta a mente és a viharkabát furcsa keveréke, lábain lovaglónadrág szarvasbőrbetéttel, puhaszárú csizma s a vállára görbe bot téve, annak végében szegényes cókók. Körülnézett az ismerős állomáson és ahogy annyi idő után hazai földön állt meg végleg, egy nagyot sóhajtott.

Mert Turgonyi András volt a nyalka fiatalember.

Ugyanakkor történt, hogy Háda János hardicsai tiszteletes a bánóci állomás előtt áldogált az ellenvonatra várakozva, mely Terebesig viszi majd, ahonnét kocsin volt szándéka továbbmenni Hardicsáig. Egyházi ügyekben volt valami elintéznivalója bánóci prédikátortársával. A dologban közös álláspontra sikerült szert tenniök s most a Nagymihály felől befutó vonatra várt. Egyelőre azonban csak a déli vonat zörgött be s a vonatról egyetlenegy fiatalember szállt le mindössze.

Leszállt s a nélkül, hogy a jegyszedőnek átadta volna jegyét, megfordult s délnek indult el, az Ondava vasúti hídjának, melyen áthaladva a gátnak ereszkedik majd tovább, a Hallgató-molyva irányába.

A hetyke kiállású fiatalembert megpillantotta Háda János tiszteletes úr is s egyszerre nagy szemet meresztett. Nem értette, sehogysem értette!

Aztán felsuttogott maga elé:

— Csak nem az András fiú?

Nézte-nézte a távolabbról leszállt daliás fiatalembert s másodszor is felsuttogott, miközben imára kulcsolta össze a kezét:

— Ő lesz . . . Uram-teremtőm, hát hazajött mégis !

Turgonyi András akkor már ment-ment visszafelé, Háda János lelkipásztor úrban viszont nem volt annyi lélekjelenlét, hogy utána tudott volna kiáltani. Mintha ólom lett volna a lábaiban, nem bírt mozdulni.

Bénult szívvel szállt fel a vonatra is úgy negyedóra múlva s még akkor sem tért magához, ahogy kocsira ült volna a terebesi állomáson. Csak akkor riadt föl, midőn odahaza belépett az ebédlőbe s meglátta a feleségét. Nagyot kiáltott :

— Asszonyfeleségem, Sára, megjött Turgonyi András !

— Bolondokat beszélsz, te ember ! — nézett vissza reá félig a válla fölött a tiszteletes asszony.

Ámde a tiszteletes úr komolyan hajtogatta a magáét :

— Szentírás minden szavam, Sára, holnap át is hajtatok a Hallgató-molyvára . . . Istenem, az a szegény leány, örömeiben a szíve talál még meghasadni.

XII.

Turgonyi András ment-ment lefelé az Ondava gátján. Gondolataival viaskodott.

A Hallgató-molyváig volt még vagy másfélórai útja.

Sok mindenben töprengett. Eszébe jutott például, hogy mindenminden olyan maradt a tájon, mint amikor ő utoljára nézett vissza reá . . . Csak persze az Ondava fűzbokrai megnöttek azóta, az Ondava vize sem a négy év előtti s hová tűntek a régi felhők? Istenem, hova? Az a gólya, amelyik most Berettő irányába úszik a magasban, talán a világon sem volt még akkor, amikor ő maga hadba indult . . .

Szíve csordultig lett a megindultságtól. Életében először esett meg vele, hogy olyan elérékenyedés környezte meg, aminőt soha még nem tapasztalt idáig.

S ezzel a meghatottsággal igyekezett tovább a gát tetején. Dél felé, dél felé.

Itt-ott emberek, asszonyok serénykedtek a mezőn. Pillanatra föl-néztek s újból lehajoltak munkájuk fölé.

Ő pedig ment-ment. Gyötrő gondolataival s kevés cókómókjával a botja végében.

Látta már a Hallgató-molyvát, azaz csak a tölgyerdőcskét egyelőre a molyva hátában és a tölgyes fölött hivatgatón kanyargó füstöcskét . . . Gondolta, hogy ebédhez főznek a tisztartói lakban. S olyan ujjongás rázta meg, hogy egyszerre szeretett volna a tisztartói lak felé kiáltani teljes tüdejéből.

Él-e még a régi gazda s megtudta-e őrizni lelkének nyugalmaát a változott viszonyok között is? És él-e még a ház asszonya s nem sírta-e ki mindkét szemét nevelt fia után való tehetetlen bánatában?

És a háznál van-e még a család szemefénye s megtartotta-e hűségét régi vőlegénye iránt?

Ha kiáltott volna, a visszhang alighanem visszacsattant volna a molyva oldaláról. És meglepő választ adott volna Turgonyi Andrásnak . . .

A régi gazda nem él többet . . . A régi gazda, amikor megtudta egy napon, hogy nincs már Magyarország, belenézett még egyszer az őszi ködökbe s meghalt a szörnyűségtől . . . A tekintetes asszony sem él többet, mert nem bírván visszavárni az ő egyetlen nevelt fiát és büszkeségét, egy hideg téli napon utoljára hajtotta le fejét a vánkosra . . .

De a régi kislány megvan még a molyván !

Megvan a régi kislány, szépségének hire elhatott más várme-
gyékbe is, de olyan visszavonultan él s várja vissza régi vőlegényét,
hogy e hűség előtt tisztelettel és levett kalappal áll meg mindenki . . .

Ment-ment Turgonyi András lefelé az Ondava gátján.

Már kitárult előtte a Tirnava-csatorna meg a Kopeni-árok kör-
nyéke . . . Láta, hogy férfiak, menyecskék sűrögnek a molyva szélé-
ben, a mezőn s egyszer csak észrevett egy égőszínruhás leányt, amint
a réten hajlongott . . . Mintha virágot szedegetett volna . . . S abban
a gondolatban szétszendült a tájon az ő feledhetetlen hangocskája is :

*Még csak egyet kérek tőled:
Addsa ide a kendődöt . . .
Letörlöm a könnyem véle,
Visszaadom . . . úgy ints véle!*

Az ő kedves dalocskája volt.

Turgonyi András abban a pillanatban nem tudott uralkodni
magán többé . . . Lekapta, magasralendítette jobbkezevel a puha
kalapját s harsányat kiáltott :

— Zsuska !

. . . A szilaj mellhang szétszapott a vidéken s visszhangban csat-
tantak rá a molyva szélső gazdasági épületeinek falai . . .

. . . Béry Zsuska — vadvirággal a kezében — éppen a molyva
szélén állt ebben a pillanatban s befelé akart indulni a molyvának.
Az ismerős hangra azonban összerendezte, mert mintha az égi magasság-
ból csapott volna le rá. Véletlenül az Ondava gátja felé tekintett, kissé
északi irányba s másodszer is összeremegett. Mert a gát tetején egy
daliás fiatalember ereszkedett alá, de mielőtt mozdulhatott volna
a leány, az a daliás legény másodszer is kiáltott egy szívremegtetőt,
mialatt feléje lóbálta kopott kalapját :

— Zsuska !

Béry Zsuska mintha nem lett volna magánál. Elhalt kezéből
kihullt a vadvirág s a szívéhez kapott. De ugyanakkor felsikoltott :

— Andráska ! . . . Andráska !

Aztán egy másodikat sikoltott, mintha nem lett volna egészen az eszénél:

— Emberek! Asszonyok! Megjött a fiatal gazda!

Emberek, asszonyok abba az irányba kapták a fejüket s abban a szempillantásban megmozdult a mező. Egyesek a molyva felé rohantak, hogy fölverjék a cselédséget mind, mások az úrfi elé kezdtek futni. De legelől futott szegény Béry Zsuska.

A gát feljáromán kapaszkodott már fölfelé lázasan a hazatért fogoly kishuga, miközben féltérdre bukott. Az emberek annyit láttak csak messziről, hogy kitárt két karral bukácsol a vőlegénye felé s ahogy hozzáért volna, Turgonyi András erős két karjával felkapja a leányt, mindenestül: kócos kontyocskájával, égőszínű ruhájával, félcipőcskéjével s az ölébe emeli. És félig ráborul a leányra.

Ahogy ölébe kapta volna Turgonyi András a leányt, megindultan faggatta összevissza:

— Hát mégis vártál rám, egyetlen hugocskám? Vártál reám a régi hűséggel? Mondd!

Szegény Béry Zsuska vőlegénye karjai közé fúrta boglyas fejét s fuldokló zokogással ismételtette, mint az eszelős:

— Vártalak a régi hűséggel... Vártalak halálos szerelemmel...

Sokáig maradtak így... Akkor Turgonyi András letette óvatosan a leányt, mert mindenfelől közeledtek már feléjük lihegyve.

— András úrfi! András úrfi! — Ielkendeztek eléje elülről is, oldalról is.

Turgonyi András akkor már a menyasszonya derekát ölelte át balkezeivel, mialatt Zsuska a vőlegénye nyakát fonta át a jobbkezeivel. A sokat szenvedett leány mosolygott már, de ugyanakkor úgy szakadtak a könnyei, mint a zápor.

— Andráska... Andráska... Meghalok a boldogságtól...

— Nyugodj meg, kedves! — csillapítgatta a fiatalember.

Az Ondava-gát lejárója elé értek, ahonnét nyárfák kettős sora között nyilegyenes út vitt a Hallgató-molyvának. Ott már körülözönlötte kettejüket a molyva népe. Legelsőnek Mátyás gazda állt meg Turgonyi András előtt.

— Isten hozta... András úrfi...

Könnybefult a szava.

Az egykori hadnagy megölelte régi emberüket:

— Köszönöm, nagyon szépen köszönöm, Mátyás gazda! S ez az ölelésem szól a molyva egész népének: férfiaknak, menyecskéknek, leányoknak, legényeknek, apró gyermekeknek!

S úgy indultak meg a Hallgató-molyvának.

Ők ketten haladtak elől, egymást átölelve. Hanem akkor éles kiáltás hallatszott a mezők felől:

— Öcsém!... Édes egy András öcsém!

Imre bácsi bicegett ott szaporán. Imre bácsi ugyanis a birtok leg-

tulsó sarkában intézkedett éppen, amikor hozzá is eljutott a hihetetlen öröm híre. Már messziről látni lehetett, hogy zsebkendővel törölgeti a szemét.

— Öcsém! . . . Édes egy András öcsém!

Ahogy találkoztak volna, megölelték, megcsókolták egymást. Szótlan érzékenykedéssel.

S akkor újból megindultak a Hallgató-molyvának.

Ők ketten legelől, átkarolva egymást. Hanem abban a gondolatban egy cickányorrú, vékony emberke gurult ki a molyvából s már messziről meglóbálta a kaptafát.

— Halló! Én is itt vagyok! Halló!

Dzsmurák András volt. Úgy loholt szétvert hajjal, ahogy éppen föl pattant a háromlábú székről: rajta bőrkötény, balkezeiben kaptafa, miközben torokszakadtan kiabált:

— Halló! Halló! Gyövek már én is!

Turgonyi András nagy megilletődésében is kénytelen volt mosolyogni. És mosolyogva rázott kezét az egykori repülőgépfeltatálóval, hogy csak úgy ropogott.

— No, Dzsmurák bácsi, ezentúl nyugodtabb lélekkel fogunk tudni elbeszélgetni majd a harcirepülőgépekről . . .

— Fene a repülőgépekbe, András úr! — legyintett a kaptafával Dzsmurák András. — Az a fő, hogy haza teccett érkezni az úrfinak abból a szomorúságos Muszkaországból!

Megint megindultak a Hallgató-molyvának.

Elől ők ketten, összeölelkezve. Ahogy a molyva széléhez értek volna, Zsuska lehajolt s fölvette azt a vadvirágcsomót, amelyet akkor ejtett el, amikor annyi idő után először hallotta meg a völegénye kiáltását.

Igy jutottak el a ház tornácaig. Turgonyi András fölment a tornácra, vele ment Zsuska és Imre bácsi is. Akkor megállt a korlátnál a fiatalember s így szólt a cselédséghez, mely előzőnlötte a tisztartói lak udvarát:

— Megjöttem, emberek!

Abban a pillanatban remegő szájszéjjel nézett föl reá Zsuska:

— S te leszel ezentúl az én apám, az én anyám és az én édes uram . . .

Mély csönd állt be . . . Mintha megérezték volna valamennyien, hogy következni fognak itt egyéb dolgok is. És a mély csöndben váratlanul fejhez kapott Turgonyi András is, elnézett maga körül s tanácsatosan nézett az egyetlen leányra, akit jobban szeretett az életénél is.

— Igaz is, hát apa hol van?

A mély csöndben halk bánattal válaszolt Béry Zsuska.

— Apa meghalt . . . Mikor összeesett Magyarország, egy hideg novemberi napon a falnak támaszkodott háttal s elszállt belőle a lélek. Ennek másfélesztendeje mult már . . .

Turgonyi Andrásnak lecsuklott a feje. Ránézett újra a menyasszonyára.

— Hát mama hol van?

A mély csöndben újra megszólalt Zsuska el-elakadó hangon :

— Mama is meghalt . . . Utolsó napjaiban mindig téged emlegetett, de nem tudott hazavárni . . . Apa után két hónappal temettük el szegényt . . .

S Turgonyi Andrásnak még mélyebbre csuklott a feje.

A leereszkedett csöndben hallgatott mindenki. Egyszer aztán megmozdult a régi hadnagy, menyasszonyához lépett s így szólt hozzá meg-megsimogatva a leány haját :

— Ezentúl én leszek az apád, az anyád meg az urad . . . Ha te is úgy akarod !

— Andráska, Andráska — mosolygott zavartan a leány — hát ki más lehetne az én édes uram, ha nem te !

Turgonyi András folytatta :

— A vadvirágokból köss két csokrot, kedves . . . Meglátogatjuk az öregeket.

A molyva népe nesztelenül oszlott el és sereglett ki újból a mezőre. Hamar megvolt a két csokor s akkor megindultak hárman — Zsuska, András meg Imre bácsi. A molyvai temető felé.

Ott állt ez a temető (s áll bizonyára ma is még !) a tölgyerdőske hátában, hol a munkában összeroskadt cselédek pihentek végül egy utolsót. Néhány ferde fakereszt, néhány eldőlt fejfa . . . A temető legelején állt a kettős sír, amelyen tavasztól késő ősziig lankadatlanul virítottak a virágok. Zsuska ültette és gondozta őket.

Turgonyi András megállt a kettős sírnál. Letette a kalapját, összekulcsolta a kezét. S imádkozni kezdett magában.

Imádkozott . . .

Megköszönte nekik halálukban, hogy fölnevelték s embert faragtak belőle. Bocsánatot kért tőlük, hogy annyiszor megkeserítette őket életükben és soha-soha nem vonta magára komoly neheztelésüket. Akkor kezébe fogta Zsuska kezét s így beszélt erős akarattal :

— Itt, a sírotoknál fogadom nektek, én nevelőszüleim, hogy ennek a kislánynak, aki egyetlen gyermeketek s az én egyetlen hugocskám, apja helyett apja, anyja helyett anyja leszek s jóságos ura halálomig. Az Isten úgy legyen hozzám könyörületes, ahogy megtartom mai eskümet !

Utána fölengedett lélekkel indultak meg visszafelé.

Odahaza terített asztal várta őket a tornácon. András ránézett Zsuskára.

— Megvannak-e még a régi ruháim? Mert így szecessziósan festek kissé ebben a fél-bolsi öltönyben . . .

— Istenem, hogyan lennének meg ! — sietett eléje Zsuska. — Minden héten legalább kétszer kifejtetem s újrarendeztem őket . . .

S Turgonyi András félórán belül régi külsejében ült az asztal mellett.

Hogy mi volt ott aztán! Ettől kezdve ünnepnek számított minden nap a molyván. Déltájt benyikorgott a kocsijával Háda János hardicsai református lelkipásztor s csak szétvetette a két karját:

— Öcsém!... Kegyetlenhírű öcsém!

Ők ketten alig válthattak három-négy bizalmas szót egész estig. Késő este azonban, ahogy ketten maradtak volna vissza az ebédlőben, azt kérdezte Turgonyi András:

— Hát én hol alszom ezek után, kedves?

Zsuska természetes hangon magyarázta:

— Én a leányszobámban, te pedig a régi szobádban, a tulsó részen. Közül Imre bácsi alszik majd... Jó lesz?

— Vagy két hétig így kell maradnunk — mondta elgondolkozva Turgonyi András — két hét múlva azonban sietni kell az esküvőnkkel... Mert könnyen megszólhatna a világ!

Szétváltak aztán. Ment kiki a maga szobájába.

Ettől a naptól kezdve nem volt nyugta Turgonyi Andrásnak, míg csak ki nem verekedte a soronkívüli házassági-engedélyt. Két hét múlva aztán megjött a házhoz a vinkóci jegyző s megjött Hardicsáról Háda János tiszteletes úr palástosan. Imre bácsi már jókor reggel ünneplőbe vágta magát, mert ő volt a Zsuska tanuja. És megérkezett idejében Seszták önkéntes is, ő volt a Turgonyi András tanuja. Hívták ugyan Lopotnyik Antal szerkesztőt is (expresszlevélben!), ámde a gácshoni redaktor hivatkozván élemedett korára (ugyancsak expresszlevélben!), kimentette magát s csak áldását küldhette a fiatal párra.

Zsuska kissé meghatottan állt az anyakönyvvezető elé fehér menyasszonyi ruhában. Némi enyhe hibát is ejtett az esküvő alkalmával. Amikor ugyanis azt kellett volna mondania, «ezt a férfiút, akinek most a kezét fogom, szeretem», Zsuska így javította ki a hivatalos eskümintát:

«Nagyon szeretem!»

Majsztura jegyző úr megingatta hozzá kissé a busa homlokát, de nem szólt semmit.

Akkor Háda tiszteletes állt a fiatalok elé, aki is így kezdte:

— Most némi intelmeket van szándékom intézni hozzátok, kedves gyermekeim... Ámbár, ha meggondolom a dolgot, ez talán felesleges is...

Mindazáltal kivágott egy olyan szónoklatot, hogy őt magát is megrendítette elokvenciája. Dehát esztendők óta készült erre a nagy alkalomra.

Az ebédhez visszamaradt a két tanu, a jegyző úr s a tiszteletes úr. Nagy ebéd volt, mert az udvaron megterített asztaloknál vendégül látták a cselédnépet is mindenestül. Dzsmurák András molyvabeli

cipész azzal fenyegette meg András fiatalurat, hogy most pedig hót-részegre issza magát lelkesedésében. Fenyegetőzését be is váltotta, minélfogva délutáni három óra körül két igás támogatta hazáig, a hón-alja alá nyulva.

Az ebédlőben sokáig maradtak együtt. Egyszer csak mosolyogva kiáltott fel Seszták önkéntes, miközben az újdonsült feleségre emelte poharát :

— Hát arra emlékszel-e, testvér, amikor lócombon éltünk az őserdőben?

— De mennyire ! — mosolygott vissza a másfélórás férj. — Én azonban egy másik élményemet szeretném most elmondani . . .

Mind fölfigyeltek rá. Hisz tudták róla, hogy azt a negyedfél-esztendőt, amely Szibériában zúgott le fölötte, egyszersmindenkorra ki akarta tépni az életéből. S most mégis beszélni kezdett :

— Nem is tudom, hanyadik szökésem alkalmával egy Miszovája nevű városkában huzódtam meg, mely a Bajkál-tó partján fekszik. Van úgy hatszáz kilométer hosszúságú a Bajkál-tó. A városka akkor csaták és ütközetek központjába került : véres marakodást vittek végbe a tájékon a vörösök marcona alakulatai és Kolcsak tengernagy rendíthetetlen különítményei. A Bajkál-tó vizén éppen akkor úgy fordult a helyzet, hogy az ellenforradalmi hajóraj kemény üldözésbe fogta a bolsevista flottát, minek következtében a vörös tengerészek elhagyták hadihajóikat, partraszálltak s díszlépésben indultak meg Miszovája utcáin.

Azaz, hogy inkább lassú és kimért gyászmenetben haladtak, hogy mutassák, mennyire nem félnek a fehér tengerészekről. Legelől egy szélesvállú, markáns orrú tengernagy. Magam is ott álltam a báméskodók tömegében s látván a mahomet-külsejű elvtárs-tengernagyot, akaratlanul kicsúszott a számon, persze magyarul :

— Az anyját neki !

De abban a szempillantásban csaknem hanyattvágódtam. A muszkának hitt tengernagy-elvtárs ugyanis szája elé emelte a markát s a nélkül, hogy felém pillantott volna, annyit szólt szintén magyarul :

— Ne pofázz !

Megtudtam még aznap délután, hogy a tengernagynak Friedman a neve s polgári foglalkozása szerint szobafestősegéd volt azelőtt Pesten. Persze igyekeztem kereket oldani előle . . .

És míg egytől-egyig derűs szemmel nézték Turgonyi Andrást, ő maga megvakarta a tarkóját :

— Azt hiszem, ez volt teméntelen hanyódásom egyetlen üde emléke . . . De elég is lesz talán !

Alkonyatig maradtak együtt. Akkor azonban készülődni kezdtek valamennyien. Először Seszták önkéntest igyekeztek marasztalni, ő azonban azzal vágta ki magát, hogy augusztus vége táján majd

meglátogatja őket s akkor hosszabb ideig lesz vendége majd a Hallgató-molyvának. De készülődött Imre bácsi is. Amikor eléje állt Turgonyi András, hogy mit akar, még neki állott feljebb.

— Tudom én, mi az illendőség, kedves fiam... Mától kezdve hat hétig János tiszteletes barátomnál fogok lakni Hardicsán, de a gazdaság gondja is az enyém marad azért... S ne próbálj nekem kimerészkedni a földekre, mert Isten uccse, hazazavarlak.

...Este volt már, amikor magukra maradtak az ebédlőben. Ketten. Halálos csönd neszelt a Hallgató-molyva fölött, mintha mindenki aludt volna már a világban. Zsuska egyszer csak fölnevezett Andrásra:

— A feleséged vagyok, úgy-e, édes uram?

— A feleségem vagy, szívem... De mondd csak, mi ketten nem megyünk sehová?

Határozottan felelt a leányfeleség:

— Nem!... Mi ketten itt maradunk a régi házban, a régi bútorok között... Így tették ezt ősanyáim is.

S kivonult az ebédlőből. Szinte nesz nélkül.

Turgonyi András zavarban volt kissé. Nem tudta, miért ment ki a felesége s mit kezdjen ő mostan? Így maradhatott félóráig, tépelődve s bosszankodva kissé, amikor csöndben visszajött Béry Zsuska. Visszajött pongyolában, két ágba font haját kieresztve a térdéig s aztán épp oly nesztelenül a hálószoba felé ment tovább.

A fiatal férj utána indult.

Megálltak odabent, szemközt egymással. Béry Zsuska lehajtott a fejét s annyit mondott remegő hangon, csaknem megtörve:

— Engedelmes felesége leszek az én kedves uramnak...

Új élet indult meg a Hallgató-molyván. S a molyva körül és a gazdasági épületek táján fölcsendültek a régi dalok.

Ünnepnap volt a hét minden napja.

Hogy mint suhantak el óráik a mélységbemerült boldogságban, ők maguk tudták legkevésbé. Földöntúli örömben éltek, mint egészen apró gyermekkorukban.

A mezőkön reggeltől estig ott tevékenykedett és pattogott Imre bácsi, de a molyvát elkerülte messziről. Estére mindig Hardicsára tért vissza, a Háda tiszteletes úr szíves családi körébe.

Egyszer mégis próbát tett vele Turgonyi András!

Annak rendje szerint átöltözött s megindult a tarló felé. Mert ekkor már arattak az emberek. Zsuska a molyva szélső fái közül várta, hogy mi lesz most?

Az lett, hogy Imre bácsi, mihelyt megpillantotta messziről az ő kedves öccsét, hadonászó bottal indult feléje s fenyegetőzni kezdett:

— Pakolsz vissza azonnal a feleségedhez? Istenemre mondom, ezzel a bottal verlek végig!

S Turgonyi András, annyi csaták hőse, lehorgasztott fejjel s bajszkáját pedergette indult meg visszafelé. Zsuszka kacagva várta a molyva szélében.

— Nézd már, milyen harcias az öreg!

— Az — mosolygott magában az egykori vakmerő hadnagy.

Álom és játék volt minden napjuk.

Asztagba hordták már a termést, amikor egy csillagvilágos estén az jutott eszébe a fiatal férjnek, hogy még fiatalabb feleségével az egyik kazal tetején tölti el a csodálatos nyári éjtszakát. Gyerekes örömmel kúsztak föl a létrán, fészket csináltak maguknak odafent s akkor egymás mellé simultak. Úgyhogy Turgonyi András kinyújtotta a balkarját s Béry Zsuszka férje kinyújtott karjára hajtotta le a fejét.

De nem tudtak aludni azon az éjtszakán!

A csillagos eget nézték a helyett s Turgonyi András mesészerű dolgokat beszélt ekkor gyerekfeleségének a mennyei vándorcillagokról. Annyit mondott végül:

— Mi ketten keskeny úton igyekezzünk járni majd, de szemeinket mindig a csillagokra függesszük! . . . S velünk lesz az Isten!

Vinkóc felől lilásodni kezdett az éghatár alja, amire elszundikáltak egymás mellett.

Nem tartották számon az idő múlását. Hogy házasetük első hat hete elszaladt időközben, abból tudták meg, hogy egy délelőtt Imre bácsi is jelentkezett a régi házban:

— Berukkoltam, gyerekek . . . Ha nem lennék a terhetekre.

Mosolyogva ölegették össze az öreget.

. . . Így jött el az augusztus vége. Csöndes vasárnap volt éppen, noha egy kis levegőlehellet érzett a Babiagura irányából, mely előhírnöke volt már az ősznek.

Ott ültek ketten a kertben egy padon s átölelve tartották egymást, egy-egy szót váltva olykor halkán. Arról eszmélkedtek éppen, hogy milyen rejtett zúga is a világnak ez a Hallgató-molyva. Félnapjáról látszik el csak ide a vonat füstje, béke van itt, mennyei béke s még a cseh finác is csak tévedésből szokott elvetődni a tájékára.

Turgonyi András maga elé tündözve beszélt:

— Mély fájdalommal gondolok mindig összeesett hazámra, de tudom, hogy talpra fog állni egyszer még. Ezer esztendő óta megállás nélkül verekedtünk a pusztá létünkért s elődeinkről reánkmaradt egyetlen örökségünk a — kard! Húsz esztendő tetemes idő az egyes embernél, de a nemzet életében semmibb a semminél . . . Hitemre mondom, lesz még olyan bál egyszer Homonnán, amelyre felgyűl a nemzet minden fia . . . Akkor magam is megtáncoltatlak keveset s összeverem hadnagyi sarkantyúmat . . . Addig is új magyarok születnek azonban és ha mi öregedni kezdünk is, új fenyves kezd zúgni majd a szélben . . .

Zsuszka közelebb simult az urához.

Ültek ott ketten a gyengülő vasárnapi fényben. A fák roskadoztak a gyümölcs terhe alatt s két nap mulva várták Seszták önkéntest hosszabb látogatásra. Mert tegnap írt Gálszécsről, hogy most már multhatatlanul jön.

Ültek ott ketten s egyszer krugást hallottak a magasból. Az égre emelték arcaikat s madarakat láttak akkor, amelyek nyílhegyalakban menekültek délnek. Darvak lehettek csak.

Turgonyi András maga elé suttogott :

— Valahonnét a Rokitnói-mocsarakból jöhetnek, mert a Kárpátok vidékén ma már nincsenek darvak. Esetleg a Pejpusz-tó partjáról... Nagy tél jöhet onnanfelől, mert szinte lélekszakadtan menekülnek.

Ott ültek ketten a kerti padon szorosán egymáshoz simulva, égnek emelt arccal. Az első darufalka messze járhatott már akkor, Gercsely fölött valahol. De abban a pillanatban újabb darvak bukkantak föl északról, nyílhegyalakban... Nézték őket, nézték elszorult szívvel. Mert mindig elérzékenyedünk kevéssé, valahányszor közeledik felénk a november.

A darvak pedig szálltak... Mindig szálltak.

(Vége.)

Komáromi János

A hónap szellemi élete.

November.

Az elmúlt hónap folyamán tisztán szellemi és erősen politikai természetű problémák egyenlő arányban foglalkoztatták a magyar közgondolkodást.

A szociáldemokraták válsága — Magyarországról nézve.

A német szocialistapárt összeomlása s a francia neoszocialista mozgalom megjelenése hazánkban is ráirányította újból a figyelmet a szociáldemokráciának válságára. Egyik kitűnő fiatal magyar antiliberális publicista¹ megállapítja, hogy a szocialista frontnak ez a megrendülése az átlagszemlélő szemében újkeletűnek látszik, hiszen a háború után Németországban tiszta szocialista kormány vette át a hatalmat, Ausztriában ők vezették a koalíciós kormányt, Olaszországtól Svédorszáig a legtöbbször fokozódó befolyáshoz jutottak s azóta a szocializmus valóban úgy él a köztudatban, mint az európai államoknak egyik trónkövetelője. Pedig a szocialista-hullám mindjárt az első évben megtorpant s ki lehet mutatni, hogy a háborúutáni szociáldemokrácia a maga csatáját már akkor elvesztette, amikor pártjai még teljében voltak az erejüknek. — A szociáldemokrácia kudarcát legjobban úgy láthatjuk, ha visszaemlékezünk a háborúutáni Európa helyzetére, azokra a feladatokra, melyek akkor a kormányzatokra vártak. Az új kormányok romhalmazt vettek át gazdaságilag, politikailag, sőt szellemileg is, de egyetlen szempontból mégis kedvező volt az atmoszféra: a népeket a betegségből felkelt ember bizakodása töltötte le, az újrakezdés pillanatát élték. S ekkor, amikor minden ösztönt és akciót, nemzeti érzést és reformpolitikát be kellett volna vonni a nemzetek felépítésébe, megszólalt a szociáldemokrácia száraz, determinisztikus marxi hangja. Valóban, ma úgy látjuk, hogy a szocializmusban azok a tanok üszkösödtek el, amelyeket Marx vitt be a régi, a XIX. század első felében kifejlődött úgynevezett utopisztikus szocializmusokba, amelyeket azután a marxizmus kovácsolt össze nagyrészt egyöntetű marxista szocializmussá s amelynek egységét viszont később a revizionizmus tudta csak megbontani. Mindig sokkal alacsonyabb volt a marxista-hullám a francia szocializmusban, ahol, a kommunistákat természetesen mindig kivéve, a tiszta marxizmus sohasem találkozott nagy tömegekkel; Angliában pedig marxista politikáról a szocialista táborban valójában alig lehet beszélni. A francia és angol szocializmusból ugyanis egy pillanatra sem tudta száműzni a Marx-féle tudományos materialista szocializmus a régi utopisztikus szocializmusnak hatását, amelyek, Marx determinizmusával szemben, az új társadalmat erkölcsi gondolat szerint akarták berendezni s egyiknek sem volt tartozéka a haza- és vallásellenesség. A Marx előtti mozgalmaknak természet-

¹ Frey András: A II. Internationale párizsi konferenciája. *Magyar Szemle*, november.

rajza különösen jellemző a francia szocialistáknak mai válságára, mert hiszen — úgymond szerző — a neoszocialista-áramlat gyökerei a régi utopisztikus tanokra nyulnak vissza.

A hitlerizmus egyházpolitikája.

A jezsuiták folyóirata a német konkordátumról közöl cikket, mely a katolikus politika felől a hitlerizmus felé hajlók optimista véleményét fejezi ki¹ a német katolikusok mai helyzetére vonatkozólag. A szerkesztőség megjegyzi, hogy nem tagadható viszont, miszerint mások ezt a helyzetet lényegesen sötétebb világításban látják. A kérdéses tanulmány problematikus megokolás után oda konkludál, hogy csak aki a politikai katholicizmus légkörében növekedett fel s akinek az a meggyőződése, hogy a katolikus Egyházat leghathatósabban a politikai fórumon lehet megvédelmezni, találja magát bele nehezen a konkordátum által teremtett helyzetbe. De tudomásul kell venni, hogy a konkordátum, úgy mint Olaszországban, szakított a politikai katholicizmus rendszerével és a katolikus erőket tevékenységükkel a valláserkölcsi elmélyedés terére utalta. Végelemzésben a katolikus élet súlypontja éppen erre a területre esik. Ha meggondoljuk, hogy a német katholicizmus és a német katolikus klérus legkitűnőbb tehetségei energiájukat eddig többnyire a politika terén örlötték fel és hogy most lehetőség nyílik, hogy ezt az energiát kizáróan a katholicizmusnak szentelhessék, akkor — ez optimista szemlélet szerint — nem kételkedünk abban, hogy a német katholicizmus új virágzás korszaka előtt áll és ütött a Sonnenscheinek, Lippertek és Muckermannok órája.

A német protestantizmus helyzete.

A német protestantizmus a Hitler-uralom alatt való válságát rajzolja meg tömör vonásokkal egyik legkiválóbb protestáns egyháztörténészünk.² Tanulmányában megállapítja, hogy a «totalitárius»-állam a maga alattvalóinak nemcsak a testére, hanem a lelkére is a lehető legmesszebbmenő mértékben igényt tart s a történet folyamán újra meg újra, szívós áldozatossággal felbukkanó célja a feltétlen állami akaratra nemcsak egyszerű keresztülhajszolása, hanem a lelkekben egységes világnézetté gyökereztetése, közös hitté, egy vallássá magasztosítása. A nemzeti szocialista-uralom első napjaitól fogva éles surlódások kezdődtek a hatalom új birtokosai, meg a birodalmi németiség legnagyobb tömegeit magábaölelő két nagy történelmi egyház között. Ezek a surlódások eleinte látszólag csak ama kérdés körül forogtak ugyan, hogy az egyházak egyes szerveinek és szervezeteinek mennyiben engedhető meg a szorosan vett spiritualis és karitatív hatáskörön túlmenő közéleti — társadalmi s így már többé-kevésbé politikai tevékenység. De a kérdés mögött hamarosan megmutatkozott az új államiságnak a világnézet, a lelkeség legintimebb területére is kiterjeszkedni kívánó hatalmi akarata, mely békében csak egy olyan katholicizmussal, illetőleg protestantizmussal tud és akar élni, amelyik a maga eszmevilágát határozottan alkalmazza az új állam eszmei alapjaihoz. Ez a törekvés a német protestantizmus részéről is eleinte a legerősebb ellenállással találkozott, mert éppen a felelős egyházi vezetőknek látniok kellett azt, hogy a protestáns egyházi életet fenntartás

¹ König Antal : A német Konkordátum. *Magyar Kultúra*, november 5.

² Révész Imre : A német protestantizmus válsága a Hitler-uralom alatt. *Magyar Szemle*, november.

nélkül egy meghatározott állampolitikai és egy ettől éppen a nemzeti szocializmus esetében elválaszthatatlan társadalomgazdasági rendszer uszályává tenni olyan veszedelmes kísérlet, amely az Egyház szabadságát a legnagyobb mértékben kockára veti s hihetetlenül megnehezíti az Egyháznak lelki lényegéből folyó hivatása betöltését.

A kérdés egy másik kitűnő vizsgálója is hangsúlyozza,¹ hogy egy olyan egyházban, amely az állammal túlszorosan van összekapcsolva, meg vannak bénítva a hitnek impulzusai.

A Báthory-centenárium.

Két nemzet ünnepelte ezidén Báthory István születésének négyszázadik évfordulóját, a feltámadott lengyel és a porbasujtott magyar. Ünnepelték benne a XVI. század nagy uralkodóját, aki második hazáját nagyhatalommá tette Európa keletén, a nagy hadvezért, aki magyar és lengyel katonasága élén sok dicsőséget szerzett, a nagy politikust, akit csak a halál akadályozott meg hatalmas terveinek keresztülvitelében. Báthoryban ezenfelül joggal látta a maga idejében a katholicizmus is azt a vezért Európa keletén, aki nem erőszakkal, mint Madrid, Párizs és Prága, de teljesen a Tridentinum szellemében szolgálta a katolikus renaissance gondolatát. Korai halálával a waweli sírba zárta nagyszerű terveit, két nemzetnek hagyva örökségül szellemét és egyesítve őket közös nagy történelmi alakjuk kultuszában.²

Irodalmunk szociális feladatai.

Egy ankét kapcsán, mely a Dunántúl magyarságának ijesztő csökkenésével foglalkozott, állapítja meg a fiatal írói világ egyik alakja,³ hogy a magyar íróknak, akik nagy elődeiktől azt tanulták, hogy a nép lelkiismerete, tanítói és igazi vezetői, akkor is kell beszélnie, ha mindenki más hallgat. Ha nem tennék meg ezt, dobják el tollukat, mert semmi értelme, hogy magyarul írjanak. Ez nem sovinizmus és nem is az a fajta fajvédelem, melynek első gondja másfajta üldözése. Egy nagyratörő és épp testvértelenségével nagyra-hivatott, értékes szellem megmentése, a magyar kultúra megőrzése ez, melyet azonban ma csak úgy menthetünk meg, ha legalább eleven testét, a népet mentjük meg.

Új klasszicizmus felé.

Újabb irodalmunk formális-esztétikai elemeiről szólva, az irodalmi alkotásnak legmélyebbre ható, leginkább elevenbe vágó bírálatául a stíluskritikát jelöli meg Babits Mihály.⁴ A század eleje irodalmunkban az egyéniség tobzódásának ideje volt. Manap ez a tobzódás mindinkább csillapodik és mint a nagy poéta doctus mondja: Mi is idősebbek, akik ama régi nemzedékből jöttünk, mennél tovább haladunk a korban, annál zavaróbbnak érezzük a szavakat, melyek magunkból, a saját egyéniségünkől jönnek tollunk alá: mint ahogy zavaró a zúgás vagy csengés, mely saját fülünkől jön, mikor valami fontos,

¹ Gratz Gusztáv: A német nemzeti forradalom és az evangélikus egyház. *Protestáns Szemle*, november.

² Vitéz Kárpáthy-Krjavánszky Mór: A katolikus Báthory István. *Magyar Kultúra*, október 20.

³ Illyés Gyula: A magyarság pusztulása. *Nyugat*, október 15.

⁴ Babits Mihály: Könyvről-könyvre. *Nyugat*, október 15.

üzenetre, vagy felénk hangzó zenére akarunk figyelni. A műre akarunk figyelni, szavaira, melyek hiába zengenek felénk tiszta és kicserélhetetlen rendjükben, ha saját lelkünk csengése, zúgása nem engedi kivenni, vagy disszonáns lármába fojtja hangjukat. A műre figyelni és nem önmagunkra : ez az, amit a franciák új klasszicizmusnak neveznek. Klasszicizmus — de nem száraz és iskolás. Misztikum van benne.

Juhász Gyula, Oláh Gábor,

A magyar líra egyik legnagyobb értékű és legmegindítóbb erejű életművét veszik számba essaystáink¹ Juhász Gyula örök, benső szomorúságoktól elgyötört arcéle a maga szerény finomságával, mintha egyre messzebb távolódott volna tőlünk s egyre halkabban szól felénk az a mély európai kultúrától, még mélyebb magyarságtól s a legtisztább humanizmustól átitatott líra, amely egykor oly elszakíthatatlanul szövődött hangulatainkba. Pedig Juhász lírája, túl nagy művészi értékén, éppen napjaink emberének is oly sokat tud mondani, mert végső fejlődésében valahogy a kollektív dolgok sallang-nélküli és tiszta kifejezőjévé vált s az individualizmus, a l'art pour l'art embere most boldogan és kissé megújodva is önmaga legtitkosabb lényegére talál benne. Mialatt a francia parnasszisták könyvtárak boldog mélyén élik esztéta-életüket, mialatt az angol Swinburne és Walter Pater finom szellemi epikureizmusukat a görög művészet álmaiban élik valósággá, mialatt Stefan George és Hoffmannsthal gondtalan magasságokban álmodozhatnak, addig irányuknak, iskolájuknak mindenben méltó magyar társa örökre elmarad a legszebb virágait érlelő polgári kultúra tiszta és gondtalan ideáljainak valóra-váltásától. Élete folytonos harc, a rideg sors, a kínzó és kiábrándító valóságok ellen. De ez a művelt, csiszolt, érzékeny és elmélyedő poézis a végén mégis szebb, emberibb és tisztább valóságot talál.

A másik törzskösen magyar — fájdalom — torzó-tehetség vizsgálatánál az akarat és képesség viszonya ejt gondolkozóba.² Oláh Gábor pályája feltűnő példa arra, hogy a tehetségek keretek közé vannak szorítva, de keretek nélkül ki vannak téve a legnagyobb tévelygéseknek. Ez a pálya viszont arra is tanít, hogy az elkövetett tévelygések vihara gazdagabbá és színekben tömörebbé teheti a keretére talált művészi lelket. Oláh vidéki félrevonulása, a nagy gesztusok iránti feltétlen és gyermekien naiv odaadása még zuhanásában is vonzóvá teszi őt azok előtt, akiknek lelkét nem lúgozta ki az egyoldalú irodalmi intellektualizmus. Java írása a magyar ifjúságot akaratra, tette és nagyságra fogja ösztönözni, még akkor is, ha ő maga a nagyság vak vágánya marad.

Külföldi irodalom, művészet: Shaw, Papini, Wagner R.

Időrendben legutolsó darabja kapcsán foglalkozik katolikus essayírásunk Bernard Shaw-al, és teszi művészetét világnézeti mérlegre.³ A firenzei literátor Papini szintén egyik legnagyobb művének, a Gog-nak bravúros fordítása alkalmából nyer bemutatást.⁴ A német zenetitan, Wagner Richard

¹ Gogolák Lajos : Juhász Gyula, a költő. *Magyar Kultúra*, október 20. — Németh László : Hiányzó arcképek. *Tanu*, október. — Remenyik Sándor : Juhász Gyula. *Pásztortűz*, 18. szám.

² Gulyás Pál : Oláh Gábor. *Protestáns Szemle*, november.

³ Blazovich Jákó O. P. S. : Shaw tragédiája. *Magyar Kultúra*, november 5.

⁴ Papini : Gog, Nyisztor Zoltán fordítása. *Magyar Kultúra*, november 5.

halálának félszázados fordulóján kijáró magyar kegyelet büszkén gondol arra, hogy a magyar zenekritika az egykori nagy Wagner-harcok idején a mester saját szavai szerint fogékonyabb volt e csodálatos művészet értékei iránt, mint akár a bécsi, akár a berlini.¹

A hagyomány aktualitását, a történelem korfölkötti tartalmát: az «idő metaphoráit» keresi legkiválóbb fiatal essaystánk, Németh László a Tizenhatodik századról: Ariosto, Rabelais, Montaigneról írt tanulmányában.²

Egy régi pör aktáiból.

A magyar századvég egyik monstre-bűnpöre, a tiszzaeszlári rituális vérvád ismét itt kísértett az utolsó hetek alatt. A bűnper vizsgálóbírájának postumus könyve ismét felidézte azt a viaskodást, mely annakidején a vidéki törvényszék szűk és sivár tárgyalótermében folyt s amelyben a keletlengyelországi zsidó népmedence roppant rezervoárjából ideszakadt első nemzedék vívta a maga rettenetes harcát. Ennek a pernek elvesztésével a zsidóság elveszítette volna a maga perét, amelyet saját egyenrangúságáért és szabadságáért folytatott és ezt a pert nem volt szabad elveszítenie. Egyik fiatal katolikus publicistánk³ teljes objektivitással állapítja meg, hogy a vád nem tudta bizonyítani annakidején, hogy az eltűnt kisleány rituális gyilkosság áldozata lett, de a védelem sem tudta bizonyítani az ellenkezőjét. Az, ami bebizonyult, az egyik oldalon egy komor és elszánt fajiság hatalma és összetartása volt, a másik oldalon pedig egy idegessé és bizonytalan lelkűvé vált nemzet öntudatlansága, közvéleményének elernyedése, vezetőszelemeinek koncepciótlansága és nem utolsósorban a korszellem meddősége. Mindez nem azon a ponton, ahol az ítélet kimondatott, hiszen ezt az ítéletet ki kellett talán mondani, hanem azon a ponton, ahol a vádlottakat felmentő ítélet után a magyar társadalom sajátmagának is megadta a felmentvényt arra, hogy e tárgyalóteremben elébe bukkant idegen világnak — amit a franciák a Tharaud-testvérek könyvéből ismernek — Kelet-Magyarországot és az egész magyar életet egyre jobban ellépő felhőjével foglalkozzék. Nem antiszemitizmus az, amire a szerzőnk gondolt. Hiszen antiszemitizmus éppen az eszlári váddal kapcsolatban volt bőven. De mindez pusztán a negatív pólus, a zsidóság ellen irányuló volt anélkül, hogy a társadalom pozitív irányban a nemzeti lélek regenerálódására szánta volna el magát.

Két könyv angliai Erzsébetről.

I.

Lytton Strachey: Erzsébet és Essex. Fordította Szinnai Tivadar. Pantheon-kiadás.

Lytton Strachey a megalapozója és talán egyedüli örökéletű képviselője a *szépirodalmi történetírás* új műfajának, mely mintegy szívárványhíddal igyekszik összekötni a történeti szép-

irodalom, történeti regény és a tudományos történetírás ellentétes partjait. Az új műfaj térhódításának igazi jelentőségét még át sem lehet tekinteni, lehetséges, hogy éppen úgy az irodalmi izlés újabb egyetemes változását jelzi, mint a regény diadalútja a polgárvilág kialakulásának korától,

¹ Korniss Gyula: Wagner Richard. *Budapesti Szemle*, november.

² *Tanu*, október.

³ Ijjas Antal: Az eszlári titok mögül. *Magyar Kultúra*, okt. 20.

a XVIII. századtól máig. A «szépirodalmi történetíró» szigorúan ragaszkodik a történeti valóság fikciójához, a képzeletet számúzi az események menetének, a tények világának számbavevésénél, a cselekménnyel szemben a krónikás passzív, helyesebben a riporter fűrkésző, nyomozó álláspontjára helyezkedik. A képzelet, a költői teremtés csak magyarázza, lélektanilag elmélyíti, a szó szoros értelmében megjeleníti a multak oly sokféleképp értelmezhető adatbeli örökségét. A műfaj tehát sem szépirodalom, sem módszeres történetírás és valóban legnépszerűbb mestereinél: Mauroisnál, Paleologuenál, Stephan Zweignél, Emil Ludvignál, Wassermannnál inkább negatív oldalai, hibrid voltából eredő talmisága érezhető.

A «népszerűsítésnek» kissé pállott illatát, amely ma még körülengi az új műfaj kísérleteit, Strachey művei soha nem lehellik. Maga az úttörő eddig az egyetlen, aki mentes a műfaj veleszületett gyengeségeitől. Igazi költő és igazi történetíró. Strachey voltaképpen egy nagy történetírói tradíció folytatója és örököse, egy korban, amely a történelmet a «költőietlen» szaktudományok sorába utalta. Sokkal közelebbi rokonságot tart egy Gibbon, Taine, Burckhardt, Mommsen, vagy Ranke geniuszával, mint követői tetszetős, csillogó és híg ügyeskedésével. A mai történetírás szinte tökéletesen elszakadt a széles művelt olvasórétegtől és ez nem az olvasó hibája. Az igazi történetírónak az ismeretanyagban való tökéletes elmerülés után mindent el kell felejtene és a mai tudós nem tud felejtene. «Semmiből új világot teremtetem» — mondta Bolyai János — és ez az idő mesterére még sokkal inkább vonatkozik, mint a tér mesterére.

Strachey nem népszerűsítő és nem is szakkutató. A legnagyobb alaposággal és lelkismeretességgel áttanul-

mányozta az Erzsébet korára vonatkozó irodalmat, azután mindent elfelejtett és megalkotta Erzsébet korát, felépítette az angol nemzet élet-történetének egyik legizgalmasabb és legvégzetesebb fejezetét, a nagy előkészület, a kamaszkor éveit. Miben különbözik akkor módszere a történeti regényíróétól? Az időnek és az időtől, a mulandóságtól elválaszthatatlan ismeretlennek tiszteletében. A történeti regényíró nemcsak ismereteinek anyagáról feledkezik meg, hanem el kell feledkeznie bizonyos fokig az időről és örök ködgyűrűjéről, az ismeretlenről is. Strachey újralakító művészete egyetlen korlátozást ismer, az idő és az időhöz tapadó ismeretlen adottságát, korlátozottságát. Művészete hősieles küzdelem az idővel. Az időnek ez a tisztelete parancsolja Stracheynek, hogy egyetlen olyan szót ne adjon hősei ajkára, amit azok hitelesen, forrásokból ismerten nem mondtak; egyetlen olyan képpel, utalással, fiktív jelenettel ne terhelje az események menetét, amely túlemelkedne az idő határain, szétbontaná az ismeretlennek, korok, nemzedékek, századok emelte falait.

Ezen a ponton kerül szembe Strachey az általa megalapozott új műfaj mai mestereivel. A történeti népszerűsítőknak — akárcsak a történeti regény számos modern kísérletezőjének — jelszava: a multaknak a mához, a jelenhez, a mindig egyformához való közelítése, a történeti szenvedélyeknek és cselekvéseknek az emberi lélek örök törvényeire szabása, tehát az idő és az ismeretlen kikapcsolása. Mi sem áll Stracheytől távolabb, mint a divatos szólam: az emberek mindig egyformák és alapjában mindig olyanok voltak, mint amilyenek ma.

De ez a *más*, ez az időhöz kötött ismeretlen, távolról sem egyenlő az úgynevezett történelmi színezettel, amely gyakran éppen a lélekrajz hiá-

nyát szokta pótolni. Strachey úgy érzi, hogy a ma emberének élete, tudatos lelkiélete — ha ilyen általánosítással élni lehet — megvilágított és kikövezett országút éjszakai tájon át. Autónk rohan, mi csak az utat látjuk tisztán, jobbra és balra bizonytalan körvonalak, különös, megfoghatatlan jelenések. Hegyek és szakadékok, falu és templomtorony, ismeretlen életek lakóhelyei, erdők és patakok? Nem tudjuk, mindez csak sejtelem, tisztán csak a biztos országutat látjuk, a ma országútját a rohanó autó fényszórójának világosságában. Az emberi lélek végtelen vidék, mi mai emberek csak egyetlen útján száguldunk, betérünk egy útszéli vendégfogadóba, lámpásunk fénye megvilágít néhány fát, házat, mérföldkövet, a többi sötétben marad. Olykor az éjszaka árnyékaira figyelünk, valami furcsa látomás kísértésére letérünk az útról, vagy felborulunk. Ez már a tudat alatti birodalma. Az emberiség multja a tudat alatti végtelen éjszakai vidékének szerepét játssza a mai ember lelkének megvilágított útjával szemben. Elmúlt korok emberei, statisztái és hősei más utakat vettek, más ösvényeket tapodtak, mécsaik, fáklyáik és máglyáik fénye az éjszakai vidék más útjait és vidékeit világította be. Az emberi lélek lehetőségei végtelenek és a mi lelkünk csak egyetlen járt útja ennek a végtelennek. Az elmúlt korok emberei a lélek egyazon birodalmának lakosai, vándorai és tévelygői voltak, de más utakon, más tájakon, más megvilágítás mellett, azokon a vidékeken, amelyek a mi útunktól jobbra és balra számunkra sötétben maradtak.

Strachey az egyetlen és egyetlen emberi lélek útjait és képeit keresi, de az időhöz kötött ismeretlen éjszakájába merült utakat és képeket, olyan utakat és képeket, melyeket a mi lelkünk elől mintegy a tudatlan ködfátyola takar. Veszedelmes,

olykor egyenesen félelmetes kísérlet; gyakran azt érezzük, hogy a lélek vidékei helyett a logikai légtornászat, a stiliztikai bűvészkedés területére tévedtünk. Mikor Erzsébet gondolatainak és érzéseinek útvesztőiben követjük Strachey hajszálfonalát, sokszor fog el bennünket a gyanu, hogy ez az Erzsébetet nem a léleklátó divinációja, hanem a bűvész hipnotikus sugalmazása keltette életre. A multak éjszakájában kereső olykor a történeti közhelyek ingoványának szélén jár. De a kísérlet még ott is, ahol nem egészen meggyőző, csodálatra méltó: elmúlt korok emberein keresztül megközelíteni a lélek más útjait.

Strachey szellemidézésének termézetesen megvannak a maga korlátai; mint az angol szellemek legnagyobb része, éppen korlátozottságában erőteljes és nagyszerű. Ha nem az angol lélek vidékeire világít, hanem spanyol, francia, vagy német szellemek, az angol történeti fejlődéstől idegen mozgalmak régióibátéved, a sötétséget nem tudja teljesen eloszlatni; a lelkek éjszakájára ilyenkor nem derül világosság, csak a körvonalakat bizonytalanul sejtető, szürkületi félhomályban maradnak. Legjobb példa Erzsébet és Strachey Angliája nagy ellenfelének, II. Fülöp spanyol királynak lelki térképe. Strachey Fülöpje igen nagy messzeségből nézett, a csatorna túlsó partjáról figyelt emberke; idegenségében tragikus és komikus egyszerre; mikroszkóp alá helyezett parányi csodalény, parányi és groteszken félelmetes.

De az elhalt nagyok és kicsinyek érzéseinek és gondolatainak, az elhalt angolok cselekvéseikhez vezető lelki ösvényeken túl, a mindig egyforma emberi lélek végtelen lehetőségein túl Stracheyt egy más kérdés foglalkoztatja. Ezek a végtelenül sokféle léleksejtek miképpen állanak össze az egységes organizmussá, melyet bizony-

talanul és ködösen *nemzeti léleknek* nevezünk? Miképen rendeződnek egymást követő nemzedékek és korok angoljainak szövevényes, ellentmondó és ellenséges indulatai, ösztönei, érzelmi szerves egésszé, világbirodalmat alkotó, elszigetelt, magában álló és mégis uralkodásra termett angol lélekké? Hogyan alakult ki ennek az angol léleknek történelme az egyes lelkek zűrzavarából? Strachey igazi hőse nem Erzsébet és Essex, a mindenható előregedő királynő, és a királynő diabolikus nagyságával küzdő ifjú lovag konfliktusa, Bacon kígyó-végzete és Raleigh összeomló kőszobor-tökéletessége. Önfeláldozások és csalárdságok, intrikák és vad tüzek, mind kovászai az angol elhivatottságnak. Ám ez az angol elhivatottság nem tetteik *jelett* van, szenvedélyeiken és ösztöneiken *kívül*, hanem tetteikben, szenvedélyeikben és ösztöneikben, lelkük legszemélyesebb rezdüléseikben. Így lesz a legszemélyesebb küzdelmek, harcok, ösztönök igazi hőse, Erzsébet és Essex tragédiájának igazi hőse az angol elhivatottság; sok, sokmillió, mindennapi küzdelmekben elhullott angol győztes új élete a nemzedékek diadalfüzéréen.

Minden angol szenvedélyei és tettei ezt az elhivatottságot szolgálják, mégis «Erzsébet és Essex» egy hőse, talán igazi hőse, a maga alig érzékelhetően óvatos és szerény működésével mintha megjelenítené ezt az angol elhivatottságot. *Robert Cecil* ez, aki apjának, lord Burghleynek előregedése után szelíden, szinte észrevehetetlenül intézte az angol világpolitika ügyeit. Apa és fiú alapozták meg a Cecilek nemzetségének politikai befolyását, akik máig is fenntartották vezetőhelyüket, ama zárt társaságban, mely az angol birodalom ügyeit intézi. A modern angol politika két legjelentékenyebb egyénisége, *Salisbury* és *Balfour* is a Cecil-

nemzetség leszármazottai voltak. *Robert Cecil* jövőbe révedezése zárja le Erzsébet és Essex történetét, csodálatos sorokban, melyek utólérhetetlenül érzéktik meg a személyiség és a nagy közösség sorsának és végzetének egységét. «*Robert Cecil* ez alatt a palota egy belső termében, asztalánál ült és írt, mélyen elmerülve munkájába. Előre látott minden eshetőséget, mindent elrendezett és már csak az utolsó simítások voltak hátra. Az óriási jelentőségű változás fennakadás nélkül megy majd végbe. Közben tolla könnyedén suhant a papíron, agyában mélabús gondolatok sorakoztak egymás mellé hatalmas láncba, melynek vége már biztatóbb volt és kinyúlt a távoli jövőbe. Eltűnődött a halandó ember hívságos erőfeszítésein és birodalmak változó során. Kristálytisztnál látta maga előtt a jövőt, amit már ez az óra elindít . . . Két nemzet egyesülését . . . Új uralkodók diadalmas hajnalát, sikert, hatalmat, gazdagságot . . . Saját nevét, mely már a történelemé, de utódaiban is emlékezetes marad, sok-sok nemzedéken keresztül.» (Meg kell jegyezni, hogy az eredeti egy fokkal kevésbé érzelmes, egyszerűbb és keményebb.)

Szinnai Tivadar fordítása egyes hibáktól eltekintve (cinterem, vagyis temető a Tower toronyszobájában?) elismerésre méltó munka. Az eredeti szárnyalását és szellemidéző, megjelentető művészetét természetesen nem adhatja vissza. Strachey történeti víziói fordításában helyenként falábakon bicegnek, különösen éppen a fent említett félhomályos, tragikusán groteszk részleteknél, legfeltűnőbben a II. Fülöppel kapcsolatos jelenetekben. Strachey Erzsébetje és Essexé talán a magyar közönségben fel fogja kelteni a kívánságot többi halhatatlan műveinek megismerésére.

Juhász Vilmos.

II.

Kállay Miklós: Trón a vérhegyen. Palladis r.-t. kiadása. Budapest.

Kállay Miklós regényének is Angliai Erzsébet a hőse, de a magyar regényíró szélesebb körű feladatot tűzött maga elé, mint az angol historikus. Strachey, Erzsébet gazdag és zsúfolt életregényének csak egyetlen végzetes epizódját dolgozza fel; ez az egyetlen epizód jelzi és képviseli az egész embert és az egész kort, mint japáni fametszeteken egyetlen felágaskodó és összeomló hullám az alkotó és romboló tenger végtelenségét. Kállay Miklós célkitűzése heroikusabb: felmérni, kimeríteni, ábrázolni akarja az egész tengert. Erzsébet változatos életútjának teljes rajzát adja és ez az út ecsetének mágiikus útmutatása mellett a barokk-kor minden színpompáját szívárványozza. A barokk és ellenreformáció korának egyetlen színárnyalata sem hiányzik palettájáról: a kinzások, kegyetlenkedések, embertelen borzalmak pirosát éppen úgy megtaláljuk a képen, mint az óceánokat, új világokat meghódító felfedezések zöldjét, a gálans udvarlások rózsaszínjét, a boszorkányság, bűbájosság feketéjét csak úgy, mint az udvari ünnepek rubensi bíborát és a tiszta hit világoskékjét.

Kállay Miklós regénye akaratlanul is vitairat Erzsébet életművének, a Britt-birodalom megalapozásának és a győzelmes angol reformációnak angol felfogása ellen, melynek Strachey műve csinált propagandát a nagyközönség körében. Bruckner is nagy sikert ért drámájában a Strachey történeti beállítását népszerűsítette és higitotta fel. Strachey hatása alatt II. Fülöp és Erzsébet párbaját, amely bizonyos fokig eldöntötte az újkor politikai és szellemi irányát, csak a Szigetország szemével tudjuk nézni. Magunkévá tettük tehát a győztes küzdőfél felfogását, holott távolról

sem szükségszerű, hogy a győztesnek legyen igaza. Kállay Miklós felszabadítja magát a brit nézőpont büvköre alól, melyet egy kivételes «varázsló» a kontinentális olvasóra kényszerít és a nagy párbajt kizárólag a «másik félnek» szemével nézi. Spanyol ellenreformációkról és nem mai katolikus nézőpontról beszélünk, mert Kállay, az alkotó művész mindig jogos és tiszteltreméltó egyoldalúságával, annyira beleéli magát a XVI. és XVII. század politikai harcok és csel-szövések pókhálójában viaskodó katolicizmusának ítéleteibe és véleményeibe, hogy nem képes és nem is igyekszik az eseményeket egy időtlen katolicizmus örökkévaló távlatából szemlélni. Téves lenne azt hinni, hogy Strachey egyszerűen protestáns, Kállay pedig katolikus szempontból világítja meg Erzsébet és Fülöp nagy párbajának belső és külső váltságait. Strachey protestáns világszemlélete öntudatlan, rejtett, önmaga előtt leplezett.

Kállay katolicizmusa is bonyolultabb, mintsem a könyv felületes olvasása elárulja.

A két emberi és művészi álláspont ellentéteinek mélységeit akkor tudjuk felmérni, ha összehasonlítjuk a két képet, melyet az *ellenségről, a másik, idegen* küzdőfélről alkotnak. Strachey, Erzsébet «párbajsegédje», II. Fülöpöt nem ítéli el és nem ítéli meg, nem adja át a világ gyűlöletének és a túlvilág kárhozatának. Strachey álláspontja II. Fülöppel szemben a szánalom és irónikus részvét, melyet egy felvilágosodott és jóindulatú gentleman a szellem egy torz-szülöttével szemben érez. Strachey II. Fülöpje az irónikus részvét rajzolta karrikatúra, akár csak a Dickens groteszk fanatikusai, az öregúr, aki meg akarja alapítani a sóskiflielők szektáját. Strachey

tenyerére veszi a furcsa kis szörnyeteget, akinek mégis csak ember a neve és groteszk táncra kényszeríti, hogy ellepleze mélységes megdöbbenését a természet titokzatos szándékai felett, amely ilyen szörnyűséges alkotásokat képes a világra hozni. Strachey II. Fülöpje a természet egy tévedése. A tévedéseken elszomorodunk, megdöbbenünk, esetleg bizalmat merítünk a létezésükből. Ha a tévedések lehetősége végtelen, akkor végtelen a tökéletesség lehetősége is. Erzsébet győzelme II. Fülöpön a természet győzelme saját tévedése felett — győzelem, amely magában rejti az elbukást és egy újabb győzelem lehetőségét.

Kállay, II. Fülöp és az ellenreformáció «párbajsegédje» viszont nem szánakozik Erzsébeten, nem érez részvétet iránta, hanem gyűlöli, elítéli a földön és elkárhoztatja a túlvilági ítélőszék előtt. Nem érezhet irónikus részvétet Erzsébet iránt, mert ellenséges hatalomnak érzi, mégpedig ellenséges nagyhatalomnak. A hívő nem fogja sem szánni, sem kinevetni az ördögöt s legkevésbé fog irónikus részvétet érezni iránta.

Kállay hívő, aki teljesen nélkülözi az igazi történetíró szokráteszi iróniáját. De Kállay hite époly kevéssé egyszerű, mint Strachey hitelensége. Kállay a hívők ama sajátságos modern csoportjához tartozik, akik szükségét érzik, hogy úgy önmagukat, mint kortársaikat meggyőzzék arról, hogy ők valóban és kétségbevonhatatlanul hisznek. Ilyen módon Kállay regénye egyúttal önmagának és a közönségnek szóló épületes olvasmány. Ez az egyképpen kifelé és befelé szóló buzgalom gyakran szembeállítja a művészt a szószerk predikátorával. A művész ábrázolni akar, a predikátor meggyőzni s a predikátor kénytelen gyakran erőszakot tenni

a művészen, aki az adott esetben egyúttal elmúlt korok, régi emberek életrekeltője is. Ilyen egyformán művészi és történeti erőszak például, mikor a Bertalan-éjről kiderül, hogy voltaképpen Walshinghamnak, Erzsébet ördögi rendőrminiszterének katolikus ellenes mesterkedése váltotta ki; mikor a protestáns lelkész szükségképpen gyáva és ugyanakkor, amikor a jezsuita szelíd állhatatossággal tűri a legförtelmesebb kínzásokat, holmi tengeri vihar elől a hajó fenekére bújik; mikor Erzsébet egy Walsburgis éj boszorkányává, egy fekete mise papnőjévé vedlik stb. A prédikátor, a moralista, aki szigorúan és élesen elkülöníti a jót a rossztól és az utóbbit Erzsébettel és a kialakuló angol imperiummal azonosítja, olykor nemcsak a művésszel kerül összeütközésbe, hanem a nagy tömegek szórakoztatására készült történeti regény szerzőjével is, aki, valószínűleg akarata ellenére, dúskálni kénytelen a vérgőzös izgalmakban és lélegzetállító, raffinált történeti szenzációkban.

De Kállay ezeket a konfliktusokat a született művész, a vérbeli regényíró játékos könnyűségével oldja meg. Ha a prédikátor, a művész és a szórakoztató néha össze is ütközik, végül mind a három eléri célját; az épületes író meggyőzi, a művész komoly értékekkel gazdagítja és a történeti detektívregény szerzője rendkívül ügyesen, hatásosan és fordulatosan elszórakoztatja az olvasót. Mindenek előtt pedig Kállayt átsegíti a konfliktuson stílusa, melynek jelzőkben és képekben dúskáló gazdagsága valóssággal magával ragadja az olvasót a barokk-kor forgatagába, narkotizálja, véres és színes álmokba ringatja érzékeit és a történeti vagy művészi szempontból hihetlent is elhitheti vele.

Juhász Vilmos.

Egy francia tudós téves állításai a magyarságról.

De Martonne *Emmanuel*, a Sarbonne tanára; mint földrajztudós, Franciaország határán túl is ismeretes, könyvei több kiadást értek. A jelles szerző újabban munkatársa a *Geographique Universelle* című nagy-szabású francia műnek; ő írta a negyedik kötetet, *Europe centrale* címen. Jó könyv, de Magyarországra vonatkozó adatai — amint Schilling Gábor kolozsvári egyetemi tanár tüzetesen s elfogulatlan alapos-sággal kimutatja — több helyen felületesek vagy elfogultak.

De Martonne helyesnek tartja az entente következetlen állásfoglalását a nemzetiségi elv alkalmazásában. Így aztán Cseh-Szlovákiának élniakarását jogosnak látja, Magyarországról hallani sem akar. Szerinte a magyarok voltak okai a rutének kulturális elmaradottságának. Az igazság az, hogy a magyar állam, 1867 óta, vagyis amióta Béctől függetlenebbül intézkedhetett, jelentékeny segítséget nyújtott a ruténeknek. De Martonne szerint Erdélyben a magyar uralom fennálltáig, tehát 1918-ig, középkoriak voltak a birtokviszonyok. Ellenkezőleg: a románok, az *Albina* s más bankok révén, nagy mértékben jutottak földhöz. «A román paraszt hajdan szolgál, most kisbirtokos» — jegyzi meg De Martonne. Holott a román szolgaság akkor szűnt meg, mikor a magyar jobbágy felszabadult. (1848.) A magyarok, mint De Martonne mondja, nem engedték a románokat a szabad pályákra, közhivatalokba, holott Erdélyben az összeomlás előtt is sok román orvos, ügyvéd működött s ez közhivatali pályákon sem volt máskép. A magyarság a román eredetre nem volt tekintettel: király, kormányzó, érsek is került ki a románokból. Vajda Sándor román miniszterelnök szerint a magyar világ-

ban a kúria tagjai közt több román bíró volt, mint amennyi erdélyi román van a bukaresti legfőbb bíróság tagjai között.

De Martonne Románia románjainak eredetire vonatkozólag néhány romániai történetíró álláspontját fogadja el. Így aztán azt kell hallanunk, hogy a «barbár hordák» Erdélybe való betörése idején az Erdélyben lakó rómaiak visszahúzódtak az erdélyi hegyekbe. Furcsa, hogy egy híres, hatalmas népnek egy jelentős része teljesen elszakad az anyaállamtól s a hegyekbe menekül! De ha csakugyan igaz lenne ez a hegyekben való sokszázéves bujkálás, joga van-e az ilyen néptörödékeknek elődei lakhelyére? Ezen a címen a bretonok is joggal kívánhatnák, hogy Párizs az övék legyen, hiszen ott hajdan az ő elődeik éltek!

De Martonne szerint a magyarok csak a XII. században költöztek be Erdélybe, holott Szent István már a XI. században megalapítja a gyulafehérvári püspökséget.

Ilyen és hasonló tévedések vannak az egyébként érdemes francia egyetemi tanár könyvében. De Martonne járt Magyarországon, de többet tartózkodott Romániában, előadásokat tartott a kolozsvári román egyetemen s szenvedélyes románbarát. Örvendünk, hogy Schilling Gábor professzor helyreigazító tanulmánya franciául is megjelent s így reményünk lehet, hogy az említett súlyosabb hibákat a világ földrajzi irodalmából s a sajtóból ki fogják küszöbölni. *Szatmári.*

Baresay Ábrahám költeményei. Tanítványaival sajtó alá rendezte *Szira Béla* tanár. Kiadta a budapesti Verbőczy István-reálgimnázium VIII/A. osztálya. 148. l. K. M. Egyetemi Nyomda.

A Magyar Irodalmi Ritkaságok 25. száma először adja közre Baresay

Ábrahám testőríró költeményeit. Nem kuriózum ez; Barcsay értékét már kortársai elismerték s Kazinczy óta többen foglalkoztak a kiadás gondolatával. Az «elegáns poéta»-ról az újabb irodalomtörténetíróknak is kedvező véleményük van. Császár Elemér szerint nagyobb tehetség Faludinál, ízlése fejlettebb, mint az Amadée s a költészet terén van annyi, mint Báróczy a prózában. Valóban, Barcsay rendkívül érdekes egyéniség s híven tükrözi Mária Terézia és II. József világát. «Erdély szülte, Bécs nevelte — írja róla Császár Elemér — fejedelmi vér s felségsértésért kerül tömlőcbe; katona és író egyszemélyben; udvari ember remetéskedő hajlamokkal... Katona, de utálja a vérontást; író és szántszándékkal nem nyomat ki semmit műveiből... A császárt szolgálja, de szívében republikánus, sőt élcélődik a legfőbb hadúron; Bécs legelőkelőbb köreiben otthonos s megveti azokat, akik között él; erős magyar érzésű és jobbágyaival oláhuul társalog; főúr demokrata hajlamokkal...»

Szira Béla tanár értékes kis tanulmányban világít rá erre a kétlelkű egyéniségre, akiben, akárcsak Besse nyekben, magyarság és európai szellem ellentéte túl a «hívság látásán» bölcs világszemléletben békül ki.

Kristóf György kolozsvári egyetemi tanár már régebben előkészítette kiadásra Barcsay összes műveit, s jelen kiadás az ő beosztását követi. Egyébként a költemények mai helyesírással láttak napvilágot, de a stílus korszerűségét éreztetve. Szira Béla lelkes utánjárásának köszönhető, hogy Kovács Károly alvinci esperes jóvoltából két értékes kép is van a füzetben — Pásztóhy Pál felvételei — az egyik Barcsay síremlékét ábrázolja, a másik a Barcsay-udvarházat Alsócsórán. Szira

Béla a magvas tájékoztatón kívül még igen nagy gonddal egybeállított jegyzéket is közöl a Barcsay-irodalomról s rendkívül gazdag és kitűnő jegyzetanyaggal kíséri szinte sorról-sorra Barcsay költészetét.

A másolás munkáját Szira Béla 1933-ban érettségizett tanítványai végezték rendkívüli szorgalommal és lelkesedéssel. A kiadás mintaszzerű.

Szatmári.

Az olasz ismeretelméleti dráma.
A pécsi Erzsébet-tudományegyetem olasz intézetének füzetei sorában jelent meg a fenti címen ifj. Grandpierre Emil értékes tanulmánya, mely a nálunk kevéssé ismert modern olasz dráma mélyreható elemzését adja. Részletesen szól a formabontás művészetéről, mely a régi, transzcendens világnézet talaján élő művészetek ellen egy új világnézet térhódítását jelentette és jelenti. Ibsen, Hauptmann, Maeterlinck, D'Annunzio történelmi szerepének megvilágítása után Pirandello művein keresztül vezet el a mai olasz dramatikuskok ismeretelméleti problémáinak megértéséhez. Chiarelli, Cavacchioli és Bontempelli darabjainak nem annyira dramaturgiai, mint inkább bölcséleti vizsgálata közben egy magas célkitűzésű, új és megnyerő színműírói törekvésről nyerünk tiszta képet.

Az 1932-ik év irodalomtörténeti munkássága. Kozocsa Sándor értékes hasznos munkát végzett, amikor közrebocsátotta az elmúlt esztendő hírlapjaiban, folyóirataiban a magyar irodalommal kapcsolatosan megjelent cikkek jegyzékét. Áttekinthető és eredeti összeállítás nélkülözhetlenné fogja tenni e bibliográfiát, különösen, ha évről-évre újabb füzetek pótolják majd e téren régóta tapasztalt hiányt.

Színház.

Szélesend.

Bónyi Adorján színjátéka a Nemzeti Színházban.

Tömegindulat viharzik előttünk az egész játék alatt, a kórus szinte elnyomja a protagonistákat. A régi vitorlásálya legénységét viszi a kárhozat szélére a gyilkos szélcsend, a kényszerveszteglés miatt elfogy az ivóvíz, a pusztulás, úgy látszik, elháríthatatlan. A hajóskapitány titokban a hajóra csempészte ifjú feleségét, s mikor régi haragosa, a kormányos, ezt a törvényszegést megsziematolja, könyörtelenül cselekvésbe lép, hogy a hajósnépet fellázítva, a parancsnok ledöntésével magához ragadja a hatalmat. A gyötrő szomjúságában pálinkára szabadult matrózok tengerészbabonából már egyik társukat szánják a tengernek engesztelőáldozatul, mikor a kormányos szembekerül a rejtegetett asszonynyal. Ennek szépsége és nemessége rabulejti az elrongyolt életű kormányost s ez — hogy a baljós helyzetű asszonyt megmentse — leleplezés helyett már hajlandó volna a tenger prédájául önmagát felajánlani. A szép Anita viszont képtelen az ártatlanok vesztét elfogadni s a döntő órán beavatkozik a férfiak tusájába, melyben tulajdon lelkiismeretének ítélőszéke előtt — a kapitány marad alul: ő veti magát a tengerbe. Az óceán daca megtöretett — a hajó dagadó vitorlával indul útjára.

A dráma elgondolása nem rossz, a főbaj az, hogy pusztán elgondolás marad. Életreszólításához gazdag és és biztos jellemrajz kívántatnék,

Bónyi alakjai pedig semmiféle plasztikáig el nem jutnak. A színmű derekái a kapitányt mélyérzésű, nemeslelkű férfinak tartjuk, a kormányost haszonleső lázitonak; a darab második felében nehezünkre esik mindkettőt «átértékelnünk». A nő is inkább az író számításából lett világra, semmint a múzsa kegyelméből. S még a helyzetekhez illő szavaik is hiányzanak: mindig nagyot kiáltanak és kicsit mondanak, sok beszédüknek kevés a gyökere. Az író szenvedélyességgel, «túlfűtöttség»-gel akar hatni, s közben nem eszmél rá, hogy harmadfélórás színpadi fortisszimójának idegesítő hangosságában végül a fődolgok sem képesek valódi nyomatékhoz jutni. Ugyanígy visszaél a színpadi sötétséggel is: kísérteties történetek egész anthológiájában nincs annyi éjszakai jelenet, mint ebben a kedély láthatárán állandósult ködképsorozatban. Az eredmény: a tengeren mozdulatlan szélcsend, a lelkekben szélcsendtelen tombolás, a nézőtételen pedig lelkebb fogódzók híján egyre jobban elernyedő érdeklődés, amit magyarán unalomnak is mondanak.

Sokat itt a színészek igyekezete sem lendíthet. Közülök a kollektíve dübörgöket Horváth Árpád rendezői rátermettsége jól mozgatja és eléggé változatos hullámmással zajongtatja, az élenjárók viszont alig lelik módját, hogy önmagukról akár csak tiszta képet is adhassanak. Pethő Attila is, Kiss Ferenc is jobbára reménytelenül kapkod — az író tollában maradt, megfelelő vivőerejű szavak után. Ennél többre a gyönyörű

Anita: Mátray Erzsí sem igen jut, játékból jóformán csak elragadó képszerűségét őrizzük meg magunkban harmadik felvonásbeli, «döcsei fehér asszony»-szerű megjelenésében.

Szegény Mavrier.

René Fauchois vígjátéka a Nemzeti Színházban.

A «hálás utókor», az életében félrelökött, halála után piedesztálra állított s üzletileg kizsákmányolt zseni színpadi témája régi ismerősünk. A tárgy szinte csábít a szatírára s ebben van a veszedelme is: olcsón dolgozó író egészen a témára bízta magát, azt minden helyzeti lehetőségében kihasználja, alakjait pedig hozzá *torzítja*. Az egész színpadi társaság ilyenkor mintegy uniszónó azt harsogja: mi vagyunk az értetlenek és becstelének, a filiszterekbe ojtott Shylockek!

Fauchois vígjátéka a szatírai magot vérbő, életnedvvel pattanásig megtelt gyümölcs belsejében helyezi el, nem a maggal dobálódzik, a gyümölcsbe haraptat velünk s a fogunkra bízta, hogy zamatos húsának mélyén a keserű mag keményére rákoppanjon. Ez az igazi vígjáték módszere, a legjobb moliéri hagyomány, mely — hiába — mindmáig francia földön legelevenebb. A szegény Mavrier sutbahajított s onnan a hírnév első kakasszavára a nyilvánosság elé s a börzei forgalomba hajszolt öröksége, melyet a művészi vakság hóhérekéből a számító szimat helyett inkább az együgyű szeretet ösztönére hallgató asszonyi jóság ment meg: valódi életnek visszaverődése a művészet tükrében s nem holmi panoptikum-beli görbetükör elrajzoló tréfája. Gardarin orvos alakjában típusképnek és egyéni jellemnek finom ötvénye állja a kísértő meggazdagodás maró-savának próbáját, családi környe-

zete is az árnyalatok finom változatában vallja ki a jellemek alapszínét. Még a képhiénák és hírnévkufarok is a kitűnő maupassanti életszerűség kézzelfoghatóságával toppannak elének. S mily finom fogás a Mavrier-tanítvány fiatal festő felléptetése, ki talán csak a holtában felfedezett mesternek köszönheti, ha sorsában emezé meg nem ismétlődik s ki pályájának még így is azzal a súlyos handicappal vág neki, hogy ő még — életben van! S az egész elgondolást mintegy megkoronázza Ágnesnek, az éhenkórász zseni jó angyalának valódi költői erővel megragadott alakja, a meglódukt indulatok közt érinthetetlenül felmagasodó lelki előkelőségnek ez a megkapó szobra...

A méltó feladattal a színház szolgáltatója is egyszeriben abba a magasságba lendült, amelyen a kritika váltig óhajtaná látni. Csathó Kálmán rendezése stílusiszteletnek s a minden diszkréciója mellett is erélyes résenállásnak mintaszerű eredménye. Az együttes s az összjáték semmiféle sztármutatvány fejében le nem alkudható követelménye itt — hál' Istennek — megint teljes mértékben jogaiba lép. S ennek fényében az egyes teljesítmények is rendre felmagasodnak. Aczél Ilonának jutott Ágnes alakja. Nemesen egyszerűvé érett játéka, beszédes mimikája, szónórus szava: hű megfelelője az író elgondolásának, ehhez talán csak még egy szemernyit kellene hozzáadnia a *Bunda*-beli mosónőfigurájának érdekességéből. A csiszolatlanabb külső kivált a darab zárómozzenatát juttathatná nagyobb nyomatékhoz. Sugár délfrancia kisvárosi orvosa az előadás legmaradóbb élménye. A «kicsiben nagy» alakításoknak ez az egyéni ízü mestere, színpadunk legmarkánsabb epizodistája, ezúttal vezetőfeladatban lepett meg a jellemrajz ritka mélységével és gazdagságával. Amit a darabbal kapcsolat-

ban molièrei léleknek emlegettem, annak ő került legtelibb közepébe, a filisztertermészet vészjósló felkavarodásának megmutatásában eljutott oda, ahova a legnagyobb komédiásoknak sem sűrű az útjuk: a tragikáinak határmegyéjére.

Vízvári Mariska tekintélyes korlátoltsága, Vaszary Piroska túlbuzgó hangossága, Mihályfi Béla autoritásfölénye, Timár könnyűvérű szélhámossága, Perényi kedvesen fiatalos mozgása: csupa számottevő érték. S végül egy gyermekifjú akadémiai növendék, Szörényi Éva nevét írja le a kritikussal azzal a sejtelemmel, hogy egy nagyraihivatott művészpálya alapkövetésének volt tanuja. Ez a törekeny, üde teremtés a naiva-konvenciókat messze meghaladó képességekkel bíztat, s például az a jelenete, melyben a félelmes műkritikust bájosan átlátszó ravaszsággal a maga szövetségesséül nyeri meg: megkapóan gazdag lélekfelezettel bontakozott ki játékában. Régi francia vígjátékemlékeinkből itt egy pillanatra Csillag Teréz sugaras gráciája villant felénk.

Több mint szerelem.

Bús Fekete László életképe a Víg-színházban.

Romain Rolland szerint a közkeletű jelszó mögött: «jogot a boldogsághoz!» — bajos egy eltitkolt, másik jelszót is meg nem hallanunk: «jogot a mások boldogtalanságához!» Bús Fekete az utóbbit sem hallgatja el, sőt csodálatos erkölcsi felfogású új darabja voltaképpen egészen erre épül. A tíz éve szerelemben élő orvosnő meg tanársegéd úr úgy akar a «mai élet» nehézségein győzedelmeskedni, hogy a fiú nőüljön be egy milliomos családba, de maradjon meg a doktorkisasszony szeretőjének. (Gyenge enyhítőkörülmény, hogy a pénzt nem magukra, hanem

a fiú korszakos találmányára akarják fordítani.) A nőnek ez a hősi önfeláldozása az, ami «több mint szerelem» s ennek rajza mondatik «életkép»-nek. Nekünk azonban megvan a magunk véleménye arról az «életről», melynek ez a «kép»-e. Megvan a fiú öreg professzorfőnökének is, ki a tulajdon heroizmusától tántorgó doktornőnek a darab végén kereken megmondja, hogy az ilyfajta önfeláldozást magyarán piszkos üzletnek hívják. Végül a szerző is a maga tétele ellen fordul s a tanársegéd urat megalázó helyzetéből kiundorítva, visszaállítja a szerelmi státuszkvót. De megoldás ez? S főleg: kiengesztelés? Százszor jobb volna, ha a doktorkisasszony jeles elméletén könyörtelenül rajtavesztene, mert most ez a képtelen «jól-végződés» lélektani szempontból minden elképzelhető végződés közül a legrosszabb.

Nem is szándékunk belehevülni, hogy a szerzővel lélektani vitaközébe elegyedjünk, szerinte «ilyen az élet», mi pedig tiszteltetjük az ilyen életet. Tiszteltetjük azt az írói ízlést is, mely a darab során az orvosnőnek s páciensének, az utcalánynak hivatását párhuzamba állítja. Brávó! Végre egy újszerű ötlet a színpadon — quod Deus avertat! Minden részvételünk a pénzén rossz vásárt csinált milliomoskisasszonyé, akinek fiatalleányos, valódi szerelmén a szerző dédelgetett párjának «több mint» szerelme könyörtelenül keresztüljár.

Mindezt a Víg-színház parádés fel-találással tisztelte meg, igazi kémiai tanteremmel, igazi Bunsen-lánggal, a vidéki páciensnőn igazi vidéki bugyogóval. Csak a színészek nem állhattak elő igazi emberekkel. Gombaszögi Frida ugyan mélyítgetett és drámázott, de végül nála is csak az derült ki, hogy «semmitől mi sem lesz». Váltig azt olvasom ugyan,

hogy ez az alakítása pályájának egyik legnagyobb diadala, de én már csak többre becülöm a pályáját... Gombaszögi Ella az író izlésbeli eltévelyedését palástolgatta a maga egyéni kedvességével. Ágai Irén lehetetlen feladata elől valami hamis csipogásba menekült, Szakáts Zoltán pedig a szerző iránti szíveségből «jellem»-et próbált mutogatni minden «dacárandók dacára». Rajnai az egyetlen, akinek némi jellemből jutott valamicske, helyt is állt érte becsülettel.

A tizenkettedik óra.

Zilahy Lajos komédiája a Magyar Színházban.

Tennyson egyik «régi jó idők»-ön merengő eposzának keserű kifakadásait Gladstone miniszterelnök parlamenti akták özönével iparkodott — megcáfolni, mondván: a statisztika inkább javulásról tanuskodik. Zilahy új műve most a jövővel néz farkaszemet, de a kritika egy része ezúttal is a darab «programm»-jával bibelődött — egy kissé gladstonei szellemben és illetékességgel. Való igaz, hogy az a technokráciából, eugenikából s még egy csomó emberbaráti gondolatból összeszótt világmegváltás, melynek szolgálatában a szentség és örültség határán imbolygó hőstől előbb eszméi megvalósulásának köszöbéig, majd onnan — a szatira örök követelménye szerint — a zuhanás-szerű bukásba s a bolondokházába juttatja: meglehetősen homályos és bizonyára igen vitatható. De kötelessége-e a költőnek valóságba átültethető programok adása? Nem elég-e, ha a gondolat gyepflóratásával csupán az útja mentén szemetesúró és égbekiáltó bajok, gazságok és aljaságok sora előtt kíván végigszáguldani? Zilahy ezt teszi, s mind a szatirának, mind a színpadnak természete magával hozza, hogy zsúfolnia,

halmoznia és tömörítenie kell. Mindezt a realitásból keresgél össze, de alakjaiban s azok sorsában annyira összegezve helyezi el a «tizenkettedik óra»-ját élő emberiség kinszenvedéseit, hogy kezén az alakok és sorok nyomban szimbolumokká magasodnak s ezzel — mi tagadás — egyúttal azzá a «nagy fá»-vá is, melybe a fejszét tudvalevőleg annyira kockázatos belevágni. Nekünk az az érzésünk, hogy író és tárgya között bizonyos ellenmondás van (akárcsak annakidején a *Fehér szarvas* problématerületén), s bármily tiszteltetreméltó is Zilahy lázas együttérzése a magyarság s az emberiség mai kérdéseivel, a maga meghitt, meglegleklő s a kis vonások megragadásában igazán nagy írói művészetének határait a «Zeitstück»-ök irányában csak jelentékeny és lényegbevágó áldozatok árán sikerül kitágítania.

Tehetségének ez az anteuszi természete ebben a fanyar komédiában is megmutatkozik. A kártékony «józan»-okkal birokrakelő, jóvá és tisztává «hibbant» hőse valameddig magánéletet is él: az «emberség» eszményéért emberül is helytáll, de amikor már tömegek élén világít olyan fáklyává lesz, mely önmagát sem világítja meg elég tisztán. A világgongresszusi zárójelenetben egy, kissé zavaros eszme bukik csupán el: az *ember*, aki itt ennek az eszmének szócsöve, már jóval előbb, a dráma derekán elsorvadt a költő által vállára rakott szimbolum-súly alatt.

De bármennyire küzd is az író kemény és kényes tárgyával — akárcsak világmegváltó Jánosa az emberi butasággal és gonoszszággal — a kritikát már ezzel az érezhetően őszinte és becsületos küzdelemmel is a maga pártjára hódítja. A félsikerű nagy és komoly terv bizonyára még mindig íróhoz illőbb eredmény, mint a biztos és kipróbált siker felé működésbe helyezett olcsójánoskodás.

S ami a legfőbb: a színpadról az ő dialógusaiban mindig az igazi író szavának lélekmelege csap felénk; a beszédfordulatok bensőleg átélt helyzetekből sarjadnak s nem a benső ürességet takargató henyé cifraszavak, mint a mai színpadi gyakorlat váltig, szinte már az elviselhetetlenségig mutatja.

Az átlagnál jóval különb és magasabbrendű feladat a színház becsúszását is elismerésreméltó erőfeszítésre csigázta. Hevesi Sándor rendezői érzékének és tudásának ez az előadás egyik legjobban megállt próbája. A főnehézséget: a valóságnak és elvontságnak hullámszerű változását s az általános benyomás érdekében megkívánt egyensúlyban tartását ritka biztossággal és művészi tapintattal oldotta meg. A játék káprázata és sugallóereje csupán a legutolsó mozzanatokban ernyed el, ahol az író rúgja ki annyira lába alól a földet, hogy a leghivatottabb rendezőnek sem igen marad mire építenie. Törzs Jenő a főalaknak biztos értelmi erejű és gazdag képzeletű megtestesítője, a felkorbácsolt idegélet s a megszállottság alvajáró vakmerősége játékában egyformán meggyőzően tükröződött. Mi csak beszédmódorának bizonyos megrögzött, kántáló árnyalatán akadunk fenn helyel-közel, különösen profétai és politikai hosszabblélegzetű szónoklataiban. Somlay Artur szenvedő és bölcs királya abban az egyetlen jelenetében, mely némileg Jules Romains *Diktátor*-ának legérdekfeszítőbb fordulataira emlékeztet, főlényes okosságával és mértéktartásával tűnt ki. Beregi Oszkár a kormányelnök alakjában kellő nyomatékkal érezteti a korszerű «reálpolitikusok» ellen irányuló szatirai élt. Ráday is biztató haladást mutat a művészi elmélyülés felé. Kabos Gyula a napjaink «elsodort ember»-ének kiszolgáltatottságában s egyúttal nád-

szálhajlandóságaiban jobbára a szímbolumszerűségig emelkedett, ennek egységét legfeljebb néhány kellelten aláhúzással bontotta meg. A női szerepek nem nagyterjedelműek, de teljes odaadást s az elhelyezkedésben hajszálnyira pontos érzéket kívánnak. Makay Margitnak ez mindig nagy erőssége, kevés szava mögött most is mély távlatok nyíltak. Meglepőbb volt ugyanez egy egészen kezdő színésznő, Dán Etelka részéről, aki megindító közvetlenségével, hangjának, mozgásának, tekintetének sugárzó kellemével ebben az előkelő együttesben is magára vonta a figyelmet.

Kozmetika.

Békeffi István vígjátéka a Belvárosi Színházban.

Vicki Baumnak egy nemrég ugyanitt játszott darabja a mai szépségápolás témájának vígjátéki lehetőségeit széltére kimerítette. Már akkor kiderült, hogy egész estére ebből a pácolásból és diétás kuruzslásból vékonyan futja. Most egy tizenhárompróbás operettszerző megint idefordult «korszerű» tárgyért. Rajta is megbizonyul, hogy a kurta kabaré-darabhoz való ötlet három felvonást kibíró «tartós hullám»-ul csak igen erőltetve alkalmazható. Kezében a kozmetikus professzornak s mesterművének, a pesti szépasszonynak szerelmi története ide-oda ingadozik s ha néhány vidám fordulat akad is benne, a hézagok s néha szakadékok — amiknek jótékony áthidalása operettben az énekekre meg táncra hárul — nagyon is szemet szúrnak.

Mіндеzen a lendület és választékos rendezés — Hermán Richárd munkája — édeskeveset segíthet, ebből is legfeljebb csak kitűnő pillanatok támadnak, de a földolgoz körül az eredendő ürességnek sebtében felvert habja egyre jobban megsavanyo-

dik. A főszereplők játékanak is ez veszi aztán ízét. Titkos Ilona kozmetikai bábuja harsogó karikatúrának megtenne — egy félórára; harmadfél órán át menthetetlenül múmiává dermed. Páger kellemes könnyedséggel kapkod — valami jobb és izesebb szöveg után. Turay Ida pápaszemes hamupipókéje a hervadt konvencióba legalább egy-két mélyebb lélekhangot mégis belecsempész. Könnyebb és hálásabb az epizódisták feladata, a legderűsebb percek sikerét ezúttal ők aratják le. Sorukból László Miklós izgatott férje, Nagy György és Boray orvosfigurája, Ladomerszky Margit fényes eredményű páciense a mentőszolgálat terén feljegyezni való sikerrel buzgólkodik.

Helyet az ifjúságnak.

Paul Vulpius vígjátéka a Belvárosi Színházban.

Vulpius úr — mint hírlík — nem külföldi szerző, hanem misztifikáció, akárcsak a darabban a rejtélyes «Bicsinszky-ügy». Ez esetben a két «átdolgozó»: Fodor László meg Lakatos László csupán önmagát, illetőleg egymást dolgozta át. A kezük nyoma mindenesetre szembeötlő: Fodoré a szerkesztésben, Lakatosé a vicckészletben. A kompozíció tisztára Molnáriskola, minden indíték valami Molnárnál már elsütött ötletre emlékeztet: a taláalomra útjára indított bankakció a *Jó tündér* telefonkönyvtrükkjére, a holdbeli «Bicsinszky-ügy» a *Valaki* imaginárius grófjára.

Az egész cselekvény: «egy szegény ifjú története», illetőleg köpenicki-ádája egy pesti nagybankban, mely eset itt a szerzők jóvoltából a Markó-utca helyett a vezérigazgatóság és egy dúsgazdag párti révében köt ki. Van benne egy nagy tiráda is, a «mai fiatalság» problémájáról, de ez az egész «hó-rukk»-elmélet a darabban mutogatott és érvényesü-

léshez juttatott «link»-ségnek — enyhén szólva — meglehetősen ellentmond.

Kérdés itt csak egy lehet: mulatóságos-e a komédia? Jobbára az. A kártyát gyakorlított kezek keverik, a mutatvány a lelkeségeket gazdagon kielégítheti. Ennek érdekében a színészek is mindent elkövetnek: Góth bankvezérének paralitikus bájosága, Páger szeretetreméltó keresetlensége, Baróthy és Nagy György jó karakterrajza becsülésre méltó. Muráti Lilinek az érzelmesség nem a leg-sajátabb területe s az érzelmek területe az, mely a szerzők részéről is leg-linkább parlogat marad.

Szuhay.

Zalai Szalay László vígjátéka a Kamarai Színházban.

Ujságtárcáknak s utóbb könyveknek is egész sora tette népszerűvé a nagyközönség előtt az agyafúrt öreg Szuhay Mihálynak, a parasztszellérből lett bérlőnek, az alföldi nemesi kúria factotumának alakját. Ennek a népszerűségnek színpadi kamatoztatása mintegy a levegőben volt, s nyilván a legokosabb megoldás, hogy erre — nem várva meg idegen kezek beavatkozását — maga az alak megteremtője vállalkozott. Az ártatlan bonyodalomú történet, amelyet kedvelt Szuhayja köré kannyarított s amelynek háttérében a kissé hevenyében felvázolt dzsentri-parasztkérdés igen szerényen húzódik meg, valami meglepően újnak nem mondható. Középpontjában a szívvel-ésszel mindent szerencsésen eligazító Mihály bácsinak szerepe lépten-nyomon a Mikszáth *Vén gazember*-ére emlékeztet; a fordulatok meg éppen a magyar vígjátékírás bölcsőkorának emlékét idézgetik.

De nem is a történeten van itt a hangsúly, hanem végiglen a jóízű, igazi étellel teli, szavakész s szívét

is a maga helyén hordó parasztdiplomatán, aki csorbítatlan mivoltában, színességének legcsekélyebb fogyatéka nélkül került elének a színpadon. Minden sugár reávetődik s mindenkire belőle ragyog vissza. Innen a vígjáték egészének nem mindennapi kedvessége és friss zamata. Hogy ez széltére hasson és hódítson, arról kettős minőségben is: a főalak gyökeréig átérzett, talpraesett megformálásával s az egész együttes munkájának biztos stílérzékű rendezői összehangolásával — főleg Köpeczi-Boócz Lajos gondoskodott. Mellette legízesebben a Nemzeti Színházból kölcsönkért Hosszú Zoltán

művészete bontakozott ki az öreg pipogya zsarnok figurájában. Údító meglepetéssel szolgált H. Eszenyi Olga fiatalleányos keresetlen bája, választékos megjelenése és őszinte bensősége. Gazdy Aranka egyéni tekintéllyel adott számottevő rangemelését a nagyralátó vénleány-néni kelléktári hagyományának. Várady Lajos, Somody Pál, Sala Domokos s a többiek is mind a maguk helyén voltak, le egészen a kis parasztszolgáltató szerepében kedvesen sertepertelő fiatal színésznőig, akinek egy különleges érdekessége máris van: Szendrey Juliának hívják.

Rédey Tivadar.

Képzőművészet.

Lotz Károly-emlékkiállítás a Műcsarnokban.

Ebben az esztendőben ünnepli születési centenáriumát a magyar festőművészet egyik nagy alakja, Lotz Károly, ki száz évvel ezelőtt a németországi Hessen-Hamburgban pillantotta meg a napvilágot. A német apától, magyar anyától származó gyermek négy éves korában került magyar földre, itt járt iskolába, itt tanulta meg a festészet alap-elemeit Marastóninak, a derék velen-ceinek szerény pesti festőiskolájában. Tanulmányait Bécsben fejezte be, a híres osztrák akadémikus, Rahl keze alatt s annak hatása alatt kezdette meg pályafutását, mely az akademizmus formanyelvétől a biedermeier látású népi életképeken keresztül vezetett el a mind szabadabb és kötetlenebb ábrázolásig, az illuzionista freskófestés ragyogó szimfóniáig, hol játékosan könnyed képzelete végül maradéktalanul kifejezhette magát.

Nagy utat tett meg, a magánosok útját, csak elindulásában emlékeztetett bécsi mesterére. Amint hazaköltözött, a pusztai élet romantikája

kapta meg, belemerült az Alföld népi életének tanulmányozásába. A környezetet átalakító ereje mintha stílusát is megváltoztatta volna, a klasszikus kompozíciók nagyvonalúságát elhagyta, közvetlenebbé és természetesebbé vált. A hatvanas években készült életképei, melyeken a tájháttér nagy szerepet kap, szervesen beleilleszkednek a magyar életkép fejlődésébe, csak mintha hangjuk lenne a kortársakénál vidámabb, itt-ott, incselkedő parasztasszonyok ábrázolásával sejtetni engedik a későbbi korszakot, melyben a derűs érzékiség és a könnyed elegancia oly nagy szerepet játszik.

Fejlődésének következő szakát a freskók mutatják. A rohamosan fejlődő, gazdag Budapest Lotzban találta meg hivatalos faldíszítőjét s a mester ennek a feladatnak bámulatos ízléssel és változatossággal, nallatlan termékenységgel tett eleget. A könnyednél-könnyedebb mennyezetfreskók és falképek hosszú sorából legérettebb műveként a M. királyi Operaház mennyezetfreskója emelkedik ki. Az antik Olympus világát ábrázolja, hol az Olympus és az

olympusi derű hibátlan harmóniában találkozott össze. Ez a valóban nagy-szabású munka az egy századdal előbb élt kiváló falképfestőket idézi emlékezetbe, távol áll korának célkitűzéseitől, de korának, a liberális életstílusnak oly magasrendű emléke, minő a festészetben, itthon és külföldön, alig egy-kettő akad. Boldog álmvilág emlékképeit idézi, annak a kornak a maga erejében hívő és optimista nyelvén, mely a világháború katasztrófájában süllyedt el a szemeink előtt.

Egészséges és derűs formavilága a női szépség hivatott festőjévé tette őt. Végláthatatlan sorát festette a szebbnél-szebb nőkről készült arcképeknek, melyekben jótulajdonosságai, az ideges érzékenység, a könnyedség és az ujjongóan derűs kolorit mesterműveket alkottak. Ezeknél leginkább a ruhátlan női test érdekelte s nem kétséges, hogy ily tárgykorú munkái révén a legnagyobb magyar aktfestő címzés megilleti őt. Soha meg nem fáradó érdeklődéssel, egészséges gyönyörködéssel kutatta a női test formavilágát s szubtilis szépségélményeit ezüstszerű, finom harmóniákba öltöztette.

Életének késői szakában, melyből legjellegzetesebb freskói, portréi és aktjai származnak, mindenkitől elszakadva, stílusbelileg önállóan hódolt szépségélményeinek. Termékenysége és frissége arra vall, hogy könnyen, problémák nélkül festett, ez egyben az oka annak, hogy olykor-olykor fajsúlyilag is könnyűt alkotott. Világszemléletében és előadási módjában hű gyermeke volt a liberális korszaknak, mely minden dekorummal és feladattal elhalmozta őt, annak a harminc-negyven évnek, melynek egyik legértékesebb reprezentánsa lett. Magános céljai nem tették lehetővé, hogy iskolát teremtsen: meteor volt, mely ragyogva szántott végig a magyar égboltoza-

ton. Nem kétséges, hogy a probléma keresésében és kifejtésében Székely Bertalan következetesebbnek és nagyobbak mutatkozott, de az is bizonyos, hogy Lotz Károly nélkül a magyar festészet egyik sokat termő korszaka szegényebb lenne egy rendkívül artisztikus, sok szépet szét-hintő mesterével.

A Múcsarnok az emlékezés fáklyáját messze elláthatóan gyújtotta meg, mikor Petrovics Elek kiváló rendezésében a nagy művész csaknem félezer képét állította ki. Az érdeklődő e kiállításon nyomon követheti Lotz művészi pályáját s elcsodálkozhat azon a műfaji változatosságon, mely a hosszú képsorozatot oly vonzóvá teszi.

A Szinyei-Társaság kiállítása.

A Nemzeti Szalon pompásan átalakított termei elsősorban a Szinyei-Társaság művésztageinak adtak otthont, annak a sajátos helyzetű művészegyesületnek, mely összetétele szerint nyilván középpütt áll: a konzervatívok szerint túlságosan modern, a fiatalok szerint pedig az elagás jeleit mutatja. Főképp az utóbbi vád érinthette rosszul a társaságot, legalább is az új kiállítás azt mutatja, hogy ezúttal a fiatalok szárnyát tolja előtérbe, amennyiben a középső legnagyobb teremben a harminc-évesek legjobbjai, Bernáth Aurél, Szőnyi István és Aba-Novák Vilmos kaptak helyet, míg az alapító tagok vásznai a melléktermekbe kerültek.

Bernáth Aurélban nem is csalatkozik a néző. Ahány képe, annyiféle probléma megoldása egy zárt, rendkívül érzékeny, igazi festői stíluson belül. Koloritja légiiesen finom és gyengéd s elragadó az a férfias, mélyzengésű líra, mely képeiből árad. Szőnyi István hatalmas kompozíciós problémákkal vívódik, a jelek arra mutatnak, hogy stílusának évek óta

tartó erjedése nemsokára véget ér s új művészete új periódushoz érkezik el. Aba-Novák nagy Árvíz-képe ezer és ezer virtuózan érzékeltetett pompás részlet merész egybefogása.

A többi kiállító közül meg kell említeni Csók Istvánt, ki Ravasz püspököt ábrázoló szép képmásával

tűnik ki, Rudnay Gyulát, a szép balatoni képeket bemutató Iványi-Grünwald Bélát s az impresszionista festészet elveinek egyik legfinomabb értőjét, Mattyasovszky-Zsolnay Lászlót. A szobrászok közül Pátzay Pálban és Medgyessy Ferencben ezúttal sem csalatkoztunk.

Genthon István.

Zene.

A *Filharmoniai Társaság* idei évad-ját ünnepi hangversennyel kezdte. A fővárosi zeneélet és a magyar zene-kultúra e fontos tényezője immár 80 éves multra tekinthet vissza. Az alapító, Erkel Ferenc, majd Erkel Sándor, Kerner István és 1919. évtől kezdve Dohnányi Ernő vezetése alatt a szerény kezdetből életerős intézménnyé fejlődött ki, amely mindig hathatósabban teljesítheti legfőbb hivatását: a magyar zeneművészet szolgálatát. Jubiláris hangversenyük másora egymásmellé állította a magyar műzene multját és jelenét. Erkel Ferenc «Ünnepi nyitánya» az élén, Liszt Ferenc «Magyar Fantázia» befejezésül és közben Kodály Zoltán, Bartók Béla és Dohnányi Ernő egyegy művének bemutatója.

Kodály Zoltán «Galántai táncok» című műve ismét egy láncszem abban a páratlan művészi erővel megalkotott szintézisben, amelyben ez a mester a magyar zene egész multját, minden igazi értékét a maga életművében egyesíti. A népi zene örök élő organizmusának egyetlen szerves része sem kerül ki figyelmét. Évszázados énekes és hangszeres hagyatéka él a galántai táncok témáiban is. Nem egy közülük a Rákóczi-induló motívumait csillogtatja meg előttünk. Mennyire el lehettek terjedve ezek a motívumok az egész országban, míg lassanként kialakult belőlük az induló mai formája! A galántai táncok témái 1800 körüli időből származó, bécsi nyomtatványokról

kerültek napvilágra. Bizony, bármilyen híresek voltak még a közelmúltban is a galántai cigányzenészek, mégsem ők voltak ezeknek a tánc-témáknak a megőrzői. Tőlük ugyan örök feledésbe mentek volna, ha történetesen le nem jegyzik őket. — Kodály mesteri művében tehát ismét egy darab magyar mult támadt életre. A nagyszerű egységbe foglalt témákban majd vágyódó, álmodozó hangulat, majd szilajon talpraálló dacos lendület, hirtelen megtorpanások után annál nagyobb erővel kitörő benső tűz jut kifejezésre. Különösen feltűnik a szinkopák nagy feszítőerejének és a hangszerszíneknek zseniális kiaknázása. Mintha Kodály partitúrájában a cselló bársonyosan sötét, melegen, szélesen kiéneklő tónusa, a klarinét hajlékony finomsága, édes-bús panasza egyenesen magyar témákra teremtődött volna.

Bartók öt Népdalfeldolgozása-nak mindegyike egy-egy tökéletes műremek. Az első kettő egyszerű, bús dallamában ugyanolyan rendkívüli kifejező erő van, mint a kísérő zenekarban. Bartók hangszerelése klasszikus példája annak, hogy nem lehet teljesen leegyszerűsített eszközökkel a legmélyebbet kifejezni. Megragadó szomorúság árad az első dalt kísérő remegő vonásokban, a vigasztalan körforgásban mindig ismétlődő csüggedt motívumban. A «Régi keserves» száraz akkordjai úgy hatnak, mint valami nagy lelki keserűség, magányosság közepette fel-feltörő zoko-

gás. Külön kell ügyelnünk a dalok szövegére: pár sorban, néhány egyszerű szóban csak a népdalok mutathatnak ennyi költői szépséget, mély érzések egyszerű kifejezését. A két «Párosító» dallamát a zenekar pompás hangfestéssel, igazi bartókos lendületű ritmikával foglalja élettéljes keretbe. Sajnos, a ritmikus erő érzetése már távolabb áll a dalok tolmácsolója, *Basilides Mária* nagy művészi egyéniségétől.

Dohnányi Ernő «*Szimfonikus percek*» című művét ugyancsak erre az alkalomra írta. Vonzó költői lelkeség, rendkívül ötletes, finom szellemesség, játsszi csillogás három kis tételbe formálva. Karmesteri és zeneszerzői tevékenységén kívül Dohnányi mint a zongoramuzsikálás nagy mestere is szerepelt. *Liszt Magyar fantáziájának* zongoraszólamát nálánál tökéletesebben aligha lehet eljátszani.

*

Mozart Varázsfuvola című operájának felújításával régi tartozását váltotta be az Operaház. Sajnos, meg kell állapítanunk, hogy ezzel az új betanulással és új rendezéssel nem sokat nyert az idei évad műsora. Pedig egyik legszebb művészi feladat Mozart fiatal életének utolsó évében írt operáját méltó köntösben tárni a közönség elé. Maga a partitúra szolgál ebben legfőbb útmutatóul. A mű csodálatos stíluszgazdasága, amely a népdal egyszerűségétől hatalmas chorálok magaslatáig emelkedik, mind a drámai cselekmény szolgálatában áll. Csak fel kell fedni az összefüggéseket a mű eszmei hangulati tartalma és a külső formák között, hogy nagyszerű lehetőségek táruljanak az előadók, a rendező és díszletező elé.

A *Varázsfuvolában* Mozart előbbi operáival szemben teljesen új dramatikai felfogást, új világnézetet találunk. Egyetlen operájában sincs

az etikai eszménynek olyan középonti szerep, mint itt. A XVIII. század utolsó évtizedének szelleme, a humanitás jegyében való testvéresülés ideálja szövi át a naiv cselekményt. Taminonak szerelméért folytatott küzdelmében tulajdonképpen a világosság és a sötétség, a jó és a rossz harca folyik, a cselekmény csakis ebben az etikai vonatkozásban nyer életet. Ennek megfelelően a szerelem — Mozart operáinak főtémája — sem pusztá ösztön, amely a természeti erők hatalmával tör reánk, hanem a legmagasztosabb érzés, amely az ember legértékesebb, legmagasabb énjét hívja életre. Tamino áriájában ott él szerelmének minden érzégtől ment tisztasága; egy szent cél ez előtte, amelyért a legnagyobb önmegtagadással küzdenie kell. Párjának, Paminának szerelmében viszont nem a küzdés, hanem a női szív érzésének természetes igazsága jut felszínre. Magától értetődő számára a halál, ha nem lehet azé, akit szeret. G-moll áriája már távol áll a rokokó síma, felületes érzésvilágától: mély fájdalom, a mozarti sóvárgás csendes, szomorú hangja él benne. Az Éj királynőjének zenei jellemzésében érvényesül legjobban a mese világának misztériuma. Hidegen csillogó, szinte kísértetiesen imbolgó koloratúrájában van valami az éjjeli égboltozat titokzatosságából, mérhetetlen messzeségéből. A démoni gonoszság, az éj szellemeit azonban Mozart csak azért idézi fel, hogy utána annál intenzívebben forduljon a napsugaras tájak felé. Sarastro világának zenei jellemzésében sugárzó tisztaságú, fenséges harmóniák uralkodnak. Mozart zenéje itt olyan magaslatokra emelkedik, ahova még a «Parsifal» misztikus lángolása sem jutott el: a földöntúli szeretetnek szakadatlan áradása, a jólhangzásnak felül nem múlható klasszikus példája.

Mindezeket az előadásban ér-

vényre juttatni nem csekély feladat. Itt nem lehet külső hatásokkal fedni a hiányokat. A legtökéletesebb ének-kultúra, a legtisztább csengésű hang csak éppen elég arra, hogy a mozarti zene formai szépségét, szinte földöntúli báját, rejtett bensőségét felszínre hozza. Sajnos, ebből igen kevés részünk volt az est folyamán. A Várászfuvola még az igen nagy kultúrájú énekeseket is nehéz próba elé állítja, nemhogy itt kezdő énekesek sikerre számíthatnának.

A rendezés és díszletezés még kevésbé felelt meg a várakozásnak. Elismerjük, hogy a pénzhány sok dolgot lehetetlenné tesz, de azt nem tudjuk belátni, hogy mikor más operák felújításában egyáltalán nem érvényesült a takarékoság elve, akkor épp ezt a ragyogó mesevilágot — nem is szólva a rendezési hibákról — szorítják a Hamupipőke szerepére. Utóvégre az egyes jelenetek sivárságát mégsem lehet egyedül a világitási hatásokkal kendőzni. Ezek vittek csak némi szint a színpadi képekbe. A legsikerültebb volt még az Éj királműjének utolsó jelenete után az ellentét hatás alapján Sarastro udvarának fehér-sárga színekben ragyogó képe.

*

Toscanini karmesteri nagyságát az bizonyítja legjobban, hogy sokszor hallott, jól ismert műveket úgy tud tolmácsolni, hogy ámulva ébredünk a mű olyan szépségeire, amikről eddig halvány sejtelmünk sem volt. *Toscanini* nagy felfedező a zene birodalmában. Egyetlen intése világot gyújt arra, ami eddig talán a zeneköltő lelkében is csak homályosan, az ösztönös törekvés formájában élt. A bécsi filmharmonikusok nagyszerű zenekarával adott idej hangversenyén különösen megragadó volt a Mozart-szimfónia tökéletes stílus-tisztasága. Végre egy valódi Mozart!

Szinte álomszerűnek tűnik fel a hangszerek ilyenfokú eszményi, finom tónusa, az az átszellemült tiszta zeneiség, amely Mozart lelkének szavakban kifejezhetetlen lényegét csodálatos életteljességben tárja elé.

Ugyancsak a felfedezés élményével hatott a műsor második száma: *Brahms zenekari variációi* Haydn témájára. A tökéletes előadásban ismertük meg teljesen ezeknek az inkább ragyogó, mint melegítő variációknak nagyszerű hangzását. Különösen a harmadik tétel fafuvóinak finomművi arabeszkjei, az ötödik kacagó elevensége, a nyolcadik árnyékterhes, kísérteties szordinós vonóssai ragadták meg a muzsikusz fantáziáit.

A Városi Színház hatalmas nézőtere zsúfolásig megtelt ünneplő közönséggel. Ilyen ragyogó külső kép nálunk csak külföldi nagyságnak szól. *Toscanini* és a derék bécsiek meg lehettek elégedve a magyar közönség áldozatkészségével és lelkes ünneplésével.

*

A Budapesti Ének- és Zenekar-egyesület halottak napján igen szép műsort adott: *Mahler* megrázó *«Kinder-totenlieder»* című dalciklusa vezette be az estét. *F. Rückert* gyönyörű szövege *Mahler* zenéjében valami sajátosan fátyolos jelleget nyer. *Mahler*, a soha nyugvópontra nem jutó nagy kételkedő, a soha el nem érhető álmok örökké szomjazó kergetője ezekben a gyönyörű, könnyektől terhes melódiákban sem tud vigasztalni, felemelni. Ez teszi művészetét kiegyenlítetlenné, mondhatjuk tragikussá: egy-egy magasabban szárnyaló rész után mindig újabb letörés a vége. *Basilides* Mária nemes előadó művészetével teljes mértékben tudta éreztetni a dalokban rejlő igazi mélységeket.

Brahms «Deutsches Requim»-je került ezután előadásra. A mű varázsa

főkép rendkívül melódikus, klaszszikusan tisztavonalú témáiban, hangulati tartalmában rejlik. Szépségideálja önkénytelenül is a klasszicisztikus alkotásokra emlékeztet: nyugodt vonalú nemes egyszerűség, de szomorúságában valami csendes bele-törődés, puhaság. Ezt az utóbbi vonást azonban érzésünk szerint, az előadás igen erősen hangsúlyozta. Erre példának hozzuk fel a második tétel gyönyörű gyászindulóját, a műnek talán legmegrázóbb részét. A zenekar mintegy súlyos terhet cipelő, önmagát fáradtan előrevonszoló menete, mellette az énekkar komor, megrázó unisonója szinte lélekzet-fójtó füledt hangulatot teremt. Ezt a részt szerettük volna erőteljesebb felfogásban hallani. A ritmus elmosódása szinte édeskissé tették a súlyos jellegű, világos tagolást kívánó melódiát. — Brahms ellenpontoszó művészete igen nehéz feladatot ró a kórusra. Ezeknél a részeknél nem egyszer szembe tűntek a hangzás és a taktus egyenetlenségei. Tekintetbe kell azonban vennünk, hogy itt nem mindig a tolmácsolás hibás. Brahms kórusai akusztikai szempontból nem egyszer túlméretezettek. Túláságosan tudatosan törekszik a «nagy» stílusra, persze a közvetlenség rovására. A partitúra olvasója előtt igazi szemmuzsika marad ez, a fül belefut a hangtengerbe.

A különben igen lelkiismeretesen betanított előadás a lelkes *Lichtenberg Emil* karnagy érdeme.

*

A Liszt Ferenc Társaság meghívására igen érdekes vendégkarnagy látogatott el hozzánk: *G. Gravina* gróf, Hans v. Bülow és Liszt Cosima unokája, Liszt Ferenc dédunokája. A Bayreuth szellemi légkörében felnőtt és ilyen vérrokonsággal rendelkező, alapos képzettségben részesült muzsikus be is bizonyította, hogy rendkívül alapos, nagy kultúrájú és tudású karmester is, aki különösen Liszt Dante szimfóniájának első tételében nagyszerű lendületre tudta emelni zenekarát. Azt hisszük, hogy részben a kellő fizikai szívósság és erő hiánya az oka, hogy a Purgatorio előadását vontatottan és sokkal gyöngébb összefogásban vezette. Különben az igen csekélyszámú taggal rendelkező énekkarral (*Bazilika női kara*) nem is lehetett kihozni a *Magnificat* fenséges nagyvonalúságát. Az A-dur zongoraversenyt Liszt tanítványa, a müncheni *Pembauer J.* adta elő. Játékában annyi romantikus tűz és magával ragadó ritmikus erő volt, hogy egész hallgatóságát felgyújtotta. Elképzeljük, hogy mi csoda erőforrás volt a Mester a tanítványok számára, ha még ősz fejjel is ebből táplálkoznak és legalább megsejttetik velünk, milyen lehetett Liszt zongorajátéka.

Valahányszor halljuk a Budapesti Hangverszenyzekart, minden esetben élvezzük nagyszerű vonóshangszerszíneit. Annál nagyobb kár, hogy a fuvósok még mindig messze mögötte maradnak a vonósok színvonalának.

Prahács Margit.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.

Helyettes szerkesztő: NÉMETH ANTAL.

Stephaneum nyomda r. t. — Felelős: IFJ. KOHL FERENC.

A Napkelet t. Olvasóihoz!

Értesítjük t. Olvasóinkat, hogy bizományi árusításból visszamaradt néhány példány *Napkelet lexikona*. A mindenütt közkedvelt lexikont melegen ajánljuk a t. Olvasóink figyelmébe. A mű kedvezményes ára 10 P., amely összeg példányonként két részletben törleszthető.

Rendelkezünk továbbá mérsékelt számban a *Napkelet* régi évfolyamaival. A karácsony alkalmával ezek megszerzését is rendkívül kedvezményes áron tesszük lehetővé t. Olvasóinknak. Az

1923. évi bekötött évf. (tart. 10 sz.)	6 P
1924. « « « « 10 «	6 «
1925. « « « « 10 «	6 «
1926. « « « « 10 «	6 «
1927. « kötetlen « « 13 «	6 «
1928. « « « « 24 «	10 «
1929. « « « « 24 «	10 «
1930. « « « « 12 «	6 «
1931. « « « « 12 «	6 «
1932. « « « « 12 «	6 «

A tiz évfolyam (az első négy kötött, a többi fűzött állapotban), együttes megrendelés esetén *68 pengő helyett 45 pengőért* rendelhető meg, mely összeg öt havi részletben is törleszthető. Az első részlet beküldése után a megrendelt kiadványokat portómentesen küldjük.

A NAPKELET kiadóhivatala

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK.

Athenaeum : Vicki Baum : Tisztítófűz. (Regény.) — André Maurois : VII. Edward és kora.

Erdélyi Szépművés Céh : Makkai Sándor : Harc a szobor ellen. (Tanulmányok.)

Franklin-Társulat kiadása : Szenes Piroska : Jedviga kisasszony. (Regény.) — Richard Hughes : Szélvihar Jamaikában. (Regény.)

Genius kiadás : Szántó György : Stradivari. (Regény.) — Tamási Áron : Ábel az országban. (Regény.) — Tamás István : Egy talpalatnyi föld.

Kalangya Könyvtár : Szirmai Károly : Ködben. (Novellák.)

Kálvin Könyvtár : A láthatatlan templom. (Rádiópédikációk.)

Magyar Téka kiadása : Magyar László : Lázad a föld. (Regény.)

Pantheon kiadás : Kassák Lajos : A telep. (Regény.) — Köves Tibor : Faragott képek. (Regény.)

Szent István-Társulat kiadása : Gálos László : A Szentlélekisten. — Lippay Lajos : A keleti egyházak. — Zoltán Veremund : Szent Anzelm. — Lendvai István : Róma tornyai alatt. — Polzovics Iván : A lateráni szerződés.

Szerző kiadása : Csefkő József : Művészet és erkölcs. (Tanulmány.)

Vigilia kiadás : Papini : Gog.

Egyes művek ismertetésére még visszatérünk.

A Magyar Asszony új köntösben.

«A Magyar Asszony» október 1-től kezdve kéthetenként köszönt be a magyar otthonokba. Öröm lesz az érkezése, mert a magas színvonalon álló szépirodalmi olvasmány mellett, elviszi a magyar otthonokba azokat a gyakorlati ismereteket, melyeknek felhasználásával könnyebb lesz a sokféle asszonyi feladat teljesítése. Október 1-én hozza a lap:

Tormay Cecile: «A virágok városa» című művének első folytatását. Mint egyik kritikusa írta, a virágok városáról hozzáfogható költői alkotást még nem adott senki sem.

Erdély legnagyobb írónőjének: *Berde Máriának* egyik novelláját és legmélyebb lelkű költőjének: *Reményik Sándornak* versét; a fiatal írógárda nagytehetségű tagjának: *Harsányi Grétének* folytatásos regényét. Az illusztráció a nagynevű illusztrátor: *Jaschik Álmos* műve.

Színházi szemléje művészi irányítást ad. Egy előkelő hölgy szellemes társalkodónője számol be a színházi és filmeseményekről, színházi és művészi intimitásokról, a *mi* kritikai szemüvegünkön keresztül.

Manitta néni levelciben aranyos kedélyével és dickenszi humorával a társadalmi élet visszásságait, hamis és valódi kedvességeit mutatja meg. Meglepetés lesz a *Divat* rovat, melynek rovatvezetője *Jaschik Álmosné*, ki minden kérdésre kimerítően válaszol. A divatképeket a jóízűléssel öltözködő úriasszony számára rajzolja. A kertészeti rovatot a fővárosi kertészet egyik jeles tagja, a háztartási rovatot *Stumpf Károlyné*, az országosan ismert kitűnő háziasszony látja el. Az új erőkön kívül régi kedvvel és szeretettel állanak a «Magyar Asszony» mellett a már ismert munkatársak.

Tormay Cecile szavait: «Akarjuk, hogy A Magyar Asszony nélkülözhetetlenné tegye önmagát» ezzel a gárdával nem lesz nehéz valóra váltani.

Megrendelhető:

Budapest, VI. kerület, Rózsa-utca 23-ik szám.